

ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษา ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

คงอมร เหมรัตน์รักษ์

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2559

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ความเชื่อและพิธีกรรม: กรณีศึกษา ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ของ คงอมร เหมรัตน์รักษ์

ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยพะเยา

.....ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ สายแสง)

.....กรรมการกรรมการ
(รองศาสตราจารย์เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยงค์ จันทร์แดง)

.....กรรมการ
(ดร.สิงห์คำ รักป่า)

อนุมัติ

.....
(รองศาสตราจารย์พูนพงษ์ งามเกษม)

คณบดีคณะศิลปศาสตร์

พฤษภาคม 2016

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่” เล่มนี้ สำเร็จเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากผู้วิจัยได้รับคำแนะนำเป็นอย่างดีในเนื้อหาทุกบทจากอาจารย์ที่ปรึกษา ได้แก่ รองศาสตราจารย์ เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.สิงห์คำ รักป่า กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ สายแสง ผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกที่ได้กรุณาให้ความรู้ ข้อคิด คำปรึกษา คำแนะนำ อันเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยในครั้งนี้ ทั้งยังสละเวลาอันมีค่ายิ่ง ในการตรวจสอบและช่วยแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้ง ในความเมตตากรุณาที่ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดความรู้ คำแนะนำ และกำลังใจจากทุกท่าน จึงขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

นอกจากนี้ ขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกท่านที่เสียสละเวลาและกำลังกายในการมีส่วนร่วมกับผู้วิจัยขณะเก็บข้อมูล รวมทั้งน้อง ๆ พี่ ๆ เพื่อน ๆ ที่คอยให้กำลังใจตลอดเวลา และขอกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยพะเยา สถาบันการศึกษาที่เป็นสถานที่ที่ทำให้ผู้วิจัยได้เพิ่มพูนสรรพวิชาความรู้ และได้มอบทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์ สำหรับนิสิตระดับมหาบัณฑิต พ.ศ. 2558 อีกทั้ง ยังมีบุคคลอีกสองท่านที่คอยห่วงใย ให้กำลังใจให้คำแนะนำสั่งสอนทั้งในเรื่องการเรียนและการใช้ชีวิต รวมทั้งอนุเคราะห์ทุนการศึกษามาโดยตลอด คือ นายบุญเลิศ เหมรัตน์รักษ์ บิดา นางเรือนแก้ว เหมรัตน์รักษ์ มารดา วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงสำเร็จเป็นรูปเล่มขึ้นมาได้

คุณประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นของขวัญแก่ผู้ให้กำเนิดที่มีความหวังดีต่อลูกด้วยความรักอันบริสุทธิ์ ตลอดจนขอมอบข้อมูลทางคติชนวิทยาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้แก่ชาวบ้านและวิทยากรในชุมชนสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ที่สำคัญขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ อีกครั้งที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยตรวจวิทยานิพนธ์ให้ผู้วิจัยจนผู้วิจัยศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จลุล่วง

คงอมร เหมรัตน์รักษ์

ชื่อเรื่อง: ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษา ตำบลสะเตียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ผู้วิจัย: ดงอมร เหมรัตน์รักษ์, วิทยานิพนธ์: ศศ.ม. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, 2559

ประธานกรรมการที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์ เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์, **กรรมการที่ปรึกษา:** ดร.สิงห์คำ รักป่า

คำสำคัญ: ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและองค์ประกอบขั้นตอนของพิธีกรรมเลี้ยงผี ที่ตำบลสะเตียบ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ตลอดจนวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของพิธีกรรมเลี้ยงผีดังกล่าวที่มีต่อชุมชนสะเตียบ โดยได้ศึกษาด้วยวิธีการทางคดีชนวิทยา กล่าวคือเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการลงพื้นที่เพื่อสังเกตพิธีกรรม ตลอดจนสัมภาษณ์วิทยากรที่ตรงกับคุณสมบัติที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่แล้วนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่าชุมชนสะเตียบนับถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน โดยชาวบ้านยังมีความเชื่อในการนับถือผีและสะท้อนความเชื่อออกมาในรูปแบบพิธีกรรมเรียกว่า “พิธีกรรมเลี้ยงผี” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เพื่อแบ่งโครงสร้างและหน้าที่ของผีในตำบลสะเตียบเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มผีอารักษ์พื้นที่สำคัญในหมู่บ้านกับกลุ่มผีอารักษ์พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกิน นอกจากนี้ยังพบว่าผีอารักษ์นอกจากจะทำหน้าที่เป็นดูแลรักษาบ้านเมือง ป่า และพื้นที่ทำกินแล้ว ผีอารักษ์ยังมีหน้าที่เป็นผีบรรพบุรุษของชาวบ้านมีหน้าที่คอยช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ผ่านการบนผี โดยชาวบ้านจะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขึ้นในทุก ๆ ปี ผู้วิจัยพบความเชื่อเกี่ยวกับผีจำนวน 6 ความเชื่อ และพิธีกรรมเลี้ยงผีจำนวน 10 พิธีกรรม แบ่งเป็นพิธีกรรมตามกาลเวลา 8 พิธีกรรม ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีในช่วงก่อนฤดูเพาะปลูกและหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เรียกว่า “ปางเก้าปางสาม” และพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมหบายเมือง และพิธีกรรมบนผีแก้บนผี ถึงแม้ว่าพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ตำบลสะเตียบจะมีลำดับขั้นและองค์ประกอบตอนที่แตกต่างกันแต่ผู้วิจัยยังพบจุดร่วมที่เหมือนกันคือพิธีกรรมนั้นล้วนเกิดขึ้นจากความเชื่อ จากการวิเคราะห์ตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่พบว่าพิธีกรรมเลี้ยงผีมีหน้าที่สำคัญต่อชาวบ้านชุมชนสะเตียบทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการดำรงชีวิตประจำวันและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข

Title: BELIEF AND SPIRIT CULTS: A CASE STUDY OF TAMBON SA-IAP AMPHOR SONG, PHRAE

Author: Khongamon Hemmaratrak, Thesis: M.A. (Thai), University of Phayao, 2016

Advisor: Associate Professor Premvit Vivattanaseth, **Co–advisor:** Dr.Singkam Rakpa

Keywords: Ghost Worshipping Belief and Ceremony

ABSTRACT

This research is a folkloristic study with the objective to collect the beliefs and ceremonies about ghost worshipping. It emphasizes the composition of ghost worshipping ceremony as well as its impact on the villagers at Sa-iap Sub-district, Song District, Phrae Province. In this research, the researcher focuses on collecting data about beliefs and ceremonies about ghost worshipping and taking on field study to observe the ceremony, interview the experts who pass the researcher's predetermined criteria. Data are then analyzed based on the structural-functional theory. The results are presented in descriptive analysis.

The research reveals that Sa-iap people believe in folkway Buddhism (not pure Buddhism). They also still believe in ghosts and reflect that belief by means of performing the "ghost worshipping" ceremony. The researcher divides the structure and function of ghost in Sa-iap Sub-district into 2 major groups: spirits guarding important areas in the village and those guarding forest and farmland. In addition, it was also found that the guardian spirits does not only protect the village, forest, and farmland, they also function as the spirits of ancestors. The function of ancestors' spirits is reflected in ghost worshipping ceremony. According to the data, the villagers perform these ceremonies every year. Of the 6 believe in ghosts and 10 ceremonies performed annually, 8 have fixed schedule. For example, there will be ghost worship before the farming season and after harvesting called "Pang Kao Pang Sam". There are 2 ceremonies performed on special occasions: Ngai Mueang ceremony and vowing/redeeming vows to the ghosts. Despite the differences in orders and compositions, there are also similarities in that the ceremonies are based on the belief. According to the structural-functional analysis, the ghost worshipping ceremony plays an important role for the community in that it makes them feel secure to live their daily life and live with other members of the society in harmony.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
ข้อตกลงเบื้องต้น	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม	8
แนวคิดความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism)	17
แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาชาวบ้าน	19
ความเชื่อเรื่องผีของคนภาคเหนือ	21
ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีของชาวจังหวัดแพร่	40
ประวัติเมืองแพร่	41
ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่	53
แนวคิดระบบสัญลักษณ์	55
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	57
กรอบแนวคิดในการวิจัย	65
3 วิธีดำเนินการวิจัย	67
พื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	67
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	76
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	77
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	78
การการเสนอผลการศึกษา	79

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	80
ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.....	80
องค์ประกอบ ลำดับขั้นตอน และความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม เลี้ยงผี ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่	82
อิทธิพลความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีต่อตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัด แพร่	123
5 บทสรุป.....	128
สรุปผลการวิจัย	128
อภิปรายผลการวิจัย.....	133
ข้อเสนอแนะ	137
บรรณานุกรม.....	138
ภาคผนวก	146
ภาคผนวก ก วิชยากร.....	147
ภาคผนวก ข ภาพพิธีกรรมเลี้ยงผี ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.....	159
ประวัติผู้วิจัย	168

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงองค์ประกอบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทย	20

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 แสดงตราสัญลักษณ์ของจังหวัดแพร่.....	43
2 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	65
3 แผนที่และอาณาเขตตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่	68
4 พื้นที่ในการวิจัย.....	71
5 กองหินบริเวณชื่อเมืองสะเอียบทิศเหนือ.....	71
6 ชื่อเมืองสะเอียบทิศใต้.....	72
7 ตำแหน่งของชื่อเมืองบ่งบอกถึงพื้นที่เมืองสะเอียบ	72
8 แผนที่หอผีอารักษ์ชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.....	81
9 โครงสร้างและหน้าที่ของผีอารักษ์ตามของความเชื่อในการนับถือของชาวบ้านชุมชน สะเอียบ	82
10 หอเจ้าเจิญเมือง อารักษ์เมืองสะเอียบ.....	88
11 หอผีบริวารของเจ้าเจิญเมืองอารักษ์เมืองสะเอียบ	88
12 หอผีเจ้าแม่ดำดาว อารักษ์ชื่อเมืองสะเอียบทิศเหนือ	94
13 การบนพรายได้จากการค้าขายและฝาการถกับหอผีเจ้าพ่อแม่ดำดาวดูและรักษา	94
14 หอแดงหรือหอเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก อารักษ์ชื่อเมืองสะเอียบทิศใต้.....	98
15 หอผีเจ้าพ่อทรหด บ้านดอนแก้ว ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.....	101
16 หอผีขุนน้ำ บานแม่เต็น ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.....	105
17 หอผีฟาย บ้านดอนแก้ว ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.....	105
18 หอผีไร่ อารักษ์ประจำสวนของชาวบ้านตำบลสะเอียบ	109
19 หอผีนา อารักษ์ประจำไร่นาของชาวบ้านตำบลสะเอียบ	109
20 หอปีครุบา วัดดอนชัย บ้านดอนชัย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่	111
21 โครงสร้างและหน้าที่ของผีอารักษ์ตามของความเชื่อในการนับถือของชาวบ้านชุมชน สะเอียบ 2.....	124
21 โครงสร้างและหน้าที่ของผีอารักษ์ตามของความเชื่อในการนับถือของชาวบ้านชุมชน สะเอียบ 3.....	132

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม การสร้างความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความไม่รู้เป็นประการสำคัญ เมื่อมนุษย์ได้พบกับเกณฑ์ทางธรรมชาติ เช่น ไฟฟ้าคนตาย แผ่นดินถล่ม ฯลฯ ก็เกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลัง และบังคับให้เป็นเช่นนั้น จึงพากันสร้างรูปผี วิญญาณ เทพารักษ์ขึ้น เป็นการสมมุติว่าเทพเจ้าหรือผีจะมีรูปร่างตามจินตนาการของตนและทำพิธีกรรมต่าง ๆ บูชาสักการะเช่นสรวงเพื่อให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้นผ่อนคลายความรุนแรงดังกล่าวลงและบันดาลความสุขมาให้ (มณี พยอมยงค์, 2536, หน้า 69) ซึ่งความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาตินี้ ในปัจจุบันชาวล้านนาส่วนใหญ่ยังคงมีความผูกพันกับความเชื่อเรื่องผีและการนับถือผีที่สืบกันมาตั้งแต่อดีต เหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของผู้คน เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุและเมื่อรักษาแล้วอาการไม่ดีขึ้น การประสบเคราะห์กรรม การดำเนินชีวิตที่เผชิญกับปัญหาอุปสรรค ครอบครัวยุคใหม่ไม่สงบสุขมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน ฯลฯ คนมักคิดว่าสิ่งที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ไม่พึงปรารถนานั้น เกิดจากการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

ความเชื่อและพิธีกรรม นับเป็นวัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ซึ่งมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจ ช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่ละสังคัม ซึ่งทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) กล่าวว่า วัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคัมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคัม และความมั่นคงของจิตใจ จึงพบว่าในแต่ละสังคัม จะมีพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต และระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ มนุษย์ได้สร้างพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง พิธีกรรมจึงมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ถึง 2 ด้าน คือ ด้านสังคัมและด้านจิตใจ ทั้งนี้ พิธีกรรมเป็นเรื่องของกลุ่มชน และเป็นการรวมพลังของคนในสังคัม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง ทำให้สมาชิกในสังคัมรู้สึกอบอุ่น ในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างความรู้สึกความเป็นพวกเดียวกัน ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน นอกจากนั้น หน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรม คือ ช่วยให้มนุษย์มีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจเพราะพิธีกรรมมักเกี่ยวกับการร้องขอให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์

ไม่มั่นใจ เช่น ขอฝน ขอให้ผลผลิตดี ขอให้หายเจ็บไข้ ขอให้คุ้มครองหรือสร้างความปลอดภัยให้กับชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ (ศิราพร ณ ถลาง, 2552, หน้า 364-365)

แม้ในปัจจุบันบ้านเมืองจะเจริญขึ้น คนในสังคมได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง แต่ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติยังคงมีสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จังหวัดแพร่เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีลักษณะดังกล่าว สังคมชาวแพร่แม้ความเชื่อเรื่องผีจะเริ่มลดลงในบางท้องถิ่น แต่บางท้องถิ่นวิธีการดำเนินชีวิตยังคงมีส่วนเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยคนเฒ่าคนแก่ในครอบครัวจะเป็นผู้สืบทอดความเชื่อนั้นมาয়งลูกหลาน ผ่านทางพิธีกรรมการเช่นสังเวทหรือที่ชาวเมืองแพร่เรียกว่า การเลี้ยงผี เช่น การเลี้ยงผีปู่ย่า การเลี้ยงผีเรือน การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน การเลี้ยงผีมด ฯลฯ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันสืบทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารินทร์, 2539, หน้า 23)

พิธีกรรมเลี้ยงผี ได้ปรากฏในหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพาธรรมชาติ และถือได้ว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวของชุมชนที่ต่อต้านคัดค้านการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นมากกว่า 20 ปี และชุมชนนี้ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างไม่เสื่อมคลาย ดังที่ อุดมศรีคำภา ชาวบ้านหมู่ที่ 9 ตำบลสะเอียบ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรมการเลี้ยงผีว่า ชาวบ้านสะเอียบในสมัยอดีตมีความเชื่อเกี่ยวกับผีและพิธีกรรมการเลี้ยงผีอยู่หลายพิธีกรรม ดังเช่น พิธีกรรมการเลี้ยงผีมดเมือง เมื่อมีการทำผีดจาริตประเพณีของหมู่บ้าน คือ การที่ผู้หญิงตั้งครรภ์ก่อนแต่งงาน ชาวบ้านเรียกว่า มานตาง จะส่งผลทำให้หมู่บ้านเกิดความแห้งแล้ง พบกับภัยพิบัติต่าง ๆ เมื่อมีการเชิญผีลงประทับร่างทรง หรือที่เรียกว่า ลงผีเมือง ผีเมืองก็จะสามารถบอกได้ว่าลูกหลานของผีตระกูลใดที่ทำผีดประเพณี ชาวบ้านจะสืบหาความจริงจากฝ่ายหญิงที่ท้อง และเมื่อรู้ว่าฝ่ายชายเป็นใคร ก็จะต้องจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีชาวบ้านเรียกพิธีกรรมนี้ว่า เลี้ยงผีมดเมือง โดยการให้ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่ล่วงละเมิดประเพณีดังกล่าว เปลื้องกายและนุ่งแหแทนเสื้อผ้า แบกของเช่นสังเวท คือ หัวหมู โดยใช้ไม้ของต้นจิวแทนคานแบกหามรอบหมู่บ้าน และตะโกนบอกชาวบ้านว่า อย่าทำอย่างตนทั้งสองอีกซึ่งปัจจุบันพิธีกรรมนี้ได้ล้มเลิกไปแล้ว ความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรมการเลี้ยงผีที่เหลืออยู่ในปัจจุบันจึงเหลือเพียงแค่ว่าความเชื่อและพิธีกรรมการเลี้ยงผีที่เกี่ยวกับผีประจำตระกูล ผีขุนน้ำผีประจำทิศ และผีเมืองเท่านั้น ซึ่งการเลี้ยงผีแต่ละประเภท จะมีแนวคิดและลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

ผีตระกูลหรือประจำตระกูล เป็นผีบรรพบุรุษของชาวบ้านสะเอียบ โดยแต่ละตระกูลจะมีผีตระกูลอยู่ที่บ้านของตน ซึ่งในหมู่บ้านสะเอียบ ก็มีผีตระกูลอยู่หลายตระกูล เช่น ตระกูลผีเจ้าคำสือ ตระกูลผีเจ้ายอดอินปัน ตระกูลผีเจ้าคำน้อย ตระกูลผีเจ้าตมปุ ตระกูลผีเจ้าใหม่จมปุ

ตระกูลผีเจ้าผมขาว ตระกูลผีเจ้าอินต๊ะยศ ฯลฯ ซึ่งการเลี้ยงผีตระกูลนั้น จะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง โดยจัดเลี้ยงในช่วงปีใหม่สงกรานต์หรือประเพณีปีใหม่เมืองของทางภาคเหนือ หากตระกูลใดทำผิดต่อผี เช่น ไม่เลี้ยงผีตระกูล เมมาแล้วอาละวาดในบ้านทำให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน ทำลายสิ่งของในบ้าน ฯลฯ ผีก็จะทำให้คนในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย คนในตระกูลนั้นจะต้องเลี้ยงผีตระกูลของตน โดยแต่ละตระกูล จะใช้ของเซ่นที่แตกต่างกัน

ผีขุนน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เจ้าพ่อพญาขุนน้ำ ชาวบ้านสะเลียบมีความเชื่อว่าในแม่น้ำจะมีผีรักษาอยู่และบันดาลให้น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ โดยในทุกปีจะมีการเลี้ยงผีขุนน้ำที่ต้นน้ำสะกิ้น ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำยม และเป็นสายน้ำที่ผ่านหมู่บ้านสะเลียบซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสะกิ้นนี้ในการทำเกษตรและในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่อดีต การเลี้ยงผีขุนน้ำจัดขึ้นทุกปีก่อนทำนา เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อแม่น้ำและเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในฤดูกาลทำนา

ผีประจำทิศ ได้แก่ ทิศเหนือ คือเจ้าเต่าตัว ทิศใต้ คือ เจ้าพ่อหอแดงหรือเจ้าพ่อข้อมมือเหล็ก ทิศตะวันออก คือ เจ้าหลวงปู้น้ำนะ และทิศตะวันตก คือ เจ้าปู่ตะปู้ตอง ผีประจำทิศจะเปรียบเสมือนทหารที่คอยดูแลป้องกันผีร้ายและภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในหมู่บ้านสะเลียบ ชาวบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีประจำทิศพร้อมกับทำพิธีหงายเมืองอันเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ของชาวสะเลียบ

ผีเมือง ผีเมืองในหมู่บ้านสะเลียบมีชื่อว่า เจ้าเงินเมือง เป็นผีที่ใหญ่ที่สุดในบรรดาผีทั้งหลาย ทำหน้าที่คอยปกป้องรักษาดูแลหมู่บ้านสะเลียบ (ซึ่งในอดีตเรียกว่า เมืองสะเลียบ) ให้มีความอุดมสมบูรณ์ การเลี้ยงผีเมืองในหมู่บ้านสะเลียบจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปี โดยจัดขึ้นปีละสองครั้งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ปางเก้า ปางสาม เป็นการเลี้ยงผีเมืองในช่วงการปลูกข้าวและช่วงเกี่ยวข้าว นอกจากนี้ยังมีการจัดพิธีเลี้ยงผีเมืองตามวาระของการเปลี่ยนผู้นำชุมชนอีกด้วย ซึ่งชาวบ้านเรียกพิธีกรรมเลี้ยงผีดังกล่าวนี้ว่า พิธีหงายเมือง (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 12 กรกฎาคม 2555)

นอกจากนี้ เล็ง ขวัญยืน กำนันตำบลสะเลียบ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมหงายเมืองอันเป็นพิธีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนทั้งหมู่บ้านว่า ในหมู่บ้านสะเลียบเมื่อมีการเปลี่ยนผู้นำ หรือ กำนัน ก็จะมีการเลี้ยงผีเมือง ผีประจำทิศ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าพิธีนี้เป็นพิธีที่จะทำให้หมู่บ้านเจริญรุ่งเรือง เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุข ซึ่งในการเข้ารับตำแหน่งใหม่ของกำนันตำบลสะเลียบนั้น จะต้องผ่านพิธีกรรมสำคัญที่จัดขึ้นนี้ ก่อนเข้ารับตำแหน่ง (เล็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 6 กรกฎาคม 2555)

พิธีหุงายเมือง เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาลในยุคเจ้าหลวงมาจนถึงปัจจุบัน โดยในยุคที่ล้านนาปกครองด้วยระบอบเจ้าหลวง ก่อนที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะดำรงตำแหน่งผู้นำชุมชนของชาวสะเลียบ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “เจ้าแข่น” “ปู่แข่น” หรือ “พ่อแข่น” (น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “เจ้าแคว้น”) โดยสมบูรณนั้น ต้องผ่านพิธีกรรมหุงายเมืองตามความเชื่อของคนสะเลียบก่อน จึงจะทำหน้าที่ดังกล่าวได้ และเจ้าแข่นจะต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายจารีตของชุมชนอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านในปกครองต่างให้ความเคารพเชื่อฟังเจ้าแข่นในฐานะพ่อบ้าน พ่อเมืองอย่างจงรักภักดี เจ้าแข่นจะต้องอยู่ในตำแหน่งและปกครองบ้านเมืองไปจนตลอดชีวิต เมื่อเจ้าแข่นสิ้นชีวิต ชาวบ้านจะเลือกคนที่มีความเหมาะสมเข้ารับตำแหน่งสืบต่อจากเจ้าแข่นคนเดิม หลังจากที่มีการรวมศูนย์อำนาจของรัฐสยามและการประกาศใช้ พ.ร.บ.ลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 (พ.ศ. 2440) แล้ว ทำให้ระบบการปกครองของประเทศมีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ทางราชการได้กำหนดชื่อตำแหน่งผู้นำชุมชนระดับตำบลว่า กำนัน และให้มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและระบบราชการมากขึ้น ข้าราชการหรือข้าหลวงในยุคนี้ ได้มีการติดต่อกับชุมชนอยู่เป็นประจำ โดยในช่วงแรกสะเลียบยังไม่ได้มีฐานะเป็นตำบล แต่ถูกรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอปง จังหวัดน่าน (ปัจจุบันอำเภอปงอยู่ในเขตจังหวัดพะเยา) หลังจากนั้นได้มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ สะเลียบได้ถูกปรับเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ในช่วงแรกของการปกครอง สะเลียบจึงยังคงมีเจ้าแข่นปกครองอยู่และยังคงมีพิธีกรรมหุงายเมืองมาอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อสะเลียบได้สถานะเป็นตำบลแล้ว ผู้นำของสะเลียบจึงมีชื่อตำแหน่งเป็นกำนันเช่นเดียวกับตำบลอื่น ๆ และตำแหน่งเจ้าแข่นได้สิ้นสุดลงตั้งแต่นั้นมา แต่พิธีหุงายเมืองยังคงนำมาใช้กับผู้ดำรงตำแหน่งกำนันอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, 2554, สืบออนไลน์)

นอกจากในหมู่บ้านสะเลียบจะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีแล้ว ยังมีการเลี้ยงผีที่เกิดจากการบนบานศาลกล่าวด้วย ชาวบ้านสะเลียบมักจะไปบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อหอแดงหรือเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ซึ่งเป็นผีประจำทิศใต้ของหมู่บ้าน เมื่อมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจ หรือประสงค์ต่อสิ่งใด เช่น การบนบานก่อนการเข้ารับการศึกษาเพื่อรับราชการทหาร การบนบานเพื่อสอบเข้ารับราชการ ตลอดจนพิธีการสาปแช่งเผาหุ่นผู้พยายามเสนอเรื่องการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้าสู่การพิจารณาสภาผู้แทนราษฎร โดยจะจัดพิธีพิธีขึ้นที่หน้าหอแดงของเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก จนทำให้การนำเรื่องการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นเข้าในสภาฯ ต้องมีการยกเลิกไปหลายครั้ง ฯลฯ และเมื่อการบนบานประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านก็จะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเลี้ยงผี โดยมุ่งศึกษาความเชื่อเรื่องผีในชุมชน ขั้นตอน องค์ประกอบในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเลี้ยงผี

และอิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมการเลี้ยงผี ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านชุมชน สะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ได้ทราบถึงรายละเอียดด้านต่าง ๆ ของพิธีกรรมเลี้ยงผีในหมู่บ้านสะเอียบแล้ว ยังจะเป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมเลี้ยงผีเหล่านี้ซึ่งเป็นพิธีกรรมมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมานานให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. เพื่อศึกษาขั้นตอน องค์ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชุมชนบ้าน สะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีต่อชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของพื้นที่
การวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการเลี้ยงผี ของชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ คือ หมู่ที่ 1 บ้านดอยชัย หมู่ที่ 6 บ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยในครั้งนี้จะศึกษาถึง
 - 2.1 ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
 - 2.2 องค์ประกอบและพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
 - 2.3 อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมผีที่มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ของชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. ขอบเขตด้านประชากร
ผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติของวิทยาการ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านชุมชนสะเอียบ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ว่าเป็นผู้มีความรู้เรื่องพิธีกรรมเลี้ยงผีอย่างแท้จริง อีกทั้งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้
 - 3.1 เป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาและปัจจุบันอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านสะเอียบ หมู่ที่ 1 บ้าน

ดอนชัย, หมู่ที่ 6 บ้านดอนแก้ว, หมู่ที่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปและเคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีไม่น้อยกว่า 3 พิธี หรือ

3.2 เป็นร่างทรงในพิธีกรรมเลี้ยงผีของชุมชนบ้านสะเคียบ ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ไม่น้อยกว่า 3 ครั้ง

4. ขอบเขตด้านเวลา

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จะกระทำในช่วง เดือน พฤศจิกายน 2556 ถึง เดือนตุลาคม 2557

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดคำว่า ตำบลสะเคียบ และ ชุมชนสะเคียบ ให้ความหมายเดียวกัน ซึ่งหมายถึง พื้นที่ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบไปด้วย 3 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 บ้านดอนชัย, หมู่ที่ 6 บ้านดอนแก้ว, หรือหมู่ที่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง

นิยามศัพท์เฉพาะ

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีของชาวบ้านชุมชนสะเคียบ ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่มีการยอมรับและปฏิบัติตามสืบทอดกันมาในรูปแบบของพิธีกรรมเลี้ยงผี

พิธีกรรมเลี้ยงผี หมายถึง การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของชาวชุมชนสะเคียบ ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่แสดงออกถึงความผูกพันความเคารพนับถือต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเชื่อว่าเมื่อทำพิธีนี้แล้วจะทำให้ผู้กระทำมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี

ผี หมายถึง ผีอารักษ์ซึ่งทำหน้าที่ดูแลสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในชุมชนสะเคียบ ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

องค์ประกอบในพิธีกรรม หมายถึง ส่วนประกอบที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ซึ่งแบ่งออกเป็น ช่วงระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม สถานที่ประกอบพิธีกรรม สิ่งของที่ประกอบพิธีกรรม และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

ขั้นตอนในพิธีกรรม หมายถึง ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีตามลำดับก่อนหลังในการดำเนินงาน

ชาวบ้านชุมชนสะเคียบ หมายถึง ชาวบ้านตำบลสะเคียบ ในพื้นที่ในการวิจัย หรือชาวบ้านตำบลสะเคียบนอกพื้นที่ในการวิจัยที่มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีในพื้นที่ในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมเลี้ยงผีในเรื่องต่อไปนี้
 - 1.1 ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่
 - 1.2 ขั้นตอน องค์ประกอบ ของพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่
2. เป็นแนวทางในการอนุรักษ์พิธีกรรมพื้นบ้านของชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง
3. เป็นแนวทางการศึกษาพิธีกรรมพื้นบ้านของชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานและนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์พิธีกรรม และคติความเชื่อที่ปรากฏในวิถีชีวิตของชาวบ้านสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยแบ่งเอกสารที่เกี่ยวข้องออกเป็น 7 กลุ่มดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม
2. แนวคิดความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism)
3. แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาชาวบ้าน
4. ความเชื่อเรื่องผีของคนภาคเหนือ
5. ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีของชาวจังหวัดแพร่
6. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
7. แนวคิดระบบสัญลักษณ์
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม

ความหมายและการเกิดขึ้นของความเชื่อ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 390) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เชื่อ” (ก.) มั่นใจ ไว้ใจ เห็นตามด้วย ดังนั้น “ความเชื่อ” จึงหมายถึง ความมั่นใจ ความไว้ใจ ซึ่งอาการเหล่านี้จะทำให้มนุษย์เกิดการยอมรับ นับถือ และยึดมั่น โดยเกิดขึ้นด้วยความรู้สึกรหรือการไตร่ตรองด้วยเหตุผลเป็นความคิดที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความเชื่อความเข้าใจต่อสิ่งนั้น ซึ่งความเชื่อจะมีบทบาทสำคัญต่อเจตคติของบุคคลและเป็นตัวกำหนดแนวทางหรือรูปแบบพฤติกรรมของบุคคล (เฉลิมพล ตันสกุล, 2543, หน้า 49-50)

นอกจากยังมีนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อหลายท่าน ได้แก่ ทศนิยม ทานตวณิช (2523, หน้า 224) ธวัช ปุณโณทก (2530, หน้า 350) ดนัย ไชยโยธา (2538, หน้า 49) ปกรณ์ ตันสกุล (2552, หน้า 6) และสุรพงษ์ สีสทองจักร (2552, หน้า 118) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความเชื่อ ในทำนองเดียวกันว่า ความเชื่อ หมายถึง การที่มนุษย์ยอมรับสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นจริง มีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถึงแม้ว่าสิ่งนั้น

สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่สามารถพิสูจน์ได้ก็ตาม แต่เป็นที่ยอมรับร่วมกันของมนุษย์ในสังคมและมนุษย์ให้ความเคารพและยำเกรง

ความเชื่อนี้เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนามและความเชื่อไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นมาอย่างปัจจุบันทันด่วน หากแต่เป็นผลกระทบของกระบวนการทางจิตและทางกายที่สลับซับซ้อนไม่น้อยและยังประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย เมื่อมนุษย์ได้พบเหตุการณ์จากธรรมชาติ โดยการรับรู้ผ่าน ตา หู ลิ้น จมูก กาย ใจ หรืออายตนะทั้ง 6 แล้ว เช่น ฝนตก พายุพัด พายุฟ้าผ่า พายุแลบ แผ่นดินไหว มนุษย์จึงคิดว่ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลังการกระทำของธรรมชาติ เป็นต้นว่า ฝนตกเพราะน้ำให้ น้ำ หรือพายุพัดก็ว่าเป็นเสียงรบกวนพระอินทร์กำลังยกทัพ พายุแลบก็ว่าแสงจากนางเมษลาล่อแก้ว พายุฟ้าผ่าก็ว่ารามสูรขว้างขวาน โลกของเรานั้นแบน มีปลาอานนท์หนุนอยู่ หรือเวลาแผ่นดินไหวก็เพราะปลาอานนท์พลิกตัว (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2521, หน้า 7-12) ตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อของคนล้วนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ที่เกิดจากเหตุการณ์ทางธรรมชาติและ การไม่รู้ถึงสาเหตุของการเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว จึงทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัวจึงสร้างความเชื่อและสิ่งสมมติต่าง ๆ เช่น ผี วิญญาณ เทพารักษ์ ตามจินตนาการของมนุษย์ เพื่อยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจ เกิดความรู้สึกยอมรับนับถือ เชื่อถือในอำนาจของสิ่งเหล่านี้ และนำมาสร้างเป็นพิธีกรรม เพื่อทำให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้นผ่อนคลายความรุนแรงและมีความเมตตา ไม่ทำร้าย ในขณะที่เดียวกันก็ขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อถือให้บันดาลความสุขมาให้ เกิดการนับถือลัทธิบูชาธรรมชาติ ต่อมาลัทธิก็ได้พัฒนามาเป็นศาสนา (มณี พยอมยงค์, 2529, หน้า 58)

จากการที่มนุษย์ได้สร้างสิ่งสมมติตามความเชื่อขึ้นและตอบสนองต่อความเชื่อผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ในศาสนาที่ตนได้นับถือ นั้น สิ่งสมมติดังกล่าวจะเป็นตัวการทำหน้าที่ให้เกิดสภาพที่ทำให้บุคคลมีความมั่นใจ ความไว้วางใจ ความเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตาม แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อที่จะทำให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และพร้อมปฏิบัติตามโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ จะมีเหตุที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม (นันทนา ขุนภักดี, 2530, หน้า 5) ซึ่ง ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537, หน้า 102) และประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531, หน้า 115) ได้มีความเห็นพ้องต้องกันว่า ความเชื่อ เป็นเรื่องของความรู้สึกและจิตใจ เป็นการยอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน ไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลหรือความเป็นจริง การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะนำมาพิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้

ความเชื่อจึงเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย เมื่อบุคคลเกิดความเชื่อแล้ว ก็มักมีการแสดงออกทางกายคือ การปฏิบัติและทางวาจา เช่น ตักเตือน สั่งสอน

หรือแจ้งให้ผู้อื่นทราบ (บุญเลิศ สดสุขชาติ, 2525, หน้า 24) คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลานในการสักการะและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนา รวมถึงอำนาจเหนือมนุษย์ ความเชื่อยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง รวมทั้งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนามักกระตุกถึงความดี ความชั่ว ซึ่งศาสนามีลักษณะที่เป็นศีลธรรมและมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมไทยได้ (รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, 2539, หน้า 19-20)

จากการทบทวนแนวคิดและความหมายเกี่ยวกับความเชื่ออาจสรุปได้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับนับถือ การยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลเพื่ออธิบายให้เป็นจริงได้ ซึ่งในทรรศนะของผู้วิจัยได้เห็นว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับ ความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นสิ่งที่ให้คุณหรือสิ่งที่ให้โทษโดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชน และมีการถ่ายทอดการยอมรับศรัทธาให้แก่คนรุ่นต่อไป ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือผู้ที่มีความเชื่อศรัทธาต่อสิ่งนั้น ๆ โดยการยอมรับนับถือ ศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเกิดอยู่ในจิตสำนึกร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ หากมีการยอมรับและปฏิบัติตามก็จะได้รับผลดี แต่หากมีการล่วงละเมิดหรือไม่มีการปฏิบัติตามก็จะเกิดผลในทางร้าย ทั้งร่างกายและจิตใจ แต่อย่างไรก็ตาม ความเชื่อบางอย่างก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมปัจจุบัน และที่สำคัญคือความเชื่อยังเป็นองค์ประกอบในการเกิดศาสนาอีกด้วย

อิทธิพลของความเชื่อ

จากความหมายและการเกิดความเชื่อ ทำให้ทราบว่าความเชื่อเกิดจากความไม่รู้ ความกลัว และเป็นองค์ประกอบของการเกิดศาสนา ซึ่งความเชื่อนี้มีอิทธิพลกับมนุษย์เป็นอย่างมาก กล่าวคือ ความเชื่อ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังเป็นมาตรการควบคุมความประพฤติของชาวบ้านไม่ให้ออกนอกจารีตประเพณี และยังเป็นเครื่องชี้ทางการดำรงชีวิต ทั้งด้านการเกษตร การรักษาโรค การบริโภคน้ำ การสร้างที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจ และสังคมส่วนรวม (ประสาธ อิศรปริดา และคณะ, 2518, หน้า 69) เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังตกอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งปกติมองไม่เห็น แต่เชื่อว่าสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมีอำนาจเหนือคนสามัญ สามารถบันดาลให้ได้รับคุณหรือโทษได้ ซึ่งเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าลัทธิผีสงเทวดา (Animism) แม้ว่าปัจจุบันจะมีศาสนาอันประณีตก็ตาม แต่ความเชื่อดังเดิมก็ยังมีอิทธิพลเหนือมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทตลอดเวลา เช่น การนับถือเทวดาอารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน อันเป็นผลแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของความเชื่อดังเดิมยังสืบทอดต่อกันมา (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2521, หน้า 30-41) และความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถ

พิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จะมีอิทธิพลเหนือความคิดและการกระทำของคนไม่ว่าจะเป็นในยุคใดก็ตาม ความเชื่อเหนือธรรมชาติบางชนิดก็จัดอยู่ในรูปแบบของศาสนาดั้งเดิมก่อนที่จะพัฒนาเป็นศาสนาใหม่ในปัจจุบัน (มารยาท กิจสุวรรณ, 2526, หน้า 6-14)

เมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองต่อความเชื่อนั้น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อ พฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปด้วย และพฤติกรรมเหล่านั้นจะสะท้อนให้เห็นถึงข้อห้าม ข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม (จิราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร, 2528, คำนำ) เช่น ความเชื่อที่เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป ได้มีการพรรณนาอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูป ว่า การสร้างพระพุทธรูปเป็นเครื่องประดับสติปัญญาจะเพิ่มพูนศรัทธาแห่งการให้ทานและการรักษาศีล รวมถึงผู้กล่าวถึงค่านิยมการรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยอยู่เนื่อง ๆ แล้วนั้น ย่อมสามารถทำให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวงได้ (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2521, หน้า 61-62)

ประเภทของความเชื่อ

ความเชื่อของสังคมไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในศาสนาต่าง ๆ และแนวคิดที่เข้ามาใหม่ ดังนั้น ความเชื่อของสังคมไทยจึงมีที่มาอยู่ 4 ทาง คือ ความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อของศาสนาพุทธ ความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น และความเชื่อในวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความเชื่อใหม่ที่เข้ามากับระบบการศึกษาของไทย ด้วยเหตุนี้ทำให้ความเชื่อของคนไทยนั้นมีความหลากหลายในการเชื่อถือและปฏิบัติตาม นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อได้พยายามรวบรวมและแยกประเภทความเชื่อ ดังที่ ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ (2519, หน้า 93-94) มณี พยอมยงค์ (2529, หน้า 36) สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536, หน้า 8-9) กาญจนา พจนรารี (2541, หน้า 36) และ เตือน คำดี (2541, หน้า 14-15) มีแนวคิดในการแบ่งประเภทความเชื่อที่คล้ายกัน โดยแบ่งความเชื่อออกเป็น

1. ความเชื่อในเรื่องโชค ลาง ฤกษ์
2. ความเชื่อในเรื่องทำนายฝัน
3. ความเชื่อในเรื่องสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ
4. ความเชื่อในเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ
5. ความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจและวิญญาณ
6. ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับบุคคล ลักษณะบุคคล และเพศ
7. ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์
8. ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ คาถาอาคม และเวทมนต์
9. ความเชื่อในเรื่องยากกลางบ้าน

10. ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับฤดูกาล
11. ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับต้นไม้
12. ความเชื่อในเรื่องประเพณี ศาสนาและการนับถือผี
13. ความเชื่อในเรื่องเครื่องราง ของขลัง
14. ความเชื่ออื่น ๆ ได้แก่ การนับถือผู้อาวุโส และความเชื่อเกี่ยวกับความต่อเนื่องทาง

สังคม

นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่ง ยังได้เสนอประเภทความเชื่อที่แตกต่างไปจากข้างต้น ได้แก่

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดการตายและช่วงเวลาที่สำคัญของมนุษย์
2. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ และการทำมาหากิน
3. ความเชื่อเกี่ยวกับการสูญเสียและการได้กลับคืน
4. ความเชื่อเกี่ยวกับครุฑเวียน และที่อยู่อาศัย (กิ่งแก้ว อุตถากร และธนรัษฎ์ ศิริสวัสดิ์ 2520, หน้า 92 และ บุญเลิศ สดสุขชาติ 2525, หน้า 50)
5. ความเชื่อเกี่ยวกับการแก้เคล็ด
6. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะผสมผสานของความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ 2530, หน้า 19)

เมื่อวิเคราะห์ประเภทความเชื่อ ที่นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการด้านความเชื่อได้แบ่งประเภทจากที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยสามารถแบ่งความเชื่อของมนุษย์ออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 4 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์
2. ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์
3. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา
4. ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์

ในส่วนของความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์นั้น คือ ความรู้ที่มีการจัดระเบียบ โดยผ่านขั้นตอนการพิสูจน์ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์จนได้รับการยอมรับเป็นทฤษฎี สามารถนำไปพิสูจน์หาเหตุผล และหาคำตอบจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังคมได้หลายครั้ง ซึ่งในแต่ละครั้งผลของการพิสูจน์ทดลองก็จะเหมือนกัน แต่เนื่องจากความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ดังนั้นจึงไม่ได้นำเอาแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายและทำความเข้าใจในการวิจัยครั้งนี้ จะยังคงแต่ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และความเชื่อศาสนาที่เป็นแนวความคิดสำคัญที่จะนำมาใช้ในการวิจัยครั้ง

นี้ ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจในแนวคิดความเชื่อดังกล่าวให้ชัดเจน เพราะความเชื่อของมนุษย์ล้วนแต่ส่งผลให้เกิดพิธีกรรมทั้งสิ้น

ความหมายและองค์ประกอบของพิธีกรรม

พิธีกรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 835) หมายถึง การบูชา แบบอย่างแบบแผนที่ปฏิบัติทางศาสนา การบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีศักดิ์ด้วยเครื่องสักการะ ส่วนคำว่า พิธีกรรมท้องถิ่น อุดม เขวกิ่งศ์ (2545, หน้า 49) ได้ให้ความหมายว่า การบูชาในท้องถิ่น หรือสิ่งที่คนไทยในแต่ละท้องถิ่นทุกภาค นิยม หรือประเพณี ปฏิบัติสืบต่อกันมานับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ส่วน พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย (2524, หน้า 314) ได้ให้ความหมายไว้ว่า พิธีกรรม หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำและเพื่อให้มีความขลัง

กรมการศาสนา (2552, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของ พิธีกรรม ว่า พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตาม ต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับ ปกรณ์ ต้นสกุล (2552, หน้า 9) ที่กล่าวว่า พิธีกรรม คือ พฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการปฏิบัติพิธี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์

นอกจากนี้ พิธีกรรม ยังหมายถึง วิธีการ ขั้นตอน การกระทำที่มีระเบียบวิธีอันศักดิ์สิทธิ์มีคุณสมบัติคือเรื่องจิตใจและการใช้สัญลักษณ์ ที่นำไปสู่เป้าหมายหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวัง ทำให้เกิดความสบายใจในการดำเนินชีวิตต่อไป ด้วยการน้อมนำจิตใจให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในขณะเดียวกัน พิธีกรรมเป็นจุดนัดหมายที่จะทำให้ทุกคนมีการปฏิบัติเป็นเอกภาพ เมื่อพิธีกรรมเริ่มขึ้น ทุกคนก็จะพร้อมปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ (กิ่งแก้ว อัดถากร 2528, หน้า 5-6, สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2532, หน้า 31 และ สุรพงษ์ ลือทองจักร, 2552, หน้า 127)

จากการศึกษาทบทวนเรื่องของความเชื่อ ทำให้ทราบว่าพิธีกรรมเป็นพฤติกรรมทางความคิด และความเชื่ออย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่แสดงออกมาในระบบสัญลักษณ์ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้มนุษย์เข้าใจมนุษย์ นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นวิธีหนึ่งที่น่าไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ จึงจำเป็นต้องมีการกระทำและในการกระทำต้องมีจุดประสงค์ เพื่อให้ผู้ประกอบพิธีกรรม มีความสบายใจ และมีกำลังใจ พิธีกรรมจึงเน้นในเรื่องจิตใจเป็นสำคัญ ที่จะทำเพื่อให้เกิดความ

สบายใจ เกิดกำลังใจ เพราะอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติเท่านั้นที่ใจสัมผัสได้ ฉะนั้นพิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ของคนในสังคมที่เป็นผู้สมมติขึ้นตามสื่อและวิธีการ ซึ่งทำให้เกิดความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งความหวังไว้ ในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ จะต้องมียุปกรณ์ ตลอดจนกิริยา ท่าทาง ถ้อยคำ และการใช้สัญลักษณ์แสดงความเป็นจริง เช่น การกราบ การไหว้ การคำนับ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรู้สึกของผู้กระทำว่า มีความเคารพนับถือ นอบน้อม ยำเกรง เป็นต้น การทำสัญลักษณ์เป็นการกระทำที่ประหยัด ไม่ต้องอธิบายมาก เมื่อคนอื่นได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ก็เข้าใจทันที (ภิกขุโพธิ์ แสณยานุภาพ, 2537, หน้า 132 และ กิ่งแก้ว อัดถาวร, 2534, หน้า 1-27) ซึ่งในการแสดงกิริยาท่าทางต่าง ๆ นักมานุษยวิทยาเชื่อว่า มนุษย์ดีกดำบรรพ์ก็คงใช้ท่าทางเป็นการสื่อแห่งความหมายให้ผู้อื่นรู้ว่าวิถีเสาะหาอาหาร วิธีต่อสู้ภัยธรรมชาติดังที่ตนมีประสบการณ์มาก่อน เป็นการแบ่งปันความรู้ที่ค้นพบ ทำให้มนุษย์ชาติอยู่รอดและสืบเผ่าพันธุ์ต่อมา การแสดงท่าทางเช่นนั้น ต่อมาก็เพิ่มความซับซ้อนพิสดารยิ่งขึ้นจนกลายเป็นพิธีกรรมในที่สุด (เรณู อรรฐาเมศร์, 2535, หน้า 25)

การประกอบพิธีกรรมนั้นมีวิธีปฏิบัติโดยยึดเกณฑ์ที่สืบกันมา ซึ่งสามารถแบ่งพฤติกรรมมนุษย์ในการประกอบพิธีกรรมได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นการสักการะด้วยความเคารพในสิ่งกลับที่เกินความเข้าใจของมนุษย์ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเภทที่สอง เป็นพิธีกรรมอยู่ภายใต้กาลเทศะและเหตุผล หน้าที่ของพิธีกรรมในสังคมคือ จัดระเบียบกฎเกณฑ์ และกติกาสำหรั้พฤติกรรมการสักการะให้เชื่อมโยงกับพฤติกรรมกาลเทศะ และมีเหตุผล พิธีกรรมเป็นระบบความคิดของสังคมที่ส่งผลต่อการแสดงออกของปัจเจกบุคคล มนุษย์จึงประกอบพิธีกรรมด้วยความเชื่อ (ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์, 2544, หน้า 18) โดยการประกอบพิธีกรรมนั้น ต้องมีความเชื่อความศรัทธาเป็นพื้นฐานของการกระทำ พิธีกรรมจึงกลายเป็นสิ่งสมมติขึ้นเพื่อเป็นเสาหลักของจิตใจให้มีเครื่องยึดเหนี่ยว พิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์ในเรื่องของความเชื่อ เช่น ผีสงฆ์ เทวดา ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์และฮินดู ฯลฯ โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรม คือ การมีความเชื่อ ความศรัทธาเป็นรากฐานของผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม อุปกรณ์และวิธีการดำเนินการ วันเวลาสถานที่ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530, หน้า 189-190) ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวได้สอดคล้องกับความเห็นของ ไพโรวัลย์ ภูษมพาน (2540, หน้า 123-134) และวิญญู ผลสวัสดิ์ (2536, หน้า 77) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพิธีกรรมว่ามี 4 องค์ประกอบดังนี้

1. บุคคลที่เข้าร่วมพิธี
2. วัตถุประสงค์ที่ใช้ประกอบในพิธี
3. วันเวลาในการประกอบพิธี

4. สถานที่ในการประกอบพิธี

จากการทบทวนแนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับความหมายและองค์ประกอบของพิธีกรรม จึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรม หมายถึง วิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายตามความเชื่อของผู้ประกอบพิธีกรรม โดยมีลำดับขั้นตอนและต้องปฏิบัติตามหลักขั้นตอนนั้นอย่างเคร่งครัด โดยพฤติกรรมที่แสดงออกนี้จะเป็นทั้งการกระทำและคำพูดต่อสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคนในสังคม โดยพิธีกรรมมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. บุคคลที่เข้าร่วมพิธี
2. วัตถุประสงค์ของสัญลักษณ์ที่ประกอบในพิธี
3. บทสวด การแสดงกริยาท่าทาง
4. วิธีการลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี
5. วันเวลาและสถานที่ในการประกอบพิธี

ประเภทของพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงวิธีการดำเนินชีวิตมนุษย์ จากเหตุการณ์ในชีวิตของมนุษย์ที่มีหลายรูปแบบ จึงทำให้นักวิชาการแต่ละท่านได้แบ่งประเภทของพิธีกรรม ดังนี้

สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532, หน้า 45) ได้แบ่งประเภทของพิธีกรรมออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. พิธีกรรมตามปฏิทิน เป็นพิธีกรรมที่ทุกคนอยู่ในกลุ่มสังคมปฏิบัติกันเป็นประจำเมื่อถึงเวลาที่กำหนด พิธีกรรมนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทศกาล เช่น ประเพณีสงกรานต์ แรกนาขวัญ มาฆบูชา เป็นต้น

2. พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต เมื่อชีวิตของบุคคลจะเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปหาสภาพใหม่ ก็จะมีพิธีกรรมเกิดขึ้นตามที่เชื่อถือ เป็นการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย บางทีเรียกว่าพิธีกรรมวงจรชีวิต เช่น พิธีโกนจุก พิธีอุปสมบท พิธีแต่งงาน พิธีศพ เป็นต้น

3. พิธีกรรมพิเศษ เป็นพิธีกรรมที่นอกเหนือจากพิธีกรรมตามปฏิทิน และพิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต เหตุที่แยกออกมาเพราะเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันไม่เป็นเวลาที่แน่นอน และไม่เป็นที่นิยมตามวงจรชีวิต มักเรียกว่า พิธีกรรมตามโอกาสบ้าง พิธีกรรมรักษาโรคบ้าง พิธีกรรมพิเศษจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ได้แก่ พิธีทำบุญเลี้ยงพระในโอกาสต่าง ๆ พิธีถวายเทียน กุศลพิธี พิธีกรรมรักษาโรค และพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกสร้าง เป็นต้น

การแบ่งประเภทพิธีกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ กิ่งแก้ว อัครถาวร (2528, หน้า 1-30) ที่ได้แบ่งประเภทของพิธีกรรมเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. พิธีกรรมตามปฏิทิน เช่น พระราชพิธี 12 เดือน และฮีตสิบสองของชาวอีสาน

2. พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เช่น แต่งงาน การตั้งครุฑ คลอดบุตร

3. พิธีกรรมรักษาโรค เช่น รักษาผู้ป่วยที่ถูกเสกของเขาร่างกาย

นอกจากนี้ ฉลายชาย รมิตานนท์ (2537, หน้า 7) ได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. พิธีกรรมสร้างความสามัคคี ซึ่งสามารถจัดอยู่ในประเภทเดียวกันกับ พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เช่น การแห่นางแมว ทำบั้งไฟ การแรกนา ทั้งหมดนี้เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์และมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน

2. พิธีกรรมการเปลี่ยนสถานภาพ โดยเห็นว่าพิธีกรรมประเภทนี้จัดสร้างขึ้นเพื่อความสัมพันธ์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติเกี่ยวข้องกับ การเกิด แก่ ความตายของมนุษย์ อาทิ การสู่ขวัญ การรักษาพยาบาล การแต่งงาน พิธีศพ

จากการทบทวนในเรื่องของประเภทของพิธีกรรมที่นักวิชาการได้แบ่งประเภทนั้นผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่าประเภทของพิธีกรรมนั้นแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. พิธีกรรมตามกาลเวลา หมายถึง พิธีกรรมประจำที่เกิดขึ้นตามกาลเวลาซึ่งได้ถูกกำหนดไว้ในรอบปี อาจกล่าวได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่ถูกระบุลงในปฏิทินของท้องถิ่นนั้น ๆ แต่ละปี เช่น พิธีกรรมในวันปีใหม่ พิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

2. พิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ หมายถึง พิธีกรรมที่ปรากฏขึ้นนอกเหนือจากพิธีกรรมตามกาลเวลา ดังนี้

2.1 พิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพ เป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษที่ถูกจัดขึ้นเมื่อคนในชุมชนมีการเปลี่ยนสถานภาพ เช่น การแต่งงาน การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การประสบอุบัติเหตุ ตลอดจนการเสียชีวิต ฯลฯ

2.2 พิธีกรรมแบบมีเงื่อนไข เป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษที่ถูกจัดขึ้นมีวัตถุประสงค์หลักที่มุ่งเน้นในการร้องขอให้หมดความทุกข์ ความต้องการทางด้านร่างกายหรือจิตใจ ตลอดจนร้องขอโชคลาภ ผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบสร้างเงื่อนไข ข้อตกลงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้แก่ การบนบานศาลกล่าว การแก้บน

2.3 พิธีกรรมแบบประยุต์ เป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษที่ถูกจัดขึ้นโดยนำเอาพิธีกรรมเดิมที่มีมาก่อนนำมาประยุต์กับบริบททางสังคมและความต้องการของคนในท้องถิ่น เช่น พิธีบวชป่าซึ่งประยุต์มาจากการบวชพระ พิธีสืบชะตาป่าสืบชะตาน้ำที่ประยุต์มาจากพิธีสืบชะตาคณ พิธีบั้งสุกุลเป็นที่ประยุต์มาจากการบั้งสุกุลในงานศพ เป็นต้น

จากแนวคิดเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวจะเห็นได้ว่าความเชื่อของคนเป็นผลมาจากความไม่รู้และความกลัว ซึ่งเป็นปัญหาที่เกินขีดความสามารถของคนธรรมดาที่จะแก้ไข

ได้ คนจึงเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติมาบันดาลทำให้เกิดเป็นเช่นนั้น และวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับนั้น โดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือกระทำให้อำนาจลึกลับนั้นพอใจ อำนาจลึกลับอาจให้ความช่วยเหลือหรือบันดาลให้เกิดความโชคดีได้ จึงเกิดเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกมาโดยมีความเชื่อและความศรัทธาเป็นพื้นฐาน ดังนั้นเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ถึงความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ รวมถึงความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงผีกับชุมชน ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดความเชื่อและพิธีกรรมมาประกอบคำอธิบายในการวิจัยครั้งนี้

แนวคิดความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism)

วิญญาณนิยม คือระบบความเชื่อที่เชื่อว่ามีวิญญาณสถิตอยู่ใน สัตว์ พืช และสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งในมนุษย์นอกจากนั้นความเชื่อแบบวิญญาณนิยมยังเชื่อว่ามีวิญญาณอยู่ในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ในสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ในวัตถุทุก ๆ อย่างและแม้แต่ในสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ (วิสิฐ อรุณรัตน์านนท์, 2552, หน้า 1)

Edward Burnett Tylor (Edward Burnett Tylor อ้างอิงใน วิสิฐ อรุณรัตน์านนท์, 2552, หน้า 1) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษมีความเห็นว่าความเชื่อแบบวิญญาณนิยมนี้เป็นความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุดในโลกแม้ว่าความเชื่อแบบวิญญาณนิยมจะไม่ถูกนับว่าเป็นศาสนาตามนิยามที่เป็นทางการก็ตาม แต่นักวิชาการหลายคนก็เชื่อว่าการเชื่อแบบวิญญาณนิยมนี้เป็นรากฐานในการเกิดขึ้นของศาสนาต่าง ๆ โดยความเชื่อแบบวิญญาณนิยมส่วนมากถือว่าวิญญาณจะยังคงดำรงอยู่แม้เมื่อภายหลังจากความตาย ในบางความเชื่อที่ว่าวิญญาณจะผ่านไปสู่อีกโลกที่อุดมสมบูรณ์กว่าหรือเป็น โลกที่สามารถเก็บเกี่ยวพืชผลไปได้ตลอดกาล ในขณะที่ความเชื่ออื่น ๆ เชื่อว่าวิญญาณจะยังคงอยู่บนโลกในฐานะผี (Ghost) และผีเหล่านี้มักจะดำรงอยู่อย่างมีเจตนาร้ายและยังมีระบบความเชื่ออื่น ๆ ที่ผสมผสานความเชื่อทั้งสองแบบนี้เข้าไว้ด้วยกัน โดยเป็นความเชื่อที่ว่าวิญญาณของคนตายจะต้องเดินทางไปยังโลกของวิญญาณ แต่หากวิญญาณใดพลัดหลงทางไป วิญญาณนั้นก็กลับกลายเป็นผีที่เร่ร่อนอยู่บนโลกของคนเป็น ซึ่งบ่อยครั้งที่พิธีศพและการบูชาบรรพบุรุษจะถูกถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในฐานะที่เป็นการเตรียมให้ผู้ตายได้เดินทางเพื่อไปให้ถึงโลกหน้าที่เป็นจุดหมายได้อย่างลุล่วงด้วยดี

จากความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิด พิธีกรรม ประเพณี ที่เกี่ยวกับการส่งสิ่งของให้กับวิญญาณ เช่น อาหาร ข้าวของเครื่องใช้ แสงสว่าง ไฟ เช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อเพื่อนหรือการแสดงความกตัญญู ซึ่งภายหลังได้กลายมาเป็นประเพณีการบูชาบรรพบุรุษ การเสนาอาหารหรือการหลังเสียดในหลุมฝังศพพัฒนาไปสู่ระบบประเพณีการบูชายัญ แม้แต่เมื่อไม่ได้มีการบูชา

บรรพบุรุษ ความปรารถนาที่จะจัดเตรียมผู้ตายให้มีความสะดวกสบายในชีวิตในโลกหน้าอาจจะนำไปสู่การบูชาวิญญาณคุ้มครอง ทาส สัตว์และสิ่งอื่น ๆ การทำลายหรือเผาวัตถุ ในหลุมฝังศพหรือการส่งค่าจ้างให้แก่คนพายเรือข้ามภพ จะมีการใส่เหรียญลงในปากศพเพื่อจ่ายเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางของวิญญาณ แต่หากการเดินทางสู่โลกหน้าของวิญญาณไม่เป็นผลสำเร็จวิญญาณอาจจะย้อนกลับมาสู่โลกของคนเป็นเพื่อช่วยในการหาตัวฆาตกร มีความเชื่ออย่างกว้างขวางว่าผู้ที่ตายด้วยความรุนแรงและเจ็บปวดจะกลายเป็นวิญญาณอาฆาตและเป็นอันตรายต่อผู้มีชีวิตที่อยู่ใกล้จุดที่วิญญาณนั้นตาย (วิลลิส อรุณรัตน์านนท์, 2552, หน้า 2-3)

นอกจากนี้นักศาสนาได้แบ่งประเภทของวิญญาณออกเป็น 3 ลักษณะคือ

1. วิญญาณในอากาศ (Spirits of the air)

จากปรากฏการณ์ทางเบื่องบน เช่น ฝนตก พายุ รุ้ง พระอาทิตย์ พระจันทร์ กลางวัน กลางคืน ฯลฯ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ มนุษย์สมัยโบราณไม่สามารถหาคำตอบในปรากฏการณ์ที่เกิดได้ จึงสร้างตัวแทน เป็น ผี เทพ วิญญาณในอากาศที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์เหล่านี้

2. วิญญาณบนพื้นดิน

หมายถึง วิญญาณที่สถิตอยู่ในภาคพื้นดิน อย่างในความเชื่อของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาก็จะมีความเชื่อเรื่องพระแม่ธรณีที่คอยคุ้มครองพระพุทธศาสนา ซึ่งวิญญาณเหล่านี้ไม่ได้มีหลักฐานบอกไว้อย่างแน่ชัดว่ามาจากไหน แต่จะเชื่อว่าจะเกิดขึ้นมาและสถิตอยู่พร้อม ๆ กับสิ่งนั้น เช่น นางตานีเกิดมาพร้อมกับต้นกล้วยตานี นางไม้ นางตะเคียนที่เกิดมาพร้อมกับต้นตะเคียน ตลอดจน ห้วย หนอง คลอง บึง ก็จะมีวิญญาณของนางเงือกคอยดูแลอยู่

3. วิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว

วิญญาณประเภทนี้จะมีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด เพราะวิญญาณประเภทนี้ไปจากมนุษย์ อาจเป็นญาติ มิตร พี่ น้อง หรือพ่อ แม่ ของตนเองที่ตายไป จึงก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์อย่างรุนแรง จนบางครั้งผู้ที่มีความอาลัยรักในผู้ตายไม่อาจเชื่อว่า ผู้ตายนั้นได้ตายจริง ๆ ยังคงนึกเสมอว่า ผู้ตายนั้นตายแต่ร่าง แต่วิญญาณนั้นยังอยู่ สามารถเข้าฝัน มาพบกับตนเองได้อีกครั้ง เช่น การให้วิญญาณอาศัยร่างทรงลงมาพูดคุยถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่วิญญาณนั้นไปประสบมา (มานพ มานะแซม, 2541, หน้า 26)

จากข้อมูลข้างต้นนี้กล่าวสรุปได้ว่า ความเชื่อแบบวิญญาณนิยมนั้นเป็นความเชื่อที่เก่าแก่ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากความไม่รู้ และเป็นรากฐานการพัฒนาเป็นศาสนาในที่สุด โดยมนุษย์ได้ให้ความสำคัญต่อความเชื่อประเภทนี้ และเมื่อมนุษย์ดูแลเอาใจใส่ ให้ความสำคัญกับวิญญาณเหล่านี้ เช่น จัดพิธีกรรมเช่นสรวง บวงสรวง จะทำให้เชื่อว่าวิญญาณเหล่านี้จะให้การคุ้มครอง ให้คุณประโยชน์แก่มนุษย์ในการดำรงชีวิตประจำวัน

แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาชาวบ้าน

จากแนวคิดความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นองค์ประกอบทำให้เกิดเป็นศาสนา การนับถือผีและความเชื่อในวิญญาณเป็นศาสนายุคก่อนประวัติศาสตร์ ผีและความเชื่อในวิญญาณอยู่กับคนไทยและเป็นความเชื่อดั้งเดิม คนในสังคมไทยยึดถือกันมาก่อนที่สังคมจะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย โดยเฉพาะศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532, หน้า 156)

ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณเกิดขึ้นก่อนที่ผู้คนจะกำหนดความเชื่อทางศาสนาอย่างชัดเจน โดยเป็นศาสนาที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันมีลักษณะใกล้เคียงกับมนุษย์ มีแบบแผนและพิธีกรรมตายตัวทั้งยังมุ่งเสนอความคิดความเชื่อเกี่ยวกับภพชาติที่เป็นผล มีหลักปรัชญาอันซับซ้อน ภายหลังเมื่อการนับถือผีถูกนำมาประยุกต์เข้ากับความเชื่อทางพุทธศาสนา กลายเป็นศาสนาที่เรียกว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (popular Buddhism) ซึ่งหมายถึง พุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยที่มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับคติของพราหมณ์ กล่าวคือได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องความเชื่อคติพราหมณ์ในเรื่อง ขวัญ พระภูมิเจ้าที่ การดูฤกษ์ยาม และเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น พระอินทร์ พระพรหม ตลอดจนการผนวกเอาลัทธิผีเข้าผสมผสานกันอย่างแนบแน่น (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 ก, หน้า 271) ซึ่งความเชื่อของศาสนาใหม่และศาสนาเก่าได้เกิดการผสมผสานอยู่ด้วยกัน จะเห็นได้ว่าความเชื่อที่มีบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ มีการผสมผสานของแนวคิดต่าง ๆ อย่างลงตัวในพิธีกรรม

ไฮวาร์ด คอปแมน (ไฮวาร์ด คอปแมน อ้างอิงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2533ก, หน้า 269-270) ได้จำแนกพิธีกรรมในลักษณะพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในสังคมไทย ออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

1. พิธีกรรมทางพุทธศาสนาคือการทำบุญที่วัดซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์หรือพระพุทธรูปโดยตรง
2. พิธีกรรมแบบพราหมณ์-พุทธ เช่น พิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ การสาดน้ำถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องพญานาคให้น้ำตามความเชื่อในตำนานพราหมณ์และการลอยกระทงก็เป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์
3. พิธีกรรมแบบพราหมณ์-ไสยศาสตร์ คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน เช่น การเกิด การโกนจุก การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ และการตาย ซึ่งส่วนมากมักจะประกอบพิธีกรรมที่บ้านรวมทั้งการบูชาพระภูมิเจ้าที่ด้วย

4. พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเซ่นผี และเจ้าพ่อเจ้าแม่ เช่น การเซ่นไหว้ของชาวประมงในการออกทะเล หรือการเซ่นไหว้ของชาวไร่ ชาวนา เพื่อให้พืชผลงอกงามดี ฯลฯ

นอกจากนั้น ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545, หน้า 85) ได้สรุปองค์ประกอบของความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทย โดยเปรียบเทียบและแยกแยะความแตกต่างระหว่าง พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ตามจุดประสงค์และตัวผู้ประกอบพิธีกรรม ดังนี้

ตาราง 1 แสดงองค์ประกอบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทย

องค์ประกอบ	พุทธศาสนา		ศาสนาพราหมณ์		ความเชื่อเรื่องผี
	แบบชาวบ้าน	แบบปรัชญา	แบบชาวบ้าน	ราชสำนัก	
วัตถุประสงค์สูงสุด	เกี่ยวข้องกับชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าได้แก่มุ่งแก้ปัญาต่าง ๆ ที่เผชิญในชีวิต เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาเศรษฐกิจ	หวังผลในการหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในโลกหน้า	เกี่ยวข้องกับกิจกรรม ที่หวังผลในโลกนี้ เพื่อสิริมงคล ในโอกาสต่าง ๆ	เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในโลกนี้ เช่น เพื่อความชอบธรรม ในการเมืองเพื่อเป็นเครื่องเปลี่ยน สถานภาพ เพื่อความสำเร็จ ในการบ้านเมือง	เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและมุ่งแก้ปัญหาในโลกนี้ เช่น ปัญหาสุขภาพ ครอบครัว โชคเคราะห์
พิธีกรรมเพื่อบรรลวัตถุประสงค์	การทำบุญที่เกี่ยวกับวัด พระ หรือการพระศาสนาทุกรูปแบบ สร้างโบสถ์ บวช ทอดกฐิน ฟังเทศน์ รดน้ำมนต์ เสกเป่า	ทำบุญทุกรูปแบบไม่จำเป็นต้องทำกับพระ แต่ทำความดี ศึกษาพระอภิธรรม วิปัสสนา	พิธีบายศรีสู่ขวัญ ยกศาลพระภูมิ	พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พิธีแรกนาขวัญ	การเซ่นไหว้ เลี้ยงผี เข้าทรง การใช้เวทมนตร์ คาถา สิบชะตา บัตรังควาน
ผู้นำพิธีกรรม	พระสงฆ์และฆราวาสในบางพิธีกรรม	พระสงฆ์และฆราวาสอาจปฏิบัติได้ภายใต้คำแนะนำของพระสงฆ์	ชาวบ้านที่ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้รู้	พราหมณ์ที่ได้รับแต่งตั้งการสืบสกุลจากตระกูล	ชาวบ้านที่ได้รับการยกย่อง เช่น ร่างทรง คนทรง นางเทียม

ที่มา: ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545, หน้า 85

จากตารางแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างที่จำแนกโดยจุดประสงค์ หากแต่พิจารณาในระดับชาวบ้านแล้วจะเห็นความเหมือนอย่างลงตัว คือ การแก้ปัญหาในโลกนี้

ถึงแม้ว่าจุดมุ่งหมายหลักของพิธีกรรมจะมุ่งสร้างความสบายใจ แต่ในแง่ของจริยธรรมแล้วก่อให้เกิดการรวมตัวของผู้ที่มีความศรัทธาในพิธีกรรม ทำให้รู้สึกอบอุ่นและปลอดภัยในการอยู่ร่วมกันของสังคม ซึ่งคำสอนดังกล่าวถูกหยิบยืมมาจากพระพุทธศาสนาใช้สั่งสอนคนในสังคมโดยผ่านกระบวนการทางพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ประชาชนยังยึดถือในรูปแบบของพิธีกรรมสืบต่อกันมา อย่างไรก็ตามลักษณะความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นเรื่องยากที่จะหาเหตุผลที่ชัดเจนมาอ้างอิง แต่ก็เห็นเหตุผลที่คนพื้นบ้านจะต้านทานกระแสความนิยมไม่ได้ จำเป็นต้องฝึกปฏิบัติในระยะแรก แต่หากนานเข้าก็จะถูกกลืนเข้าเป็นความเชื่อดังกล่าวที่แนบแน่นและกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527, หน้า 11)

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนาชาวบ้านจะช่วยควบคุมความประพฤติของคนในสังคม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องบุญกรรม ความเชื่อในเรื่องนี้ช่วยให้คนประพฤติอยู่ในกรอบของความดี ซึ่งจะใช้เป็นเครื่องมือในพิธีกรรมใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมอยู่ในลักษณะความเชื่อเรื่องผี และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวคิดแบบศาสนาชาวบ้านมาประกอบการอธิบายความเชื่อในพิธีกรรมเลี้ยงผี รวมถึงความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงผีกับวิถีชีวิตชุมชน

ความเชื่อเรื่องผีของคนภาคเหนือ

ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ถือเป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ซึ่งสืบทอดต่อกันมาแต่สมัยโบราณ มิได้เป็นลักษณะเฉพาะของชาวล้านนาแต่อย่างใด เพราะชาวเขาและชาวไทยกลุ่มอื่น ๆ ก็นับถือผีเช่นกัน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไม่ว่าจะเป็้นไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ไทยวน ไทดำ ฯลฯ ต่างก็นับถือผีกันทั้งสิ้น เพียงแต่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มอาจปรับปรุงเนื้อหาและรายละเอียดให้แตกต่างกันไปตามสภาพถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม ในโลกทัศน์ของชาวล้านนา ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ มีชีวิตจิตวิญญาณสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งร้ายหรือสิ่งดีต่อมนุษย์ได้ ดังนั้น มนุษย์จึงควรปฏิบัติตัวอย่างอ่อนน้อมต่อมตน และสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติอยู่เสมอด้วยเหตุนี้จึงมีพิธีกรรมการเคารพบูชาวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น เทพเจ้าต่าง ๆ ผีเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา หรือเจ้าแห่งขุนน้ำ ฯลฯ

ความหมายของผีในภาคเหนือ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 781) และ เสถียรโกเศศ นาคะประทีป (2515, หน้า 307) ได้ให้ความหมายคำว่า ผี ในทำนองเดียวกันว่า ผี เป็นสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจปรากฏตัวเหมือนมีตัวตนได้ คนถือว่ามีฤทธิ์ และอำนาจเหนือคนอาจให้คุณหรือให้โทษได้ ทำให้คนที่นับถือมีความยำเกรงเกรง ซึ่งจะมีทั้งดี และร้าย สอดคล้องกับมณี พยอมยงค์ (2529, หน้า 247) ที่กล่าวว่า ผีเป็นสิ่งที่ใครก็ตามที่ปกติไม่สามารถมองเห็นได้ แต่เราเข้าใจเองว่ามีฤทธิ์และอำนาจอยู่เหนือคน อาจให้ดีหรือร้าย คือให้คุณหรือให้โทษแก่เราได้ สิ่งเหล่านี้เรากลัวเกรงและบางทีก็นับถือด้วย นอกจากนี้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4082) ยังได้ให้ความหมายคำว่าผี ว่า ผีคือ สภาพหลังความตาย ซึ่งโดยรวมแล้วดำรงสภาพเป็นวิญญาณที่ไม่มีตัวตน แต่อาจแสดงฤทธิ์ให้เห็นเป็นคนหรือสัตว์ต่าง ๆ ได้ตามต้องการ มีฤทธิ์อำนาจมากกว่าคน ไม่ให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้ใด แต่จะให้คุณเมื่อได้รับการขอร้องให้ช่วยเหลือ และผีจะให้โทษเมื่อถูกทำให้โกรธ

ประเภทของผีในภาคเหนือ

การกำหนดบทบาทของผีประเภทต่าง ๆ เป็นการสะท้อนภูมิปัญญาด้านการจัดการทางสังคมของชาวล้านนา ระเบียบหรือข้อห้ามที่เกิดขึ้นจากการนับถือผีได้กลายเป็นสิ่งที่คอยดูแลและควบคุมกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยส่งผลหรือแสดงออกในรูปแบบของพลังอำนาจที่กระทบต่อปัจเจกบุคคลหรือสังคม (มานพ มานะแซม, 2554, หน้า 2-3) ซึ่งการจัดประเภทของผีนั้น นักวิชาการได้เสนอแนวคิดการแบ่งประเภท ดังนี้

อุดม รุ่งเรืองศรี (2542, หน้า 4082) ได้แบ่งประเภทของผีไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ดังนี้

1. ผี ที่มีสภาพเป็นกลาง มีลักษณะเป็นตัวแทนอำนาจของธรรมชาติอยู่ด้วย เช่น ผีฟ้า (เทวดา) แถน-ผีถ่าน สาง (พรหม) ผีน้ำ ผีขุนน้ำ ผีเจ้าที่
2. ผี ที่ให้ความคุ้มครองแก่มนุษย์ ได้แก่ ผีมด ผีเม็ง ผีดำ ผีปู่ย่า ผีเรือน-ผีบ้านผีเรือน
3. ผี ที่ให้ความคุ้มครองแก่สถานที่ เช่น เชนเมือง-เชนบ้านเชนเมือง ผีเสื้อเมือง ผีเสื้อวัด ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อนา ผีเสื้อห้วย ผีฝาย ผีทางนา ผีเสา ผีค้างพอน พบว่านอกจากผีค้างพอนแล้ว ยังเรียกผีกลุ่มดังกล่าวนี้ว่า ผีอารักษ์-ผีอาฮัก-ผีอะฮัก อีกด้วย
4. ผี ที่สถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ และมักเป็นผีที่ให้โทษ เช่น ผีป่า ผีดอย ผีโป่ง ผีดง ผีปกกะโหล้ง
5. ผี ที่สถิตอยู่ตามสถานที่ที่ร้าง เช่น ผีน้ำบ่อแห้ง ผีวัดแห้ง ผีตุ่มแห้ง

6. ฝิ ที่ช่วยเหลือในการรักษาพยาบาลและการพยากรณ์ เช่น ฝิเจ้านาน ฝิยาหม้อหนึ่ง ฝิปู่ย่าด้า ฝิกะโหล้ง
7. ฝิร้าย หรือฝิที่ให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ฝิกละ ฝิกละยัภษ์ ฝิโพรง ฝิม้าบ้อง ฝิอี่ค้อย พราย เปรต สาง (ฝิที่ตายจากสภาพฝิหรือฝิเก่าแก่ตั้งเดิมแต่ให้โทษแก่คน)
8. ฝิ ที่หมายถึงมนุษย์ซึ่งมีสภาพต่ำกว่ามาตรฐานของคนโดยทั่วไป เช่น ฝิบ้า ฝิป่วย ฝิแมน ฝิอี่ลู ฝิไซน
9. ฝิ ที่หมายถึงสัตว์บางชนิดที่มีลักษณะคล้ายคนในขอบเขตหนึ่ง เช่น ฝิชะแควร์ ฝิอี่ค้อย
10. ฝิ ที่บอกสภาพหรือลักษณะการตายของคน เช่น ฝิหัวกุด ฝิตายโง ฝิตายเก่าเนา เมิน

นอกจากนี้ วิถี พานิชพันธ์ (2548, หน้า 16) ได้จำแนกฝิออกเป็น 2 ประเภทคือ ฝิดีและ ฝิร้าย ฝิดีนั้นคือ ฝิที่ต้องนับถือ ต้องเช่นไหว้ แบ่งเป็น 3 ชนิดได้แก่ ฝิแกน ฝิอารักษ์ ฝิเจ้านาย ฝิบรรพบุรุษ ส่วนฝิร้ายคือ ฝิที่ให้โทษในแบบต่าง ๆ แบ่งเป็น 2 ชนิด ได้แก่ ฝิร้ายที่ตายผิดธรรมชาติ และฝิดีที่ลูกหลานดูแลปรนนิบัติไม่ดีจะกลายเป็นฝิร้าย

จากการศึกษาการแบ่งประเภทของฝิในภาคเหนือ ผู้วิจัยจึงได้แบ่งประเภทฝิเพื่อใช้ในการวิจัย โดยใช้หลักการจำแนกฝิเป็นประเภทฝิดีและฝิร้าย ดังนี้

1. ฝิดีในภาคเหนือ

เป็นฝิที่มีหน้าที่ปกป้อง คุ้มครอง ดูแลตามสถานที่สิงสถิตอยู่ สามารถบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ นำความผาสุกมาสู่ชุมชนหรือผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบอันดีงามของสังคม ในที่นี้ผู้วิจัยขอแบ่งฝิดีเป็น 4 ประเภท คือ ฝิแกน ฝิอารักษ์ ฝิบรรพบุรุษ และฝิเจ้านาย ดังนี้

1.1 ฝิแกน

ฝิแกน หรือแกน ไม่ปรากฏในวิถีชีวิตของชาวล้านนามากนัก แต่ที่พบในคัมภีร์นั้นกล่าวว่า แกนเป็นมหาเทพ หรือฝิที่มีฐานันดรสูงสุดเทียบเท่าเทพเจ้าไม่มีรูปร่างตัวตน สถิตอยู่ที่เมืองแกน เมืองแกนเป็นเสมือนที่รวบรวมวิญญาณหรือเป็นที่พักของวิญญาณเพื่อรอให้แกนส่งมาเกิดเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นครวงวิญญาณที่ตายจากชาติพรหม ชาติเทวดา ชาติมนุษย์ ชาติภูตผีปีศาจ ชาตินรก และชาติสัตว์เดรัจฉาน เมื่อตายไปแล้วดวงวิญญาณทุกดวงจะถือว่าเป็นลูกของปู่แกนย่าแกน และถึงกำหนดเวลาจะได้เกิด ดวงวิญญาณจะไปจัดอยู่ในส่วนร่างของปู่แกนหรือย่าแกน เมื่อถึงเวลาเกิด แกนก็จะส่งให้มาเกิดในเมืองมนุษย์ จึงเชื่อกันว่าแกนเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ประทานธรรมชาติและกุ่มชะตามนุษย์ บางโอกาสฝิแกนอาจมาเยี่ยมมนุษย์โลก หากมีเรื่องทุกข์ร้อนหรือเรื่องที่ไม่ได้ ชาวล้านนามักจะพื้งแกนเช่น การรักษาโรค โดยผู้ที่

เดือดร้อนจะทำสะดวก (กระตัง) ใส่อาหารคาวหวาน ฐูปเทียน ดอกไม้บูชาไปบวงสรวง ในการทำนาเมื่อขาดแคลนน้ำหรือต้องการให้ฝนตก ก็จะทำบั้งหรือบอไฟ จุดส่งไปขอน้ำกับผีแถนตามเรื่องเล่าในชาดกพื้นบ้านเรื่องพญาตางตาค และคันทฆาฎกะ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4095-4096 และ วิถี พานิชพันธ์, 2548, หน้า 17)

1.2 ผีอารักษ์

ผีอารักษ์ ผีอารัก ผีอะฮัก หรือผีอาฮัก เป็นผีที่ทำหน้าที่อย่างเดียวกับผีเสื้อ แต่คำว่า อารักษ์ นี้ มักใช้เรียกผีที่ดูแลสถานที่และสิ่งก่อสร้างซึ่งเป็นสมบัติของบ้านเมือง หรือเป็นทรัพย์สินสาธารณะประโยชน์ ได้แก่

1.2.1 ผีขุนน้ำ

ผีขุนน้ำ คืออารักษ์ประจำต้นน้ำแต่ละสายซึ่งสถิตอยู่บนดอยสูงอันเป็นต้นแม่น้ำทั้งหลาย ผีขุนน้ำไม่ปรากฏรูปร่างตัวตนว่าเป็นอย่างไร เป็นกลุ่มผีที่รักษาต้นน้ำลำธาร ไม่ใช่ผีโดดเดี่ยว แต่หมายเอาผีหลายตนที่อาจลึกลงอยู่แถวต้นน้ำ แต่เดิมอาจเป็นผีโป่งป่า หรือผีดูรายมาก่อน มักจะอยู่ตามใต้ต้นไม้ใหญ่ ๆ เช่น ไม้ไซ (ไทร) ไม้มะค่า หรือไม้ยาง เป็นต้น ชาวบ้านก็จะอัญเชิญมาสถิตอยู่ในหอผีที่ปลูกขึ้นอย่างค่อนข้างถาวรใต้ต้นไม้เหล่านั้น และมอบหมายให้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาต้นน้ำเหล่านั้นผีรายจึงกลายเป็นผีดี ผีขุนน้ำที่อยู่ต้นแม่น้ำใด ก็จะได้ชื่อตามแม่น้ำนั้น เช่น ขุนลาว เป็นผีอยู่ต้นแม่น้ำลาว เขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ขุนวังเป็นผีอยู่ต้นแม่น้ำวัง ขุนตานเป็นผีขุนน้ำในเขตจังหวัดลำปาง ขุนออนเป็นผีอยู่ต้นแม่น้ำแม่ออน เขตอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ชาวบ้านโดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำนั้น ๆ จะจัดพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เพื่อเป็นการขอบคุณเทวดาตั้งกล่าวที่บันดาลให้น้ำใช้ในการทำเกษตรกรรม และยังเป็นขอให้ผีประจำขุนน้ำของลำน้ำนั้น ๆ บันดาลให้ฝนตกและมีน้ำจากขุนน้ำหรือต้นน้ำนั้นลงมาสู่พื้นราบได้ พิธีดังกล่าวจะจัดขึ้นที่ศาลของผีขุนน้ำในเดือน 8 หรือ เดือน 9 เหนือ (ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4087 และมาลา คำจันทร์, 2551, หน้า 180)

1.2.2 ผีเจ้าที่ (ป่า)

ผีเจ้าที่ (ป่า) คือ ผีที่รักษาประจำอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง คนพื้นเมืองโบราณถือว่า ต้นไม้ทุกต้นและกอหญ้าทุกกอมีผีรักษาอยู่ประจำ ผีเจ้าที่ก็คือ ผีที่ดูแลรักษาในเขตในบริเวณนั้น ๆ ดังนั้นคนโบราณเมื่อเดินทางไปหยุด ณ ที่ใด ก็จะบอกขออนุญาตเจ้าที่ก่อนทุกครั้ง หากจะกินอาหารนอกจากบนเรือนของตัวเองแล้วต้องใช้คำข้าวใส่อาหาร 1 คำ วางเช่นเจ้าที่เสมอ ถ้าจะถ่ายหนักถ่ายเบานอกเขตบ้านตัวเอง ก็ต้องบอกกล่าวขออนุญาตเจ้าที่ทุกครั้ง ยิ่งถ้า

เดินทางไปพักผ่อนในป่าก็ดี พักแรมกลางทางก็ดี ยิ่งมีความจำเป็นมากต่อการบอกเจ้าที่ให้ทราบ ซึ่งนอกจากจะไม่มีภัยอันตรายแล้ว ยังได้รับความคุ้มครองจากเจ้าที่อีกด้วย เปรียบได้กับคนเรา นี้ เมื่อไปพักบ้านใดต้องบอกให้แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) และเจ้าของบ้านให้ทราบก่อน

1.2.3 ผีเซ่นบ้าน ผีเซ่นเมือง

เป็นผีประจำหมู่บ้าน มีหน้าที่ในการดูแลชาวบ้านทั้งหมู่บ้านให้อยู่เป็นสุข และอำนวยความสะดวกให้การมาหากินสะดวกสบาย คำว่า เซ่น มีความหมายถึงสิ่งที่เป็นแนวยาว ใช้เป็นที่เกาะเกี่ยวของสิ่งทั้งหลาย อย่างชื่อเครื่องไม้ลูกตั้งที่เป็นหลักในการตีผ้าเรือนแบบเกล็ดเต่า นั้นเรียกว่า เซ่นเรือน อ่านว่า เจนเฮือน ดังนั้น ผีเซ่นบ้านก็มีความหมายว่า ผีที่เป็นหลัก แก่บ้านคือหมู่บ้านและประชากรในหมู่บ้านทั้งหมด

ผีเซ่นบ้านนี้ บางท้องถิ่นเล่าว่า ในการก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นมาเป็นครั้งแรก เมื่อประชาชนอพยพไปถึงที่อันควรจะตั้งเป็นหมู่บ้านอาศัยอยู่ร่วมกัน ก็จะต้องหอดผีหรือศาลเพื่อ บวงสรวงเจ้าที่ซึ่งสถิตในบริเวณนั้นเสียก่อน พร้อมนั้นก็อัญเชิญผีซึ่งเป็นประธานแก่ผีทั้งหลาย ในบริเวณดังกล่าวมาสถิตอยู่ที่หอดผีแห่งนั้น เพื่อทำหน้าที่เป็นเซ่นบ้านหรือเป็นหลักแก่หมู่บ้านที่จะสร้างขึ้นใหม่นั้น หมู่บ้านที่ถือประเพณีโบราณอย่างเคร่งครัดก็จะจัดให้มีการเลี้ยงผีเซ่นบ้านทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือ ในวันขึ้น 12 ค่ำ และ 13 ค่ำ ของเดือน 5 และเดือน 9 คือประมาณ เดือนกุมภาพันธ์และเดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงปลุกข้าวและหลังการเก็บเกี่ยว

ผีเซ่นเมือง เป็นกลุ่มผีที่ทำหน้าที่ปกป้องดูแลเมือง ซึ่งประกอบด้วย ผีบรรพบุรุษ ผีประจำเมือง ผีประจำสถานที่สำคัญในเมือง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4092)

1.2.4 ผีเรือนหรือผีเฮือน (ผีที่สถิตอยู่ในบริเวณบ้านเรือน)

ในความเข้าใจของชาวบ้านนั้น ผีเรือน หมายถึง ผีหลายตนที่สถิตอยู่ในบริเวณบ้านเรือน และมีหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในบ้าน ความเชื่อเรื่องผีเรือนแสดงออกมาในรูปของจารีต (ฮีตคอง) และขีต ซึ่งเป็นข้อกำหนดหรือข้อห้ามที่หากเกิดการละเมิดขึ้น จะส่งผลต่อความสมดุลของบุคคลหรือชุมชนในรูปเสนียด จัญไร อุบาทว์ รวมทั้งการเจ็บไข้ได้ป่วยในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยผีเรือน ดังนี้

ผีเจ้าที่ (บ้าน) จัดอยู่ในประเภทผีอารักษ์ คอยควบคุมดูแลอาณาเขต บริเวณบ้านคานล่าง มักจะมีหอดหรือศาลพระภูมิเป็นที่สถิตอยู่บริเวณมุมใดมุมหนึ่งของบ้าน

ผีเจ้าเรือน (ผีที่อยู่บนเรือน) ผีตนนี้จะเป็นใหญ่อยู่บนบ้านเรือน สถิตอยู่ที่เสาศงบ้าน ในล้านนามักจะหมายถึง ผีปู่ย่าหรือผิงค์ตระกูล

ผีเสือดั้ง จะเป็นผีบริวารของผีเสือก ลิงสถิตอยู่บริเวณเสาดั้งของบ้านทั่วไป

ผีหัวกระไดเรื่อน จัดเป็นผีบริวารของผีเฮือน คอยดูแลบริเวณเข้าออกของบ้าน ด้วยเหตุนี้สังคมล้านนาจึงมักมีข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้บันไดหรือประตูเข้าออกบ้านหลายประการ

ผีที่สิงสถิตอยู่ตามข้าวของเครื่องใช้ในการยังชีพ เช่น ผีหม้อนึ่ง ผีนางตั้ง ผีเตาไฟ ผีเหล่านี้ก็จัดเป็นผีบริวารของผีเรื่อนเช่นเดียวกัน (อนุกุล ศิริพันธ์, 2537, หน้า 23)

1.2.5 ผีเสื้อ

ใช้เรียกวิญญาณที่ดูแลสถานที่ต่าง ๆ ของบุคคลหรือของทางการ และเรียกหลายชื่อตามที่ตั้งที่ผีเสื้อนั้นรักษา ได้แก่

ผีเสื้อนา หมายถึง ดวงวิญญาณที่ดูแลรักษา ชาวบ้านอาจสร้างหอผีเสื้อนาหรือหอเสื้อนาคือ ศาลของอารักษ์ที่ดูแลนาไว้ที่ดอนห้วนนา ทำหิ้งติดไว้กับต้นไม้ ทำเป็นที่วางเครื่องสังเวยไว้บนปลายหลักตอกไว้ในนา โดยเฉพาะไร่ปากทาง คือ กระงนาแรกที่ได้รับน้ำจากแหล่งน้ำชลประทาน หรืออาจไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องหมาย เพียงแต่พ่อนาหรือเจ้าของนา กำหนดไว้ว่านาของตนมีเสื้อนาอยู่ด้วยก็ใช้ได้เหมือนกัน

การเลี้ยงเสื้อนาหรือทำพิธีสังเวยอารักษ์ที่ดูแลนานี้จะจัดทำในตอนเริ่มไถนา ระยะเวลาหลังมักมีพิธีแรกนา จึงลดการให้ความสำคัญของผีเสื้อนาลงไป

ผีเสื้อบ้าน หมายถึง วิญญาณที่ดูแลรักษาคนในบ้าน โดยปกติแล้วบ้านที่ไม่มีเสาไ้บ้าน (เสาที่เป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์กลางหมู่บ้าน) จะมีบริเวณที่กำหนดให้เป็นเขตของผีเสื้อบ้าน และมีหอผีเสื้อบ้าน หรือสำหรับอารักษ์ประจำหมู่บ้านตั้งอยู่ ซึ่งส่วนมากจะอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน และทุกปีชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ๆ จะให้มีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านในวันเถลิงศกในเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำ

ผีเสื้อเมือง เป็นผีที่ทำหน้าที่รักษาเมือง ในวรรณกรรมตำนานเกี่ยวกับเมือง มักเรียกรวม ๆ ว่า เสื้อบ้านเสื้อเมือง เวลาไปรบทัพจับศึก หรือเวลาศึกมาประชิดติดพัน วรรณกรรมตำนานมักกล่าวถึงการกระทำพิธีพลีกรรมแก่เสื้อบ้านเสื้อเมือง บางทีก็กล่าวว่าเสื้อเมืองมีอานุภาพอย่างนั้นอย่างนี้ หากไหว้ดีพลีถูกต้องก็ได้รับผลไปในทางที่ดี แต่หากละเลยหรือไม่เคารพนับถือก็จะวิบัติ

ผีเสื้อวัด เป็นวิญญาณที่ดูแลรักษาวัด โดยมากจะมักทำเป็นหอผีหรือศาลไว้ด้านหน้าของวิหาร ซึ่งจะเป็นด้านซ้ายหรือด้านขวาก็ได้ ในวันศีลหรือวันธรรมสวนะ เมื่อ

ชาวบ้านไปทำบุญที่วัดนั้น ก็จะไปบูชาผีเสื้อวัดด้วยดอกไม้ธูปเทียนและอาหาร (ปริมาณไม่มาก) กล่าวกันว่าผู้ที่ทำสิ่งไม่ดีในวัด ผีเสื้อวัดจะชดชวงหรือทำร้าย

ผีเสื้อห้วย เชื่อว่าเป็นผีผู้หญิง อาศัยอยู่ตามลำห้วยในป่า บางครั้งจะปลอมตัวเป็นสาวสวยลวงเอาหนุ่มน้อยไปสมสู่อยู่กับในป่า โดยดลบันดาลให้หนุ่มมองเห็นลำห้วยเป็นปราสาทราชวัง หากบุญยังคุ้มครองรักษา หนุ่มคนนั้นอาจหลุดพ้นจากอำนาจของผีเสื้อห้วยกลับคืนบ้านเรือนได้ แต่หากคนไม่มีศีลไม่มีธรรม ก็ไม่อาจกลับมายังบ้านเรือนของตนได้อีกเลย ยามกลางคืนหน้าฝน หากฝนตกมักจะมีเสียงแปลก ๆ จากป่าเขา ผู้ใหญ่จะหลอกเด็กที่ไม่ยอมหลับยอมนอนว่านั่นคือเสียงของผีเสื้อห้วยร้องโหยหวนจะเข้าไปในหมู่บ้าน เพราะเมื่อฝนตกนั้นจะทำให้ที่อยู่ของมันเปียก มันไม่มีที่อยู่ จึงร้องขอเข้าซุกหัวในเรือนคน (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4112-4114 และ มาลา คำจันทร์, 2551, หน้า 176)

1.3 ผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ย่า

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า บรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีปู่ย่า คอยปกป้องรักษาหรือคุ้มครองลูกหลานในสายตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกและปลอดภัย ภายใต้ความเชื่อและจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน ครอบครัวชาวล้านนาในแต่ละตระกูลจะมีหอผีปู่ย่าอยู่เบื้องทิศหัวนอนหรือทิศตะวันออกของบ้าน มีลักษณะเป็นเรือนเล็กหลังเดี่ยว กว้าง 1 เมตร ยาว 1.5 เมตร มีหิ้งวางเครื่องบูชาอยู่ตรงผนังด้านใน ใครจะเข้าไปทำสกปรกเลอะเทอะบริเวณหอผีนี้มิได้ ที่อยู่ของผีปู่ย่าของครอบครัวคือ บนเรือน ในห้องนอนใหญ่ที่เป็นห้องนอนของบิดามารดา จะอยู่มุมใดมุมหนึ่งของห้อง หรือบางบ้านอยู่ที่เสามงคุดบางบ้านทำหิ้งเล็ก ๆ ติดกับเสาไว้ สูงประมาณ 1.5 เมตร บางบ้านตั้งโต๊ะเล็ก ๆ ไว้ที่มุมห้องนอน บางบ้านก็ไม่ได้ตั้งอะไร แต่ก็เป็นที่รู้จักกันในครอบครัวว่าผีปู่ย่าอยู่ตรงส่วนใด เวลาที่มีการขอขมาหรือเลี้ยงผีปู่ย่า จะทำพิธี ณ ที่ตรงนั้น ผีปู่ย่าเป็นผีที่รักษาคู่ครองคนในครัวเรือน ไม่ให้มีภัยอันตราย ดังนั้น ผีปู่ย่าจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่า ผีเรือนหรือผีหอผีเรือน

การที่มีผีปู่ย่าหรือผีเรือนนั้น เพื่อให้คนที่เป็สมาชิกในครัวเรือนของแต่ละครอบครัวเคารพต่อกฎกติกาของสังคมนั่นเอง ผีปู่ย่ามีหน้าที่ช่วยควบคุมความประพฤติของบุคคลในครอบครัวโดยเฉพาะที่เป็นหญิง หญิงสมัยโบราณที่เคร่งครัดในจารีตขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ตั้งตนอยู่ในกรอบของสังคมที่ดี ส่วนหนึ่งเพราะผีปู่ย่าคอยควบคุมดูแลเขาอยู่ การให้ผีควบคุมคนนั้น ดีกว่าการให้คนควบคุมคน เพราะคนไม่มีหุทิพย์ ตาทิพย์เหมือนกับผี ที่เห็นคนทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง คนจึงกลัวผีมากกว่ากลัวคน ไม่ว่าจะไปทำผิดฮึดผิดฮอย (ครรลอง) แห่งใด แม้ไม่มีคนผู้ใดรู้และเห็น แต่ผีจะรู้และเห็นเหมือนกับตัวเองรู้และเห็น ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีการทำผิดจารีตประเพณี จะต้องแจ้งให้ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือบิดามารดาให้รู้ด้วย เพื่อ

จะได้สารภาพรับผิดกับผีเรือน ถ้าเป็นความผิดที่ร้ายแรง เช่น ปลอญให้ผู้ชายผิดผีจนถึงได้ร่วมหลับร่วมนอน จะต้องมีการกระทำให้ถูกประเพณีโดยให้ฝ่ายชายมาแปลงผี ใส่ผี หรือเลี้ยงผี แล้วให้ฝ่ายชายจัดการแต่งงานให้อยู่เป็นสามีภรรยา กัน จึงจะเป็นการพ้นโทษ

หากลูกหลานในครอบครัวมีการทำผิดแล้วไม่บอกใคร จะปกปิดไว้เป็นความลับไม่ได้ ผีเรือนจะโกรธแล้วจะบันดาลให้คนที่ทำผิดนั้นล้มป่วยลง พ่อแม่จะเริ่มสงสัยแล้วจะไปหาหมอประจำหมู่บ้าน อาจารย์ของหมู่บ้าน หรือถามคนที่ทรงเจ้าเข้าผี ขอให้เปิดตำราเพื่อรู้สาเหตุของการป่วย ส่วนใหญ่ถ้าคนที่ป่วยเป็นผู้หญิง คำทำนายของหมอหรือหมอผีจะออกมาคล้ายกันว่า คนนั้นได้ทำผิดศีลผิดผี ผิดริตผิดรอย ทำให้ผีเรือนโกรธ ให้ขอขมาผีเรือนเสีย เมื่อพ่อแม่ทราบก็จะกลับไปถามลูกสาวของตนว่าทำผิดอะไรมาบ้าง ถ้าทำผิดจริง ลูกสาวจะบอกว่าถูกชายจับมือถือนอนอย่างไร แต่ถ้าไม่ได้ทำผิดก็ต้องยอมรับผิดด้วย เพราะลูกหลานอาจจะทำโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือจำไม่ได้ว่าเคยทำผิดอะไร คือจะผิดหรือไม่ ก็ต้องยอมรับผิด ผู้ใหญ่ก็จะจัดเครื่องขอขมาผีปู่ย่าจึงหายจากอาการป่วยไข้ แต่ถึงกระนั้นชาวบ้านก็ยังแอบนินทากันอยู่ว่าเป็นคนทำตัวไม่ดี

การขอขมาผีปู่ย่า นั้น ต้องมีพานใส่ดอกไม้ธูปเทียน บางแห่งก็มีหมาก เมี่ยง บุหรี่ใส่ด้วยก็ได้ โดยผู้ใหญ่หรือพ่อแม่เป็นผู้จัดหา และนำเครื่องเหล่านั้นเข้าไปตั้งในเรือน ตรงมุมที่เป็นที่อยู่ของปู่ย่า จุดธูปเทียนปักไว้ พร้อมกับกล่าวคำขอขมา เช่น กล่าวว่า “การที่ลูกสาวได้ทำผิดริตรอย แล้วเก็บไว้ ไม่ได้บอกให้ใครทราบเป็นความผิดมาก เป็นเพราะลูกสาวไม่รู้ขนบธรรมเนียมดี เป็นการล่วงเกินต่อผีเรือน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงนำเครื่องทั้งหลายนี้มาขอขมาผีเรือน ขอจงได้โปรดอภัยให้ผู้ที่เป็นลูกของข้าพเจ้าด้วย” บางแห่งมีขันน้ำส้มป่อยตั้งไว้ด้วย เพื่อขอน้ำมนต์ของปู่ย่า และนำน้ำส้มป่อยนั้นไปประพรมที่หัวของคนป่วย เป็นการเสริมกำลังใจให้เข้มแข็งอีกทางหนึ่งด้วย ไม่นานผู้ป่วยก็จะหายจากการป่วยไข้ (ศรีเลา เกษพรหม, 2542, หน้า 4099-4100 และ มานพ มานะแซม, 2554, หน้า 14)

ด้วยปัจจัยและผลกระทบในอดีตเช่นสงคราม การกวาดต้อนผู้คนยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง ทำให้เกิดความหลากหลายในกลุ่มชน จึงส่งผลให้ผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าในล้านนาแบ่งสายตระกูลได้ออกเป็น

1.3.1 ผีปู่ย่าสายผีเม็ง

“เม็ง” หมายถึง กลุ่มคนที่มีเชื้อสายมอญ โดยสืบเผ่าพันธุ์มาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนครแห่งหริภุญไชย (ลำพูน) ตำนานการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาโบราณกล่าวถึงการเสด็จขึ้นมาจากพระนางจามเทวี ราชธิดาแห่งพระเจ้ากรุงละโว้ ซึ่งสมัยนั้นคืออาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) (ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ป.ป., หน้า

34) ว่า ทวารวดีเป็นอาณาจักรของชาวมอญ การเสด็จขึ้นมาของพระนางในครั้งนั้นได้นำเอา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนชนชาวมอญขึ้นมาด้วยเป็นจำนวนมาก

พงศาวดารเมืองศรีอยุธยาเรียกพวกเมืองว่า เมืองบุตร เพราะอาศัยอยู่ บริเวณลุ่มแม่น้ำเมือง ต่อมาภายหลังแม่น้ำดังกล่าวได้กลายเป็นแม่ระมิงค์หรือแม่พิง (ปิง) ซึ่งก็คือต้นสายของแม่น้ำเจ้าพระยา ถ้านับตามหลักฐานด้านประวัติศาสตร์และตำนานแล้ว ก็สามารถกล่าวได้ว่า กลุ่มคนที่นับถือบรรพบุรุษผีเมืองนั้นได้สืบทอดผีบรรพบุรุษของตนมานานนับ พันปี และแม้ปัจจุบันก็ยังมีถือปฏิบัติกันอยู่อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะในเขตจังหวัดลำพูน ลำปาง และเชียงใหม่

ผีบรรพบุรุษของคนในล้านนาขณะนี้จึงเรียกว่าผีเมือง โดยทั่วไปเข้าใจกันว่าชาวล้านนาเรียกผีชนิดนี้มาจากชนเผ่าเมืองหรือมอญโบราณ แต่จากการศึกษาอย่างต่อเนื่องของพิฑูรย์ บัวแดง ระบุว่าไม่พบผีประเภทนี้ในชนเผ่าเมืองหรือมอญ แต่จากจารีตในการพอนผีเมือง ซึ่งจะพอนในปราสาทหรือในอาคารที่ปลูกคล้ายบ้าน ในอาคารดังกล่าวในขณะที่พอนผีจะมีการปรุงอาหารไปด้วย และกึ่งกลางของปราสาทนั้น จะมีผ้าที่โยงลงมาจากข้อเพื่อให้ผ้าชีหรือร่างทรงเข้าไปโหนผ้าก่อนที่ผีจะเข้าทรงและเข้าร่วมการพอน ลักษณะดังกล่าวคล้ายกับขั้นตอนการคลอดของชาวล้านนาที่หญิงซึ่งจะคลอดนั้นจะถูกจัดให้นั่งพิงฟูกที่ม้วนไว้ และขณะที่เบ่งให้ลูกคลอดออกมานั้น ก็จะโหนผ้าที่โยงจากข้อลงมานั้นไปพร้อม ๆ กัน อนึ่ง ในการพอนผีเมืองนี้ จะมีการตั้งเตา ทำที่ว่ประคบอาหารอยู่ตลอดเวลา ซึ่งกิจกรรมการประคบอาหารเป็นหน้าที่ของเพศหญิง โดยลักษณะเช่นนี้ทำให้เห็นได้ว่าผีเมืองน่าจะเป็นผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิง เพราะว่า คำว่า “เมือง” อาจแปลว่า เต้า และอาจแปลว่าหมักดองอีกด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าในขณะที่มีการพอนผีชนิดนี้ จะมีกระบอกปลาร้าแขวนไว้ที่หน้าปะรำด้วย (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4107 และมานพ มานะแซม, 2551, หน้า 15-16)

1.3.2 ผีปู่ย่าสายผีมด

ผีมด คือ ผีบรรพบุรุษตามความเชื่อของคนในล้านนาและความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งจากความหมายของคำว่า “มด” นี้ อาจแปลได้ว่า ระวางรักษา ดังเช่นคำว่า “มดลูก” ซึ่งหมายถึง ส่วนที่คุ้มครองทารกในครรภ์ นอกจากนี้ ผีมดเป็นผีบรรพบุรุษที่สามารถสืบย้อนหลังไปได้หลายชั่วอายุคน บทความของอาพันธ์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้เขียนเกี่ยวกับพิธีเลี้ยงผีมดเมืองแพร่ไว้ว่า “ในชนบททั่วไป สมาชิกของกลุ่มตระกูลผู้มีผีเดียวกันนี้ จะนับสายตระกูลทางฝ่ายมารดาย้อนหลังกลับไปถึง 4-5 อายุคน” คำว่า “มด” ปรากฏอยู่ในกลุ่มชาวไทยดำและลื้อหลายแห่ง ซึ่งสามารถตีความหมายของคำได้สองนัย คือ “ต้นตระกูล” ดังคำว่า แม่มด แม่หม่อน แปลว่าทวด และ “ผู้รู้” ดังคำที่มักจะเรียกพวกหม่อ

รักษาโรคในสมัยก่อนว่า “มดหมอ” (อานันท์ กาญจนพันธ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2533, หน้า 123-139)

ในพิธีกรรมเลี้ยงผีหรือพ่อนผีของชาวล้านนา สามารถตรวจสอบได้ว่า ผีมดเป็นผีบรรพบุรุษคนละสายกับผีเม็ง เพราะผู้ที่นับถือผีเม็งและผู้ที่นับถือผีมดจะไม่สามารถเข้ามาร่วมพ่อนในประรำพิธีได้ เนื่องจากทั้งสองกลุ่มมีรูปแบบพิธีการและประรำพิธีที่แตกต่างกัน และจากจารีตในการพ่อนผีมดจะพบว่า จะจัดให้มีการพ่อนผีนี้ในประรำและในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งนอกเหนือจากการพ่อนผีตามปกติแล้ว ในช่วงบ่ายของวันสุดท้ายในการพ่อนผี จะมีการละเล่นต่าง ๆ มีการล่าสัตว์ การคล้องช้าง คล้องม้า การถ่อเรือ ถ่อแพ ซึ่งเป็นกิจกรรมของคนเพศชาย โดยแ่งนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าผีมดจะเป็นผีบรรพบุรุษฝ่ายชาย (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4105)

1.3.3 สายผีมดซอนเม็ง

ความเชื่อในผีบรรพบุรุษสายนี้ ถือเป็นข้อยืนยันถึงการผสมผสานระหว่างกลุ่มชนที่นับถือผีปู่ย่าคนละสายกัน ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการแต่งงานระหว่างผู้นับถือผีมดกับผู้นับถือผีเม็ง ลูกหลานที่เกิดมาจึงมีความเกี่ยวดองระหว่างสายผีคนละครึ่ง เรียกว่า “ผีมดซอนเม็ง” ผู้นับถือผีสายนี้สามารถเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีหรือพ่อนผีได้ทั้งของผีมดและผีเม็ง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4105)

1.4 ผีเจ้านาย

เป็นผีที่มาประทับทรงเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชาวบ้านชาวเมือง แต่มีใช้ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง หรือผีปู่ย่า พื้นฐานของผีเจ้านายมีอยู่ว่า ในชาติก่อนนั้นจะต้องเป็นวีรบุรุษหรือนักรบ ซึ่งมีกรรมบางอย่างทำให้ไม่อาจไปเกิดหรือเสวยภพภูมิอื่นได้ เมื่อมีผู้สร้างศาลให้ก็มาสถิตอยู่ที่ศาลนั้นและจะช่วยเหลือชาวบ้านชาวเมืองโดยการเข้าสิงม้าขี่หรือคนทรง ซึ่งเมื่อผีเจ้านายเข้าประทับทรงแล้ว ม้าขี่หรือคนทรงนั้นก็เปลี่ยนเครื่องแต่งกายพร้อมทั้งปรับภาษาพูดและสำเนียงให้สอดคล้องกับยุคในขณะที่ผีเจ้านายนั้น ๆ มีชีวิตอยู่และจะเรียกตนเองว่า เจ้าปู่ เจ้าพ่อ หรือเจ้าพี่ตามอายุในขณะที่ผีเจ้านายนั้น ๆ เสียชีวิต แล้วมาเป็นผีเจ้านาย ก็จะเรียกตนเองและให้ลูกเลี้ยงเรียกตนว่า เจ้าปู่ ถ้าเสียชีวิตในขณะที่อายุไม่เกิน ๔๐ ปี ก็จะเรียกเป็นเจ้าพี่ เป็นต้น เมื่อผีเจ้านายดังกล่าวเข้าประทับทรงแล้ว ก็จะทำให้ความอนุเคราะห์แก่ลูกเลี้ยงหรือคนที่เข้ามาขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. การทำนาย เช่น ทำนายอนาคตและโชคชะตาของบุคคล ทำนายอนาคตของบ้านเมือง ทำนายของหาย

2. การช่วยให้มีสถานภาพดีขึ้น เช่น ช่วยให้พ้นจากโรคภัย ช่วยให้พ้นจากเกณฑ์ทหาร ช่วยให้สอบไล่ได้ ช่วยให้ได้ตำแหน่งที่สูงขึ้น ช่วยให้ได้งานทำ ช่วยทวงหนี้ ช่วยเร่งรัดการขาย ช่วยเร่งรัดธุรกิจหรือบริการ

3. ช่วยในการตัดสินใจ เช่น ช่วยเลือกทำเลร้านค้า ทำเลปลูกบ้าน ช่วยเลือกอาชีพการงาน

4. ช่วยคุ้มครอง เช่น คุ้มครองในการเดินทาง คุ้มครองในการทำงานที่เสี่ยง

5. ช่วยให้พ้นจากภาวะที่เลวร้าย เช่น รักษาโรคต่าง ๆ ช่วยในการผัดหมี่ ช่วยในการเจรจาต่อรอง

6. ช่วยแก้ไขสภาพอันเลวร้ายอันเนื่องจากสร้างบ้านไม่ถูกที่หรือต่อเติมบ้านโดยผิดธรรมเนียม ช่วยแก้ไขที่ถูกคนปองร้าย ช่วยแก้ไขที่ถูกผีกระทำ

7. ช่วยในการทำเสน่ห์และทำให้ผู้ที่รักกันอยู่ต้องเลิกร้างกันไป

ผีเจ้านายเป็นผีที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปจากผีบรรพบุรุษของตระกูลชาวบ้านทั่วไป มีความคล้ายคลึงกับผีอารักษ์ตรงที่สามารถให้ความคุ้มครอง ปกป้องรักษาชุมชนหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ไปจนถึงระดับเมืองได้ แต่ผู้คนส่วนมากมักจะเข้าใจว่าผีเจ้านายเป็นผีเทพ มีการแบ่งฐานะตามระดับชั้นที่ได้สะสมบารมีเอาไว้ ดังข้อมูลที่ได้จากการวิจัยของฉลาดชาย รมิตานนท์ กล่าวถึงลำดับชั้นของผีเจ้านายคือเทพ ซึ่งจะมีอยู่ 9 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 9 เทพที่อยู่ชั้นนี้จะไม่ลงมาประทับทรง รอที่จะเป็นพระอรหันต์ และต้องรอไปถึง 5,000 พรรษาจึงจะได้เป็น ปัจจุบันมีเทพรอให้ถึงลำดับของตนอยู่เป็นจำนวนมาก

ชั้นที่ 8 ไม่มีการประทับทรง

ชั้นที่ 7 ไม่มีการประทับทรง เช่น เจ้าข้างคำ

ชั้นที่ 6 ไม่มีการประทับทรง เช่น เจ้าพญาปราบ หมื่นดั่ง หมื่นหาญ ขุนมลังคะ

ชั้นที่ 5 ยังมีการประทับทรงอยู่ เช่น เจ้าหลวงคำแดง เจ้าสาธิต เจ้าแสนเมือง เจ้าทิพย์เกศ เจ้าสิงห์ดุ เจ้าด่านฟ้า เจ้าราชภักดิ์ ฯลฯ

ชั้นที่ 4 มีการประทับทรง เช่น เจ้าน้อยสามฝั่งแกน เจ้าฟ้าม่วย

ชั้นที่ 3 มีการประทับทรง เช่น เจ้าพี่แสนแสน

ชั้นที่ 2 มีการประทับทรง เช่น เจ้าองค์ชาย เจ้ากัญหา เจ้าองค์อินทร์

ชั้นที่ 1 มีการประทับทรง เช่น เจ้าคำ เจ้าด้ายดอกแดง (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527, หน้า 38-39)

อย่างไรก็ตามนักวิชาการบางท่านแสดงความคิดเห็นว่า ผีเสื้อบ้านหรือผีเสื้อเมืองนั้นสามารถเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นผีเจ้านาย เพราะเวลาลงทรงจะมีบุคลิกท่าทางสง่า

งามเป็นที่สะดุดตา บรรดาผ้าชีอื่น ๆ ต่างเข้าไปนบไหว นอกจากนี้ยังสามารถให้คำปรึกษาและพยากรณ์แก่ลูกหลานได้ (มานพ มานะแซม, 2554, หน้า 9) และจะเห็นได้ว่าเอกลักษณ์ของผีเจ้านายคือ มีร่างทรงที่เรียกว่า “ผ้าชี” เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับวิญญาณของเทพต่าง ๆ ผ้าชีทั้งหลายนี้จะต้องปฏิบัติหน้าที่อยู่รอบศีลธรรมอันดีและมีหน้าที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วย เป็นร่างทรงให้วิญญาณเทพมาบอกกล่าวเหตุร้าย ทำนายทายทัก ไปจนถึงบำบัดรักษาผู้ป่วย เหตุการณ์นี้ยังส่งผลเพื่อการสะสมบุญบารมีของร่างทรงเอง และอุทิศแด่วิญญาณผีเจ้านายของตนให้ได้เลื่อนระดับเป็นเทพชั้นสูงต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งไม่มาลงทรงอีก ด้วยข้อแตกต่างดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้แยกผีเจ้านายออก จากผีอารักษ์และผีบรรพบุรุษ เพราะเห็นว่ามี ความหมายและหน้าที่บางประการที่แตกต่างกัน

2. ผีร้ายในภาคเหนือ

ผีร้าย คือ ผีให้โทษ โดยทำให้มนุษย์นั้นเสียความสมดุลทางด้านสภาพร่างกาย สภาพจิตใจ และสภาพความเป็นอยู่ เช่น ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ทำให้ประสบอุบัติเหตุ อาจกล่าวได้ว่า ผีร้ายอาจนำสภาพที่ไม่พึงประสงค์มาให้แก่มนุษย์ ซึ่งผู้วิจัย ได้แบ่งประเภทของผีร้ายเป็น 3 ประเภท คือ ผีร้ายที่ตายผิดธรรมชาติ ผีร้ายที่มีการสืบทอด และผีร้ายที่อาศัยอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ผีร้ายที่ตายผิดธรรมชาติ

การเสียชีวิตที่ไม่เป็นไปตามอายุขัยหรือผิดปกติ เช่นประสบอุบัติเหตุ หรือเป็นโรครักษาไม่หาย หรือเสียชีวิตก่อนวัยอันควร พิธีศพของคนตายมักจะไม่พิธีพิถันมากนัก การเผาศพมักจะทำอย่างเร่งด่วน เชื่อว่าวิญญาณของผีร้ายจะวนเวียนกลับมาทำร้ายคนในชุมชน ทั้งที่เป็นชุมชนเดิมของตนหรืออาจเป็นชุมชนอื่นก็ได้ ซึ่งการทำร้ายคนในชุมชนนั้น อาจทำโดยการเข้าสิงร่างคนที่อ่อนแอ สุขภาพไม่ดี แล้วร้องขออาหารหรือแสดงอาการที่เรียกว่า ผีเข้า จึงต้องมีพิธีขับไล่โดยหมอมที่มีคาถาอาคม

2.2 ผีร้ายที่มีการสืบทอด

ผีร้ายประเภทนี้บางทีคือ ผีดีที่เปลี่ยนเป็นผีร้าย อาจเป็นเพราะลูกหลานไม่เซ่นไหว้หรือเลี้ยงดูไม่พอ ทำให้หิวโหยจึงต้องหาอาหารกินเอง เป็นผลให้ชุมชนใกล้เคียงเดือดร้อน ผีดังกล่าวนี้แบ่งออกเป็น

2.2.1 ผีกละ หรือ ผีกะ เป็นผีที่มักเข้าสิงคนเพื่อเรียกร่องจะกินอาหาร อันเป็น

ลักษณะของความตะกละ จึงเรียกผีชนิดนี้ว่า ผีกละ ซึ่งทั่วไปมักจะเขียนว่า ผีกะ โดยมากเมื่อผีกละเข้าสิงบุคคลใด ก็มักจะแสดงกิริยาที่ผิดปกติไป เมื่อคนอื่นสังเกตเห็นก็จะถามถึงจุดประสงค์

ที่ฝึกละเข้ามาถึงนั้น โดยมากฝึกละมักจะบอกว่าต้องการกินอาหารจำพวกปลาและแกงอ่อม เป็นต้น ซึ่งเมื่อคนจัดอาหารให้กินแล้ว ฝึกละนั้นก็就会ออกจากร่างของคนคนนั้นไป

ฝึกละเป็นผีในตระกูลผีเม็ง เป็นผีที่สืบสกุลทางฝ่ายมารดาคือธิดาคนเล็ก (บางท่านว่าธิดาคนโต) ในครอบครัวฝึกละจะต้องเป็นฝึกละสืบจากมารดา ซึ่งหากครอบครัวนั้นไม่มีลูกสาวหรือลูกสาวไม่ปรารถนาจะรับเป็นฝึกละแล้ว ก็จะเอาน้ำลายของผู้ที่เป็นฝึกละนั้นป้ายที่ปากแมว ทำให้แมวนั้นรับสภาพเป็นฝึกละไป ซึ่งว่ากันว่าแมวโพรง (อ่านว่า “แมวโพรง”) หรือ แมวคราวนั้นก็มาจากการรับมรดกฝึกละนี้เอง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4082-4083)

2.2.2 ผีโพรงและผีลือ คือผีชนิดหนึ่งที่สิงอยู่กับคนเพศหญิง บางท้องถิ่นว่าสิงอยู่กับผู้ชาย การเป็นผีโพรงเกิดได้หลายสาเหตุ หนึ่งในสาเหตุนั้นคือ การสืบมาจากตระกูล โดยผีโพรงที่สืบมาจากตระกูลนั้น จะสืบจากปู่ตายายพ่อแม่ โดยสืบทอดช่วงละหนึ่งคน เช่น แม่เป็นผีโพรงมีลูก 6 คน ลูก 5 คนจะเป็นคนปกติอีก 1 คนจะเป็นผีโพรงและจะสืบต่อไปถึงหลานเหลน ถ้าผู้ติดเชื่อผีเป็นหญิงจะกลายเป็นผีโพรง และหากผู้ติดเชื่อนั้นเป็นผู้ชายจะกลายเป็นผีลือ ผู้เป็นผีโพรงและผีลือจะต้องมีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป เป็นคนขี้ขลาดขี้อ่อน ไม่ชอบกินจุ๊กกินจิก เชื้อยชา ตรีหั้น ชอบเก็บตัว ชอบความสะอาด ตาโต ใบหน้ามีสีแดงเรื่อ โดยเฉพาะจมูกจะแดงและแดงแผ่กระจายเต็มใบหน้า โดยใบหน้าของผีโพรงจะแดงกว่าผีลือ

ผีโพรงชอบกินของคาว เช่น เลือด ปลา แต่ที่ชอบมากที่สุดคือคาวจากเสียด ผีโพรงจะออกหากินในเวลากลางคืน เป็นคืนเดือนแรมเรียกกันว่า คืนเดือนมืด เมื่อจะให้มีแสงจากจุมูกนั้นผีโพรงก็จะเอาจุมูกกับหัวแม่บันได 3 ครั้ง ภูกับชื่บันได 3 ครั้ง ภูกับเสาประตูบันได 3 ครั้ง พอมีแสงก็ออกหากินตามทุ่งนา ฤดูที่ชอบหากินมากที่สุดคือฤดูฝน มักจะมีแสงไฟจากจุมูกผีโพรงส่องไล่ไปตามคันทนา ดวงไฟนั้นมีขนาดประมาณลูกมะพร้าว มีแสงขาวปนเขียว และมักจะมีดวงไฟเล็ก ๆ แดกออกและร่วงเป็นระยะ ๆ บางพื้นที่ก็เล่าว่าจุมูกผีโพรงเป็นสีแดง

ส่วนผีลือจะออกหากินเองในเวลาค่ำคืนโดยจะไปทั้งร่างที่มันสิงอยู่ โดยจะมีเพียงผ้าปิดอวัยวะเพศเท่านั้นและจะสะพายดาบไปด้วย หากพบคนที่อ่อนแอกว่าก็จะทำร้าย แต่หากพบคนที่แข็งแรงกว่าก็จะอ่อนน้อมคนนั้นมีให้บอกว่าตนเองเป็นผีลือแล้วมักจะให้ของมีค่าเป็นสินน้ำใจ ซึ่งของมีค่าดังกล่าวจะกลายเป็นของไร้ค่าในตอนหลัง ผีลือชอบกินของคาวหรือของสกปรก เช่น คราบเสลดน้ำลาย คราบปัสสาวะ คราบเลือด คราบหนอง โดยเฉพาะบ้านที่มีทารกแรกเกิดและสตรีที่กำลังอยู่ไฟ ผีลือมักไปควานหาของสกปรกจากน้ำคร่ำใต้ถุนบ้าน โดยมีไฟออกจุมูกเหมือนผีโพรงเพียงแต่ไฟนั้นสว่างน้อยกว่าจุมูกของผีโพรง

ผีเสื้อและผีโพงจะหมดกรรมก็ต่อเมื่อมีคนไปพบเห็นโดยบังเอิญหรือเสียชีวิตด้วยโรคภัยไข้เจ็บหรือเกิดสำนึกได้ว่าตนเองเป็นผีโพง หากใครพบเห็นผีเสื้อ คนเฒ่าคนแก่ก็สั่งว่า ห้ามทักเด็ดขาดเพราะจะทำให้ผีเสื้อโกรธ แล้วผีเสื้อจะเสกก้านกล้วยหรือไม้คานพุ่งข้ามหลังคาบ้านคนที่พบเห็น จะทำให้บ้านหลังนั้นเกิดความวิบัติ ซึ่งก็เป็นลักษณะการทำร้ายผู้อื่นลักษณะเดียวกันกับผีโพง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542 ,หน้า 4103 และ 4111)

2.3 ผีร้ายที่อาศัยตามสถานที่ต่าง ๆ

เป็นผีที่อาศัยอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ และทำให้คนได้รับอันตรายเมื่อคนเข้าใกล้สถานที่นั้น ๆ เช่น

2.3.1 ผีตง เป็นผีที่อาศัยอยู่ในดงหรือชายป่า เป็นผีร้ายอาจหลอกหลอนคนที่เข้าไปในเขตที่อาศัยของมัน บางครั้งจะสิงในร่างของคนทำให้คนผู้นั้นเจ็บป่วยโดยไม่พบสาเหตุ ซึ่งต้องอาศัยหมอเพื่อดูว่าการเจ็บป่วยครั้งนี้คืออะไร ถ้าเกิดจากผีตง คนป่วยจะต้องเลี้ยงผีตง แล้วอาการเจ็บป่วยก็จะหายไป (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4093)

2.3.2 ผีตอน เป็นผีที่อาศัยอยู่ตามเนินต่าง ๆ ซึ่งโดยมากมักหมายถึงเนินในท้องนา เมื่อคนไปทำในสิ่งไม่ดี ไม่สมควรในสถานที่ดังกล่าว ผีตอนอาจทำร้ายโดยการแสดงตนในรูปแบบต่าง ๆ แล้วหลอกให้กลัว อาจเข้าสิงคนขวัญอ่อนเพื่อบังคับให้คนไปเซ่นหรือเลี้ยงผีก็มี (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4094)

2.3.3 ผีตอย เป็นผีที่อยู่ในดอยหรือภูเขาต่าง ๆ เมื่อคนไปประพุดในสิ่งที่ไม่ควรแล้ว ผีตอยอาจหลอกโดยบันดาลให้เกิดพายุหรือฝนตกอย่างฉับพลัน อาจแสดงตนเป็นสัตว์ร้ายมาคุกคาม หรืออาจเข้าสิงคนเพื่อสื่อสารกับผู้อื่น และเข้าสิงคนเพื่อบังคับให้มีการเซ่นหรือเลี้ยงผีก็ได้ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4094)

2.3.4 ผีป่า เป็นคำที่ใช้เรียกผีโดยรวม ไม่ได้กล่าวชัดเจน กล่าวกันว่าผู้เข้าไปในป่าเมื่อไม่สำรวมกิริยา หรือทำสิ่งผิดแบบแผนด้วยความคะนองแล้ว ผีป่ามักทำให้เกิดความผันผวนของธรรมชาติ เช่นให้มีฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ท้องฟ้ามืดครึ้มลงอย่างรวดเร็วและมีพายุพัดจัด เกิดฝนตกหนักจนน้ำหลาก เกิดเสียง “ตอยคราง” คือมีเสียงหวีดหวิวตามดอย เป็นต้น หากไม่รีบขอขมาแล้ว ผู้กระทำการอันไม่สมควรนั้นอาจประสบความวิบัติ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4099)

2.3.5 ผีอีค้อย เป็นผีร้ายที่อาศัยอยู่ในป่า กล่าวกันว่ามีลักษณะคล้ายสิงสิดำ ตัวสูงขนาดเอวคน ผิชนิดนี้จะปรากฏพร้อมกับนกขี้ของขอย (บางท่านว่า นกก็องกอย อ่านว่า นกก็องก้อย) ขึ้นบนหลังเสือ เมื่อนกขี้ของขอยส่งเสียงร้อง คนก็จะ “ตามอย” หรือตาปรี๊ดเพราะวงนอนเมื่อคนหลับแล้วผีอีค้อยก็จะไปกัดที่หัวแม่เท้ากินเลือด คนที่ถูกผีอีค้อยกัดกินเลือดจะมิ

อาการพอมเหลือง ซึ่งเมื่อคนผู้นั้นรดน้ำมนต์แล้ว ก็จะหายจากอาการพอมเหลืองนั้นได้ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4116)

2.3.6 ผีน้ำ หมายถึง วิญญาณที่สถิตอยู่ในน้ำ โดยเฉพาะวังน้ำลึก ผีชนิดนี้จะทำร้ายคนที่ไปที่วังที่มันอาศัย ไม่ปรากฏว่ามีน้ำมีลักษณะหน้าตาอย่างไร แต่บางที่อาจเป็นเครื่องชู้เด็กไม่ให้ไปเล่นที่วังน้ำลึก ซึ่งเป็นเขตที่มีอันตรายสูงก็ได้ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4096)

2.3.7 ผีเงือก เป็นผีน้ำซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด คือ ผีเงือกชนิดแรก มีลักษณะคล้ายอย่างงูมีหงอน ซึ่งจะปรากฏเมื่อฝนตกหนักแล้วเกิดน้ำท่วมนองขึ้น ผีเงือกนี้จะจับเอาคนหรือทำร้ายคนโดยเฉพาะคนที่ไปเล่นน้ำนั่นเอง ส่วนผีเงือกชนิดที่สอง เป็นผีเงือกที่อาศัยอยู่ในห้วงน้ำ โดยเฉพาะห้วงน้ำที่มองลึกดูเป็นสีเขียวเยือกเย็น ผีเงือกชนิดนี้เป็นผีเพศหญิง ตัวไม่ใหญ่นัก มีตาแดงพมดกยาวและยาวมาก เมื่อใครลงไปเล่นน้ำที่ผีเงือกอาศัยอยู่ ผีเงือกจะใช้เส้นพมของตนพันบุคคลนั้นแล้วลากลงไปใต้น้ำ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4088)

2.3.8 ผีโป่ง เป็นผีที่อยู่ตามโป่ง อาจเป็นโป่งดินคือ บริเวณที่มีดินเค็ม ซึ่งสัตว์มักไปแทะกิน หรือเป็นโป่งน้ำขึ้นคือที่มีน้ำพุตออกจากดิน ผู้ที่เข้าไปสู่อบริเวณโป่งโดยไม่สำรวจอาการอาจถูกผีโป่งทำร้าย ทำให้เจ็บปวดที่ขา หรืออาจทำให้มีอาการเจ็บป่วยรักษาไม่หายก็ได้ ซึ่งอาการแบบนี้ชาวบ้านมักลงผีเจ้านายให้ประทับทรงเพื่อตรวจหาสาเหตุดังกล่าว ซึ่งหากระบุว่าผีโป่งทำร้ายแล้ว ก็จะต้องเลี้ยงผี คือนำเครื่องเซ่นไปสังเวยกแก่ผีนั้น เพื่อขอให้ผีโป่งดโทษผู้เคราะห์ร้ายจะหายจากความทุกข์ได้ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542 ,หน้า 4102)

2.3.9 ผีโป่งค่าง กล่าวกันว่าผีโป่งค่างเป็นผีชนิดหนึ่งที่อยู่อบริเวณน้ำขำ คือ บริเวณที่มีน้ำเฉอะแฉะในป่า เมื่อใครเข้าไปบริเวณที่มีผีนี้อยู่ ผีโป่งค่างจะทำให้เกิดเป็นโป่งคืออาการอย่างเหน็บชา ปวดเจ็บในข้อบริเวณเท้าหรือขา วิธีการแก้พิษของผีโป่งค่างก็คือให้ผู้ที่มิอาคมเป่าหรือเสกคาถาแล้วเป่าตรงที่เจ็บปวด หรือให้ผู้มีอาคมแหกคือ ใช้นางช้างกำจัด คือนางช้างที่แตกออกมาในขณะที่ช้างมีชีวิตอยู่หรือแฉ่งไพลลงอาคมกรีดตามบริเวณที่ปวด (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4102)

2.3.10 ผีปกกะโหล้ง เหตุที่ได้ชื่อนี้เพราะเสียงร้องของมันดัง “ปก ๆ ปกกะโหล้ง” ผีปกกะโหล้ง เป็นผีที่อยู่ตามป่าเขา มันจะปรากฏตัวเป็นตาแก่พมเผ้ารุงรัง หากเด็กคนใดแอบหนีเข้าป่าโดยไม่มีผู้ใหญ่ไปด้วย ผีปกกะโหล้งจะปรากฏตัวออกมา มันจะบังคับให้เด็กใช้เท้าหาซึ่งอยู่ในหวดเคราและเส้นพม แต่เท้าหาของผีปกกะโหล้งนั้น ที่จริงคือบรรดาสัตว์เลื้อยคลานชนิดต่าง ๆ ที่มีพิษหรือน่าเกลียดน่ากลัว หากเด็กคนใดเป็นคนกล้าหาญ เข้าไปใช้พมให้มันจนมันพอใจ ผีปกกะโหล้งจะเอาเข็มทองให้เล่มหนึ่ง แต่ถ้าเด็กคนใดขี้กลัวหรือวิ่งหนี

ผีปกกะโหล่งจะจับไปฉีกแข่งฉีกขาแล้วล้วงกินตับไตจนหมด (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 4098)

ที่สิงสถิตของผีในความเชื่อของคนภาคเหนือ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ (2542, หน้า 7497-7511) ได้กล่าวถึงที่สิงสถิตของผีว่า ผีจะสิงสถิตอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ตามความเชื่อของมนุษย์ ผีร้ายหรือที่ให้โทษนั้นมักจะสิงสถิตตามต้นไม้ สถานที่ต่าง ๆ ป่าเขา หรือไม่มีที่อยู่เพราะขาดการดูแลจากมนุษย์หรือไม่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ ส่วนผีดีหรือที่ให้คุณ จะมีที่อยู่โดยการที่มนุษย์สร้างที่อยู่ให้สิงสถิตและมีการเซ่นไหว้ บวงสรวง สถานที่สิงสถิตของผีเหล่านี้ได้แก่

1. หอเจ้าที่

หมายถึง ที่อยู่ของวิญญาณที่รักษาสถานที่ ซึ่งอาจตรงกับศาลพระภูมิหรือศาลเทพารักษ์ก็ได้ โดยหอเจ้าที่ตั้งกล่าวอาจมีขนาดเล็กเพียงแค่นำไม้วางบนตอหรือยอดเสาสูงเพียงตาหรือเสมอกับระดับตาสำหรับวางเครื่องบัตพลี บ้างก็ใช้ใบไม้ไผ่ค้ำคุ่มคลุมเป็นหลังคาและผนังด้านข้าง ซึ่งอาจพัฒนาเป็นอาคารขนาดเล็กที่ทำด้วยวัสดุอื่น มีรูปทรงคล้ายกับวิหารขนาดเล็กวางอยู่บนเสาสี่เสา และอาจทำให้โตขึ้นขนาดที่คนสามารถขึ้นไปวางเครื่องสักการะบนอาคารดังกล่าวได้สะดวก แต่ก็มีหอเจ้าที่ ซึ่งทำเป็นห้องวางเครื่องสักการะติดกับต้นไม้หรือเสาที่มี ทั้งนี้อาคารดังกล่าวไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ หยาดหรือวิจิตรก็ตาม หากสามารถใช้วางเครื่องสักการะถวายแก่วิญญาณที่รักษาสถานที่ได้ ก็จัดว่าเป็นหอเจ้าที่ได้ทั้งสิ้น และบางครั้งก็เรียกปราสาท ก็มี

2. หอเจ้านาย

หมายถึง ศาลสถิตวิญญาณของบุคคลที่มีเชื้อสายสืบเนื่องมาแต่เจ้าเมืองเป็นอรัญ หรือให้ความคุ้มครองประชาชน ประชาชนผู้มีความเลื่อมใสในผีเจ้านาย จะสร้างหอไว้ประจำในบ้านหรือในหมู่บ้านของตน เรียกว่า หอเจ้านาย เมื่อถึงเทศกาลในการเลี้ยงผี ซึ่งตกในราวเดือนมิถุนายน ผู้ทำหน้าที่ด้านพิธีกรรมจะเชิญพระวิญญาณเข้าสู่ร่างคนทรงเพื่อมารับเครื่องสักการะ พร้อมกันนั้นก็จะได้ช่วยแก้ไขเหตุร้ายหรือให้การพยากรณ์แก่ผู้อยู่ในพิธีด้วย หากมีเหตุร้ายหรือเหตุที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อขึ้นในชุมชน ก็อาจเชิญผีเจ้านายลงประทับในร่างทรงเพื่อบอกเหตุการณ์และแนะแนวทางปฏิบัติ หอเจ้านายมีอยู่ไม่มากนักในตำบลหนึ่ง ๆ อาจจะมีแห่งเดียวหรือไม่มีเลย แต่จะมีในที่บุคคลเคารพเลื่อมใสผีเจ้านายซึ่งมีมากมาย เช่น เจ้าขอมือเหลือ เจ้าแสนฟ้า เจ้ากุมาร เป็นต้น

3. หอเสื่อบ้าน

หมายถึง ศาลที่ปลูกขึ้นสำหรับเป็นที่สถิตของเทพารักษ์ที่ดูแลหมู่บ้าน ซึ่งอาจทำให้ใหญ่โตพอที่คนไปจัดดอกไม้หรือทำความสะอาดได้ คือ กว้างประมาณ 1.5 เมตร ยาว 2 เมตร สูง 1 เมตร ชาวบ้านจะใช้หอผีเสื่อบ้านเป็นที่ประกอบพิธีกรรมในการแปลงบ้าน หรือ สืบชาติบ้าน คือในวันปากปีหลังสิ้นเทศกาลแล้ว 1-3 วัน ชาวบ้านจะนัดหมายกันนำเครื่องบูชาข้าวปลาอาหารไปรวมกันเพื่อของขมาและขอพรต่อผีเสื่อบ้าน เมื่อจะมืงานหรือการใดในหมู่บ้านแล้วหัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้ได้รับการมอบหมายจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบอกกล่าวแก่ผีเสื่อบ้านเสมอ นอกจากนั้น หากมีเหตุที่ชาวบ้านประสบกับความเดือนร้อนหรือมีผู้เสียชีวิตติด ๆ กันหลายคนแล้ว ชาวบ้านก็จะทำพิธีสืบชะตาบ้านที่หอเสื่อบ้านด้วย

4. หอเสื่อวัด

วัดในล้านนาเกือบทุกวัดจะมีหอเสื่อวัดหรือหอผีประจำวัดตั้งอยู่ในบริเวณด้านหลังวัด คำว่า เสื่อ หมายถึง อารักษ์ผี หรืออมนุษย์ที่ดูแลสถานที่ ถ้าอยู่ที่ในหมู่บ้านเรียก เสื่อบ้าน ถ้าอยู่ที่วัดเรียกว่า เสื่อวัด เสื่อวัดเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อดั้งเดิมเรื่องภูตผีปีศาจของชุมชนในล้านนาก่อนที่จะรับนับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้คนไทยวนยังมีความเชื่อเรื่องผีประจำหมู่บ้าน และได้สร้างผีบ้านหรือเสื่อบ้านไว้ในหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน โดยเห็นว่าเสื่อบ้านจะปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ในแต่ละปีชาวบ้านจะทำพิธีสักการะเสื่อบ้านพร้อมกับเสื่อวัดปีละ 1 ครั้ง ในเทศกาลสงกรานต์ชาวบ้านจะมาดำหัวเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ผู้เฒ่าของวัด หลังจากนั้นจะดำหัวเสื่อวัดไปด้วย โดยทุกคนจะเรียโรเงินมาซื้อเครื่องสังเวทย์เสื่อวัด นอกจากนี้ในกรณีที่มีสมาชิกใหม่เข้าอยู่ในหมู่บ้านเจ้าของบ้านจะไปบอกกล่าวกับเสื่อบ้านและเสื่อวัดเพื่อคุ้มครองสมาชิกใหม่และครอบครัว ในขณะที่เดียวกัน ถ้าสมาชิกของวัดและบ้านย้ายออกไปจากหมู่บ้านก็จะไปบอกกล่าวล่ำลาเสื่อวัดและเสื่อบ้านเช่นกัน

5. หอเสื่อพระธาตุ

นอกจากหอเสื่อวัดแล้ว ในวัดบางวัดยังมีหอที่เรียกว่า หอเสื่อธาตุอีกด้วย หอดังกล่าวนี้เป็นศาลของเทวดาผู้ดูแลพระธาตุในวัด ดังจะพบหอเสื่อพระธาตุในวัดบางวัดที่เป็นวัดในหมู่บ้าน ได้แก่ หอเสื่อพระธาตุที่วัดศรีสุพรรณ อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่พบหอเสื่อพระธาตุที่วัดพระธาตุสำคัญ ๆ ของล้านนา เช่น พระธาตุดอยสุเทพ หรือพระธาตุลำปางหลวง แต่ต่อมาภายหลังอารักษ์ประจำพระธาตุหรือพระเจดีย์หมดความสำคัญไป จึงไม่มีหอเสื่อพระธาตุให้เห็นเป็นหลักฐาน

6. หิ้งผีปู้ย่า

เป็นหิ้งที่จัดสร้างเหนือหัวนอน ยึดติดกับฝาผนังด้านตะวันออกตรงมุมห้อง อยู่ติดเสาหรืออยู่ระหว่างเสามงคละและเสาท้ายสุดของเรือน ทำเป็นหิ้งขนาดเล็กยื่นจากฝาเข้ามาในห้อง มีระดับสูงเท่า ๆ หิ้งพระ ไม่นิยมทำหิ้งชนิดที่ยื่นออกมานอกฝาเช่นหิ้งพระ ผีปู้ย่าหมายถึงวิญญาณของบรรพบุรุษที่สิงสถิตอยู่ในห้องนอนนี้ และยังให้ความคุ้มครองแก่ทุกคนที่อาศัยในเรือนนี้ บนหิ้งมีพานหรือถาดใส่ดอกไม้ธูปเทียนจากการเซ่นไหว้เป็นครั้งคราว นอกจากนี้ยังเซ่นไหว้ด้วยไก่ หัวหมู เหล้า ของหวาน รวมทั้งดอกไม้ธูปเทียนด้วย โดยประเพณีแล้วจะมีการเซ่นไหว้ผีปู้ย่าเช่นไหว้ผีบรรดาบุตรหลานจากผีเดียวกันจะมาชุมนุมพร้อมเพรียงกัน โดยปกติแล้วการปรนนิบัติต่อผีเป็นหน้าที่ของภรรยาเจ้าของบ้านหรือฝ่ายหญิงและตกทอดไปทางสมาชิกครอบครัวที่เป็นหญิง

พิธีกรรมเลี้ยงผี

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ (2542, หน้า 6675) อธิบายว่า คำว่า เลี้ยงผี หมายถึงการสังเวยแก่ผีหรือเทวดา ซึ่งสอดคล้องกับ พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2547, หน้า 664) ที่ได้ให้อธิบายคำว่า เลี้ยงผี หมายถึง การสังเวยผี หรืออาการที่นำเอาสุรกายอาหารเครื่องต้มไปให้แก่ผีเพื่อขอบคุณ หรือให้ผีบันดาลให้พ้นภัยหรือให้ประโยชน์ ทั้งนี้ในการเลี้ยงผีแต่ละประเพณีนั้นมีหลักการที่ไม่แตกต่างกัน แต่ขั้นตอนหรือความละเอียดเรียบร้อยจะแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เช่น ผีร้ายที่เป็นผีเร่ร่อน ผีตามป่า หรือผีที่อาศัยอยู่ดอนทุ่ง ตามวัดร้าง เมื่อเข้าสิงคนเพื่อเรียกร้องกินเครื่องเช่น เช่น เรียกร้องให้เลี้ยงด้วยหมูทั้งตัวและเลี้ยงเหล้าหลายขวดพร้อมทั้งผ้าเสื้อ ซึ่งเมื่อเตรียมของเสร็จแล้วก็บอกแก่ผีนั้น ผีที่สิงในร่างคนก็จะไปกินอาหารที่จัดให้ และเมื่อกินเสร็จแล้วก็จะออกจากร่างของคนที่สิงอยู่ ส่วนการเลี้ยงผีฝ่ายดีที่ทำหน้าที่ดูแลสถานที่ เช่น ผีซึ่งดูแลวัด เรียกว่า ผีเสื้อวัด หรือผีที่ดูแลหมู่บ้าน เรียกว่า เสื้อบ้าน เทวดาที่ดูแลบ้านเมือง เรียกว่า เซนเมือง ในกรณีที่ต้องมีการสังเวยผีหรือเทพระดับนี้จะต้องมีการจัดเครื่องสังเวยอย่างดีและครบตามตำราที่ว่าด้วยเครื่องสังเวย เครื่องใช้และอุปกรณ์ จะต้องประณีตเมื่อนำเครื่องสังเวยเข้าสู่ที่แล้ว ผู้เป็นเจ้าพิธีหรือปุ้อาจารย์จะต้องกล่าวโหราด้วยคำอันไพเราะ ัญเชิญเทวดาดังกล่าวมารับเครื่องสังเวย และมาอวยพรให้แก่ผู้ที่อยู่ในพิธี

จุดประสงค์ในพิธีกรรมเลี้ยงผี

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ (2542, หน้า 6075) ได้แบ่งจุดประสงค์ในการเลี้ยงผีของคนในภาคเหนือเป็น 3 ประการดังนี้

1. เพื่อทำให้ผีพอใจและจะไม่รบกวนคนอื่น

การเลี้ยงผีตามจุดประสงค์ข้อนี้ เป็นการเลี้ยงผีที่มารบกวนคนโดยการเข้าสิงเพื่อเรียกร่องกินของเช่น ซึ่งอาจเป็นผีกละ ผีเจ้าที่ และผีเร่ร่อนก็ได้ ผีดังกล่าวอาจเข้าสิงคนในละแวกนั้นแล้วแสดงอาการให้คนที่อยู่ใกล้เคียงรู้ว่าผีเข้าสิง คนที่อยู่นั้นหากมีสติดีก็จะถามว่าเป็นใครหรือต้องการอะไร ผีที่อดอยากโดยมากมักจะบอกให้เลี้ยงเป็นแกงอ่อม แกงฮังเล เหล้า ส่วนผีเรียกร่องให้เลี้ยงด้วยหมูทั้งตัว และเลี้ยงเหล้าหลายขวดพร้อมทั้งผ้าเสื่อนั้น ชาวบ้านที่อยู่ในแหล่งไกลความเจริญหรือค้ำกับสภาวะผีเข้าก็อาจตอรองให้เหลือเพียงเลี้ยงไก่ต้มหนึ่งตัวและเหล้าหนึ่งขวด ซึ่งเมื่อเตรียมของเสร็จแล้วก็บอกแก่ผีนั้น คนที่ผีสิงอยู่นั้นก็จะไปกินอาหารที่จัดให้ เมื่อจัดอาหารให้ตามความประสงค์แล้วก็ถือว่าผีดังกล่าวนั้นสมบุญแล้ว และถือว่าเป็นที่พอใจทั้งคนและผีทุกประการ ในกรณีผีกละ เป็นผีที่มีเจ้าของผู้เลี้ยงดูอยู่แล้วแต่ไม่ได้เช่นสังเวช ปล่อยให้ผีอยู่อย่างอด ๆ อยาก ๆ อาจไปเข้าสิงคนเพื่อให้เขาเลี้ยง ซึ่งบางกรณีเจ้าทุกข์ก็อาจเลี้ยงดูผีนั้นเพราะไม่อาจดำเนินการอย่างอื่นได้ แต่ในบางกรณีผีอาจโชคร้ายเพราะอาจมีคนที่มีอำนาจคมใช้อำนาจอาคมหรือใช้หว่ายเสกเสียนตีผีที่เข้าสิงคนนั้นให้บอกเจ้าของและบังคับให้ออกจากร่าง บางครั้งอาจใช้หม้อแกงครอบศีรษะเจ้าทุกข์แล้วใช้มีดโกนดินหม้อนั้นลักษณะการถูกโกนจะไปปรากฏบนศีรษะเจ้าของผี แต่ในกรณีที่ผีบางตนที่มีอำนาจอาจเข้าสิงคนแล้วกุมคนให้อยู่ในอำนาจได้ การจะทำให้ผีออกไปนั้นก็ย่อมเป็นเรื่องที่ต้องทำพิธีสังเวชและขอร้องกันอย่างถึงขนาดกว่าจะยอมปล่อยกันก็มี

2. เพื่อให้ผีหายโกรธที่คนทำให้ผีไม่พอใจหรือคนประพฤตินิสัยที่ผิดครรลองประเพณี

การเลี้ยงผีตามจุดประสงค์ที่สองที่จัดเลี้ยงผีเพื่อให้ผีหายโกรธนั้น จัดเป็นการเลี้ยงผีที่ซับซ้อนมากขึ้น เพราะผีมักจะไม่บอกว่าต้องการจัดการเลี้ยงผีอย่างไร ผู้ทำพิธีถึงต้องรู้และจัดหาให้เหมาะสม จึงจะช่วยให้ความเลวร้ายผ่านพ้นไปได้ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่คนขโมยสมบัติจากวัดร้างที่มีผีกละยักษ์หรือผีอารักษ์ดูแลอยู่ ผีดังกล่าวอาจทำให้คนผู้นั้นหลงทาง ผันร้าย ล้มป่วย หรือเกิดเหตุร้ายในครอบครัว เมื่อมีเหตุเตือนมาเช่นนั้น บุคคลที่กระทำการดังกล่าวจะต้องเอาสมบัตินั้นไปคืนเองหรือให้คนอื่นนำไปคืนก็ได้ และจะต้องขอขมาโดยคำพูดและหรือโดยการเลี้ยงผีตามที่เห็นสมควร การเลี้ยงผีแบบนี้เป็นการจัดทำเพื่อสังเวช ผีกละยักษ์ ผีอารักษ์ ผีเจ้าที่หรือผีน้ำ คือผีจำพวกที่สถิตอยู่ในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ส่วนการกระทำที่ผิดครรลองประเพณีแล้วทำให้ผีไม่พอใจ เช่น การที่มีธิดาในสกุลถูกล่วงประเวณีโดยที่ยังไม่แต่งงาน จะทำให้ผีเรือนหรือผีปู่ย่าไม่พอใจ อาจทำให้เจ็บป่วยโดยไร้สาเหตุ ในกรณีเช่นนี้ การสังเวชที่จัดขึ้นนั้นจะต้องเป็นไปตามจารีตหรือข้อกำหนดของผีนั้น ๆ อย่างเคร่งครัด ซึ่งผีเรือนของแต่ละสกุลมักจะมีข้อกำหนดทั้งเครื่องสังเวชและวิธีการที่แตกต่างกันไป

3. เพื่อให้ผีพอใจเพื่อผีจะให้ความดูแลคุ้มครองตลอดจนบันดาลให้เกิดสิ่งดีงามแก่คน การเลี้ยงผีตามจุดประสงค์ที่สาม คือการจัดพิธีสังเวยเพื่อให้ผีพอใจ เพื่อที่ผีจะได้คุ้มครองและอำนวยความสะดวกแก่คนในเขตความรับผิดชอบ เป็นการทำให้ผีพอใจ เพื่อให้ผีจะปกป้องและดูแลคนหรือผลประโยชน์ของคนในความรับผิดชอบ ทั้งนี้ผีดังกล่าวนี้เป็นผีฝ่ายดี ซึ่งมักทำหน้าที่ดูแลสถานที่ เช่นผีซึ่งดูแลวัด เรียกว่า ผีเสื่อวัด ผีที่ดูแลหมู่บ้าน เรียกว่า ผีเสื่อบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นเทวดาหรืออารักษ์ เป็นผีหรือเทพที่ควรแก่การเคารพนับถือ ในกรณีที่ต้องมีการสังเวยผีหรือเทพระดับนี้ จะต้องจัดเครื่องสังเวยอย่างดีและครบตามตำราที่ว่าด้วยเครื่องสังเวย อุปกรณ์จะต้องประณีต เมื่อนำเครื่องสังเวยเข้าสู่ที่แล้วเจ้าของกิจการหรือปุ้ออาจารย์จะต้องกล่าววโรหารด้วยคำอันไพเราะอัญเชิญเทวดาดังกล่าวมารับเครื่องสังเวยและมาอวยพรให้แก่ผู้ที่อยู่ในพิธีนั้น ๆ อีกด้วย

ทั้งนี้โดยทั่วไปในการเลี้ยงผีนั้น ผู้ทำพิธีมักกล่าวด้วยวโรหารหรือคำกล่าวสำเร็จรูปที่สืบทอดกันมา ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็เป็นการทำนองที่สอดคล้องกัน คือระบุโอกาสในการทำพิธี ระบุเครื่องสังเวย ระบุผู้เข้าร่วมพิธี ระบุจุดประสงค์ที่ต้องการให้ผีทำให้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปว่า ในการเลี้ยงผีนั้น หากเลี้ยงผีที่เข้ามาสิงหรือมาบอกกล่าวเพื่อขอกินอาหารนั้น ผู้ที่ทำการเลี้ยงผีก็คือคนที่ผีเจาะจงตัว การเลี้ยงผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษนั้น เก่าผีลูกหลานเป็นคนจัดทำ ส่วนการเลี้ยงผีหอ หรือสังเวยผีซึ่งสถิตอยู่ที่หอผี ซึ่งหมายถึงผีเจ้านาย ผีเสื่อบ้านผีเสื่อเมือง ผีเสื่อวัด เป็นต้น ทั้งนี้การเลี้ยงผีหอ ซึ่งมีศักดิ์เทียบเท่ากับเทพนั้น แต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันไปในรายละเอียด แต่โดยหลักการแล้วก็คือ เพื่อให้ผีพอใจ และเป็นการขอให้ผีช่วยดูแลหรือขอบคุณที่ผีดูแลให้คนทั้งหลายในขอบเขตที่ผีนั้นดูแลอยู่นั้น มีความสุขและปลอดภัยในการดำรงชีวิต

ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในจังหวัดแพร่

เมืองแพร่

ในภาคเหนือของประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งขุนเขา มีเมืองสำคัญหลายเมืองตั้งอยู่ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ และน่าน เมืองเหล่านี้รวมกันเป็นอาณาจักรล้านนาที่สังสมศิลปวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งทางด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา วรรณกรรม ดนตรี นาฏศิลป์ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน

บรรดาเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนามีเมืองแพร่อยู่ทางทิศใต้ของอาณาจักรโดยเขตแดนติดต่อกับอาณาจักรในภาคกลาง จึงเป็นเสมือนเมืองที่เป็นประตูทางเข้าสู่ดินแดน

อาณาจักรล้านนา เป็นด่านแรกของแหล่งศิลปวัฒนธรรมล้านนา (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีนรินทร์, 2539, หน้า 5-6)

การกล่าวถึงเมือง “แพร่” ตามเขตปกครองในปัจจุบัน จังหวัดแพร่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของพื้นที่ภาคเหนือ ติดต่อกับภาคกลางด้านทิศใต้ที่จังหวัดอุตรดิตถ์ มีทั้งบริเวณที่เป็นภูเขาสูงและแอ่งที่ราบ พื้นที่การปกครองแบ่งออกเป็น 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสูงเม่น อำเภอเด่นชัย อำเภอเมืองแพร่ อำเภอร้องกวาง อำเภอหนองม่วงไข่ อำเภอสอง อำเภอลอง และอำเภอวังชิ้น โดยมีอาณาเขตติดต่อกับหลายจังหวัดดังนี้

ทิศเหนือ เขตอำเภอสองและอำเภอร้องกวางติดกับอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน อำเภอปง จังหวัดพะเยา และอำเภองาว จังหวัดลำปาง

ทางทิศใต้ มีเขาพืดั้งระหว่างอำเภอเด่นชัย อำเภอร้องกวาง กับอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และอำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย หากเดินทางผ่านเขาพืดั้งแล้วก็นับว่าเข้าเขตภาคเหนือ ซึ่งถือเป็นเช่นนี้มาแต่โบราณ

ทิศตะวันออก เขตอำเภอเมืองแพร่และอำเภอร้องกวางติดกับอำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน อำเภอท่าปลาและอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ทิศตะวันตก เขตอำเภอเมืองแพร่ อำเภอลอง และอำเภอวังชิ้นติดกับอำเภอสบปราบ อำเภอแม่ทะ และอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

สภาพภูมิศาสตร์ เมืองแพร่ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขา มีภูเขาล้อมรอบทั้งสี่ทิศ พื้นที่ประมาณร้อยละ 80 เป็นภูเขาและป่าไม้ มีแม่น้ำยมเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านภูมิอากาศเป็นแบบสะวันนา หรือทุ่งหญ้าเขตร้อน มี 3 ฤดู ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของเมืองแพร่ ได้แก่ ป่าไม้ ซึ่งมีไม้ที่นำชื่อเสียงมาสู่จังหวัดแพร่มากที่สุด คือ ไม้สัก (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีนรินทร์, 2539, หน้า 5-6 และ สำนักงานจังหวัดแพร่ ศาลากลางจังหวัดแพร่, 2556, สื่อออนไลน์)

ประวัติเมืองแพร่

เมืองแพร่ ในอดีตเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ 1 ชั้น ที่ตั้งของเมืองอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม มีลักษณะเป็นแอ่งก้นกระทะ ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าสร้างเมื่อใด ใครเป็นผู้สร้าง แต่จากการศึกษาหลักฐานและประวัติของเมืองใกล้เคียงทำให้สันนิษฐานได้ว่า เมืองแพร่สร้างมาก่อนการตั้งกรุงสุโขทัยและเมืองเชียงใหม่ อายุของเมืองไม่ต่ำกว่า 700 ปี

ตามหลักฐานของเมืองใกล้เคียง ปรากฏชื่อที่เรียกเมืองแพร่หลายชื่อ ได้แก่ เมืองพลหรือพลนคร เมืองโกตัย ซึ่งหมายถึงเมืองแห่งผ้าแพร เมืองแพล และปัจจุบันชื่อของเมืองคือ

เมืองแพร์ โดยชาวเมืองแพร์จะออกเสียงเรียกชื่อเมืองของตนเป็นภาษาพื้นเมืองเหนือว่า **เมืองแป้**

ประวัติศาสตร์ในระยะเริ่มแรก เมืองแพร์เป็นนครรัฐอิสระ เช่นเดียวกับเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ โดยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองพะเยา ด้วยการทำงานของนางแก้วกษัตริย์ธิดา เจ้าเมืองแพร์กับขุนเจืองบัตร์ เจ้าเมืองพะเยา ส่วนเมืองอื่น ๆ เช่น เมืองเชียงแสน เชียงราย ลำปาง น่าน ประชาชนมีการติดต่อไปมาหาสู่กันเสมอ ต่อมาเมื่อมีอาณาจักรใหญ่ ๆ เกิดขึ้น อาณาจักรเหล่านั้นได้เข้ามาผนวกเมืองอิสระเข้าไว้ในอาณาจักรของตน เมืองแพร์ซึ่งเป็นเมืองเล็กจึงต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรที่เข้มแข็งในแต่ละยุค เช่น อาณาจักรล้านนา อาณาจักรพุกาม อาณาจักรอยุธยา เป็นต้น แต่อาณาจักรที่เมืองแพร์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดคือ อาณาจักรล้านนา โดยรับศิลปวัฒนธรรม ล้านนามาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งด้านความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี

ใน พ.ศ. 2445 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองขึ้นในเมืองแพร์ คือเหตุการณ์**กบฏเงี้ยวเมืองแพร์** หรือเงี้ยวปล้นเมืองแพร์ โดยพวกเงี้ยวหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ไทใหญ่** ที่เข้ามาอยู่อาศัยทำมาหากินในเมืองแพร์และเมืองใกล้เคียงเกิดความไม่พอใจในการปกครองของไทย ได้รวมตัวกันยกกำลังเข้าปล้นเมืองแพร์ ฆ่าหลวงเมืองแพร์ในขณะนั้น คือ พระยาไชยบูรณ์ถูกเงี้ยวฆ่าตาย ทางราชการต้องส่งกองทัพหลวงภายใต้การนำของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีและทัพของเมืองใกล้เคียงมาปราบปรามพวกเงี้ยวจนราบคาบเพื่อให้เหตุการณ์สงบอย่างรวดเร็ว เจ้าพิริยเทพวงศ์เจ้าเมืองแพร์ในขณะนั้นจึงได้หนีออกจากเมืองไปพำนักยังหลวงพระบาง ประเทศลาว ตำแหน่งเจ้าเมืองแพร์จึงถูกยุบเลิกไป ทางกรมไต่ทวงของพระยาไชยบูรณ์และสร้างอนุสาวรีย์ไว้เป็นอนุสรณ์ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร์ โรงเรียนนารีรัตน์, 2539, หน้า 7-9 และสำนักงานจังหวัดแพร์ ศาลากลางจังหวัดแพร์, 2556, สื่อออนไลน์)

ประชากร และเศรษฐกิจ

คนเมืองแพร์ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองที่เรียกตัวเองว่า “คนเมือง” ซึ่งใช้ภาษาถิ่นเหนือที่เรียกว่า คำเมือง ในการติดต่อสื่อสารกัน ประชากรของเมืองแพร์ในปี พ.ศ. 2555 มีทั้งหมด 458,084 คน และมีชนกลุ่มน้อยที่เป็นชาวเขาอยู่ในอำเภอต่าง ๆ จำนวน 6 กลุ่มได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง อีเก้อ มลาบริหรือผีตองเหลือง มูเซอร์ และมีพวกไทใหญ่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอวังชิ้นอีกเล็กน้อย ชาวแพร์ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ แต่ยังคงมีความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อาชีพและการทำมาหากินของชาวแพร์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเพาะปลูกพืชที่ปลูกมากที่สุดคือ ข้าว ซึ่งมักไม่เพียงพอกับการบริโภคของคนในจังหวัด พืชผลสำคัญที่ทำ

รายได้เข้าจังหวัด ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ยาสูบ ส้มเขียวหวาน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีสินค้าหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงและทำรายได้ให้กับชาวแพร่ เช่น เสื้อหม้อห้อม เสื้อผ้าสำเร็จรูป ผ้าทอตีนจก เครื่องไม้ประดับบ้าน

ภาพ 1 แสดงดวงตราสัญลักษณ์และคำขวัญของเมืองแพร่

ดวงตราสัญลักษณ์ของจังหวัดแพร่ เป็นรูปม้ายืนและมีพระธาตุช่อแฮประดิษฐานอยู่บนหลังม้า มีดอกชัยพฤกษ์หรือที่ชาวแพร่เรียกว่า “ดอกลมแล้ง” เป็นดอกไม้ประจำจังหวัดและมีคำขวัญ ประจำจังหวัดดังนี้

“หม้อห้อม ไม้สัก ถิ่นรักพระลอ ช่อแฮศรีเมือง ลือเลื่องแพะเมืองผี คนแพร่นี้ใจงาม”

ความเก่าแก่ของเมืองแพร่ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายของชาวเมืองตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองโดยมีความแตกต่างจากเมืองอื่น ๆ ในภาคเหนือหลายประการ เช่น ภาษาพูดซึ่งห้วนสั้น ดนตรีนาฏศิลป์ ซึ่งมีการประดิษฐ์เครื่องดนตรีและทำรำเฉพาะ นอกจากนี้เมืองแพร่ยังเป็นเมืองหนึ่งที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านหลายอย่างที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ในการแก้ปัญหาของตน เช่น ประเพณีการบูชาต้าวตั้งสี่ การไหว้พระธาตุช่อแฮ เป็นต้น และเมืองแพร่ในวันนี้ยังเป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจให้ผู้คนเข้ามาเยี่ยมชมอย่างหลากหลาย (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีรัตน์, 2539, หน้า 11-12 และสำนักงานจังหวัดแพร่ ศาลากลางจังหวัดแพร่, 2556, สื่อออนไลน์)

ความเชื่อในการนับถือผีและพิธีกรรมของชาวเมืองแพร่

ชาวเมืองแพร่มีความเชื่อในพุทธศาสนาชาวบ้าน คือ การประสานความแตกต่างทางศาสนา พุทธ พราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบของระบบความเชื่อโดยทั่วไปในสังคมไทย ซึ่งความเชื่อในการนับถือผีต่าง ๆ เหมือนชุมชนทั่วไปในทางภาคเหนือ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งประเภทไว้ข้างต้นแล้ว ความเชื่อในเรื่องผีนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต

หากชาวบ้านปฏิบัติต่อผีตามจารีตที่รับสืบทอดต่อมาได้ถูกต้อง ไม่ลบหลู่หรือกระทำการใดที่จะแสดงถึงการไม่ยอมรับความเชื่อเหล่านี้ในสังคมของตน ความเชื่อเรื่องผียังสัมพันธ์กับระบบนิเวศในท้องถิ่นแต่ละแห่งที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ในรูปแบบของการดูแลรักษาและการปกป้องสภาพแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านยกให้ดูแล อันเป็น “อำนาจ” ในการควบคุมจัดการของมนุษย์ผ่าน “ผี” หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ที่มีพลังสำคัญในการคุมคนในท้องถิ่นไม่ให้ละเมิดกฎเกณฑ์กติกาที่สังคมได้ร่วมกันสร้างไว้ เป็นการป้องกันหรือปราบผู้ที่ต้องการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นในสังคมเดียวกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2551, หน้า 167)

นอกจากนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2551) ซึ่งศึกษาความเชื่อในการนับถือผีของชาวแพร์ ได้กล่าวถึงผีและพิธีกรรมเลี้ยงผีในเมืองแพร์ ดังนี้

ผีเมือง

ในเวียงแพร์ไม่ปรากฏว่ามีผีเมืองที่มีลำดับสูงสุดกว่าผีอื่น ๆ อย่างชัดเจน เพราะไม่ปรากฏร่องรอยของผีใหญ่ประจำเมืองในรูปแบบของตุงหรือศาลผีใหญ่ ซึ่งคนในเวียงให้ความสำคัญเคารพนับถือและทำพิธีร่วมกัน นอกจากนี้หอนผีใหญ่ของสายตระกูลตามบ้านเรือนที่มีอยู่หลายแห่งในเวียงแพร์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมการไหว้ผีของผู้คนในตระกูลเดียวกัน

นอกจากจะไม่มีผีใหญ่ประจำเวียงแพร์แล้ว ยังไม่ปรากฏว่ามีการสร้างหลักเมืองแต่อย่างใด พิธีกรรมเกี่ยวกับหลักเมืองของจังหวัดแพร์ ได้รับการสร้างขึ้นใหม่หลังจากเกิดการปกครองแบบรวมศูนย์ในระบบมณฑลเทศาภิบาลที่ส่งข้าหลวงจากส่วนกลางไปปกครองทุกท้องถิ่น จนถึงการปกครองของข้าราชการจากกระทรวงมหาดไทยให้มีรูปแบบและพิธีกรรมความเชื่อจำลองมาจากการบูชาเสาหลักเมืองและอารักษ์เมืองที่กรุงเทพฯ ซึ่งท้องถิ่นเป็นฝ่ายรับและปรับให้กลายเป็นวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง พิธีกรรมเกี่ยวกับเสาหลักเมืองที่เมืองแพร์จึงใช้พิธีกรรมการบูชาเสาอินทขิลอย่างเมืองเชียงใหม่เป็นต้นแบบ ส่วนเสาหลักเมืองแพร์เคยเป็นแผ่นหินศิลาจารึกอักษรไทยฝักขาม พ.ศ. 2040 ที่กล่าวถึงการสร้างวัดศรีบุญเรือง ซึ่งอยู่บริเวณเรือนจำจังหวัดแพร์ปัจจุบัน สันนิษฐานว่าพบก่อนสมัยเจ้าพิริยะเทพวงศ์ คนแพร์ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงนำไปไว้ที่ต้นโพธิ์ใหญ่บริเวณกลางเมืองหรือสะตือเมือง มีผู้บูชาและค้ำต้นโพธิ์ใหญ่ซึ่งเก็บหลักศิลาจารึกชิ้นนี้มาโดยตลอด จนมีการสร้างศาลหรือตุงไว้ด้วย ก่อนที่ศาลหลักเมืองจะมีขนาดใหญ่เช่นทุกวันนี้

ประมาณ พ.ศ. 2536-2537 กระทรวงมหาดไทยมีนโยบายให้สร้างเสาหลักเมืองให้เป็นมาตรฐานขึ้นทั่วประเทศ เมืองแพร์จึงขอพระราชทานไม้มะยมหินจากเด่นชัยซึ่งเป็นต้นไม้

ประจำจังหวัดมาทำเป็นเสาหลักเมือง เมื่อ พ.ศ. 2536 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯมาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิด

ชาวบ้านในเวียงแพ่งเริ่มทำพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับหลักเมืองแพ่งเมื่อไม่นานมานี้ โดยการลงทรงที่ศาลหลักเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ ร่างทรงกล่าวว่า “หลักเมือง” ต้องการให้มีประเพณีพิธีกรรมของศาลหลักเมืองในวันที่ 9 มิถุนายนของทุกปี และหากตรงกับวันพระให้เลื่อนไปอีก 1 วัน

ในวันที่ 7-8 มิถุนายน ของทุกปี จะเป็นการแต่งดาคร้วเพื่อไหว้ศาลหลักเมือง การแต่งดา เช่น ทำบายศรีหลัก บายศรีเทพ บายศรีพรหม และบายศรีต่าง ๆ โดยได้รับอนุเคราะห์จากพระวัดศรีชุมรับไปทำ ส่วนการเตรียมข้าวของที่ใช้ไหว้จะเป็นผลไม้ 9 อย่าง ที่ขาดไม่ได้คือ มะยม ให้คนนิยมชมชอบ มะขาม ให้คนเกรงขาม และขนุน ให้คนมาเกื้อหนุน ผลไม้ทั้ง 3 อย่างนี้ห้ามขาดเด็ดขาด นอกจากผลไม้ 3 อย่างนี้ยังมีมะพร้าวและสับปะรดด้วย เพราะสับปะรดมีตามากจะได้สอดส่องดูแลได้ทั่วถึง มะพร้าวถือว่าเป็นน้ำบริสุทธิ์ ในการบวงสรวงสับปะรดในแต่ละครั้งมะพร้าวต้องมีอย่างน้อย 20 ลูกที่ผ่าแล้วใส่ภาชนะไว้ ส่วนผลไม้ต้องห้ามคือ กระเทียม เพราะเป็นสิ่งสะท้อน มะไฟเป็นเหมือนไฟ เงาะเป็นผลไม้มีขนเหมือนขนของผู้หญิงที่ถือว่าเป็นของต่ำ ผู้ที่มาเตรียมแต่งดาคร้วจะเป็นเจ้าหน้าที่เทศบาลส่วนหนึ่งและชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้ค่าใช้จ่ายทั้งหมดจะได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลเมืองแพ่ง

ในส่วนของพรหมณ์ที่มาทำพิธี ร่างทรงจะเป็นคนเลือกเอง ในการไหว้หลักเมืองจะมาบอกผ่านร่างทรงก่อนล่วงหน้าสัก 20 วันว่าจะให้ทำอะไร อย่างไรบ้าง เช่น ปีน้อยยากให้มีรำดาบ ถวายหรือจัดของให้เจ้าหลวงด้วย ซึ่งจะมี “เจ้าหลวง” ลงทรงร่วมพิธีด้วยบางครั้ง ของที่ใช้ไหว้เจ้าหลวง คือ กล้วย 10 เครือ มะพร้าว 10 ลูก หมาก 10 ทะลาย ส่วนบริวารของหลักเมืองที่มาด้วย ต้องมีอาหารคาวหวานเลี้ยง มีหัวหมู ไก่ ของดิบ เช่น ลาบดิบเพื่อเลี้ยงเปรต เหล้า 35 ดิงรี แม่โขง เป็ยร์ น้ำหวานหลากสี

ในวันพิธีจะมีศาลเพียงตายกสูงขึ้นไปแล้วเอาของที่เตรียมไว้มาวางบนโต๊ะ 2 ตัว โต๊ะแต่ละตัวจะมีหัวหมู 2 หัว ไก่ 2 ตัว ผลไม้ 9 ชนิด ชนิดละ 4 ถาด ขนม 9 อย่าง อย่างละ 4 ถาด เพราะต้องไหว้ทั้ง 4 ทิศ แล้วจุดธูปไหว้จำนวน 139 ดอก เพื่อเรียกร่างทรงที่อยู่ต่างอำเภอที่ไม่ได้รับบัตรเชิญมาร่วมพิธี เมื่อได้กลิ่นธูปร่างทรงต่าง ๆ จะมากันเอง ชุดของร่างทรงที่ใช้ทำพิธีต้องใส่สีแดง เมื่อเสร็จพิธีไหว้แล้ว ร่างทรงหลักเมืองพ็อนดาบถวาย บางปีก็จ้างทหารจากเด่นชัยมารำถวาย เพราะหลักเมืองเป็นทหารจากกรุงเทพฯ มารบที่เมืองแพ่ง แต่บางท่านก็กล่าวว่า เป็นทหารคุ้มเจ้าหลวง ไม่ใช่ผีเจ้าหลวง

ผู้ที่มาพ้องงานไหว้หลักเมืองจะเป็นร่างทรงทั่วจังหวัดแพร่ โดยร่างทรงจะส่งบัตรเชิญให้มาร่วมพิธี เพราะศาลหลักเมืองถือว่าเป็นผีใหญ่ที่สุดในจังหวัดแพร่ ร่างทรงหลักเมืองก็เคยไปร่วมพ้องในพิธีบูชาเสาอินทขิลกับทางเชียงใหม่ด้วย โดยเป็นตัวแทนของหลักเมืองแพร่หากจังหวัดใดมีการสืบชะตาหลักเมืองจะเชิญไป

ในปีหนึ่งหลักเมืองจะลงทรงอย่างเป็นทางการ 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกในวันที่ 17 เมษายน หลังจากสวดเปิดประตูเมืองแล้ว เป็นวันที่ไม่มีการเน้นพิธีรีตองมากนัก เป็นการทรงเพื่อให้ลูกหลานในจังหวัดแพร่ได้มารดน้ำดำหัว เหตุที่ไม่ทำในวันที่ 13 เมษายน เพราะวันดังกล่าวผู้คนส่วนใหญ่จะทำการไหว้ผีและพ้องผีกันหลายที่ และครั้งที่ 2 ในวันที่ 9 มิถุนายน จะเป็นพิธีการไหว้ศาลหลักเมืองประจำปี ในวันดังกล่าวจะมิวงปีพาทย์บรรเลงด้วย ซึ่งถือเป็นงานใหญ่

ร่างทรงของหลักเมืองแต่เดิมที่เคยรับข้าราชการมาก่อน แล้วปลดเกษียณเมื่อปี พ.ศ. 2531 หลังจากไม่สบายพักใหญ่จึงรู้ตัวจากการลงทรงที่อื่น ๆ ว่า หากรับเป็นร่างทรงของศาลหลักเมืองแล้วอาการไม่สบายก็จะหาย การสร้างพิธีกรรมหลักเมืองขึ้นมาใหม่ของร่างทรงอิงกับพิธีกรรมทั้งจากกรุงเทพฯ ในพิธีไหว้เสาหลักเมืองที่มีพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องและการบูชาเสาอินทขิลที่มีการพ้องไหว้ผี โดยมีรูปแบบปรับให้เป็นท้องถิ่นเมืองแพร่ และมีเครือข่ายของผีเมืองในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ โดยรัฐมีส่วนร่วมในการจัดการและอุปถัมภ์อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมไหว้ศาลหลักเมืองแพร่มีความสำคัญทั้งทางโลกและทางจิตวิญญาณ พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนความคิดในการบูชาผีเมืองที่สร้างให้เกิดความแตกต่างจากการเลี้ยงผีทั่วไป และสอดคล้องกับประวัติศาสตร์เมืองแพร่ เพราะกล่าวอ้างว่าเป็น “เทพ” คู่ครองเมืองจึงไม่เรียกว่า “เจ้าพ่อ” ที่มักใช้เรียกผี แต่เรียกว่า “หลักเมือง” ซึ่งดูคลุมเครือในสภาพที่ว่าจะเป็นผีหรือเทพ ทั้งหลักเมืองยังถูกบอกเล่าว่าไม่ใช่คนท้องถิ่น แต่เป็นข้าหลวงหรือทหารจากกรุงเทพฯ ที่เข้ามาปกครองแพร่ ส่วนเจ้าหลวงเมืองแพร่เป็นเพียงผีเจ้านายที่ได้รับความเคารพนับถือแต่มาร่วมงานพิธีบ้าง ไม่มาบ้างเท่านั้น

ผีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่สำคัญในเวียงแพร่

นอกจากการลงประทับทรงของผีเมืองหรือหลักเมืองแล้ว ในเวียงแพร่ยังมีการลงประทับทรงของผีเจ้าพ่อต่าง ๆ อีกมาก และมีตบหรือศาลผีหลายแห่ง มีคนทรงจำนวนมาก โดยศาลผีส่วนใหญ่แต่เดิมสร้างเพื่อดวงวิญญาณของผู้ตายที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองหรือชุมชน เช่น ศาลผีของเจ้าพ่อแสนชัย ศาลเจ้าพ่อขวัญเมือง เป็นต้น

บริเวณประตูเมืองและกำแพงเมือง(ชาวแพร่เรียกว่า เมฆ) มีศาลผีหลายแห่ง ศาลที่เป็นที่รู้จักได้กล่าวในข้างต้น คือ ศาลเจ้าพ่อแสนชัยและศาลเจ้าพ่อขวัญเมือง ได้ถูกแปลงไปเป็นศาลเจ้าจิ้นเพราะคนจีนที่ตลาดประตูชัยเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายและดูแล บริเวณประตูยังมีม้าหรือ

ประตู่เวียงมีศาลเจ้าแม่จำปาจามเทวี ส่วนที่ประตู่मारจะมีศาลเจ้าพ่อคำเมืองใจ เรือนจำกลาง จังหวัดแพร่มีศาลเจ้าพ่อพญาตั้ง เจ้าหน้าที่เรือนจำและชาวบ้านในละแวกวัดหัวขวงให้ความเคารพนับถือมากและไม่มีใครกล้าลบหลู่

นอกเขตกำแพงเมืองก็มีผีที่ล้าคัญที่ชาวบ้านให้ความนับถือ เช่น เจ้าปู่สัมฤทธิ์ เป็นผีทางเชียงใหม่ หลวงปู่โต อยู่แถวโรงแรมภราดร ซึ่งเป็นสายเจ้าพ่อมะลิซ้อน แถบบ้านอ้อย อำเภอร้องกวาง เจ้าพ่อหมอใจน เป็นสายเจ้าหลวง เจ้าปู่่าเมืองเป็นเจ้าทางพะเยา เป็นต้น เจ้าพ่อจะมีคนทรงและสายผีที่แยกออกเป็นเจ้าพ่อต่าง ๆ ซึ่งมีพิธีเลี้ยงผีแยกออกไป แตกต่างจากการเลี้ยงผีหรือพ้อนผีประจำปีของสายตระกูล และการลงผีอยู่ที่ศรัทธาของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม

ขุนลัวะอ้ายก้อม: เจ้าพ่อหลวงของชาวป่าแดง-ช่อแฮ

พื้นที่บริเวณโดยรอบพระธาตุช่อแฮนับว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เพราะอยู่ในพื้นที่ราบเชิงเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในเวียงแพร่ แต่ก็เป็นที่อยู่ชาวฮั่นน้ำ เป็นสถานที่ตั้งของพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นพระธาตุสำคัญที่สุดของเมืองแพร่

การตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เมื่ออ้างตามตำนานท้องถิ่นแสดงให้เห็นว่า แต่เดิมเคยมีคนพื้นเมืองที่เป็นคนลัวะอยู่อาศัยมาก่อน ภายหลังจึงยอมรับพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อของพวกเขา ซึ่งก็คล้ายคลึงกับตำนานการสร้างบ้านแปงเมืองของเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือหลายแห่งเช่นที่ลำพูนหรือเชียงใหม่ ตำนานพระธาตุช่อแฮ กล่าววว่า

บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของพระธาตุช่อแฮมีต้นหมากอยู่ต้นหนึ่ง ใครกินก็จะรู้สึกมันเมา ในตำนานกล่าวว่า พระพุทธเจ้าจึงลองกินแต่ไม่รู้สึกมันเมา ขุนลัวะจึงเกิดความเลื่อมใส พระพุทธเจ้าได้ทำนายต่อไปว่า ที่แห่งนี้ในอนาคตจะเป็นที่ที่พุทธศาสนาจะเจริญ และบอกว่า หากเราปรินิพพานแล้วให้เอาระดุกคอกด้านซ้ายมาไว้ที่แห่งนี้ พร้อมกับให้เส้นเกศาไว้เส้นหนึ่ง ขุนลัวะอ้ายก้อมจึงนำมาใส่ผอบไว้แล้วฝังไว้ที่พื้น เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานจึงได้เอาระดุกคอกซ้ายมาไว้ที่ตั้งกล่าวตามคำกล่าวของพระพุทธเจ้า (อัจฉรา ประมวล, 2485, หน้า 9)

ตามตำนานพระธาตุช่อแฮที่ได้กล่าวมานั้น ขุนลัวะอ้ายก้อมบ่งบอกถึงสถานภาพของการเป็นผู้นำในตำแหน่ง ขุน และมีรูปร่างที่คงเป็นตัวเล็กหรือตัวเตี้ยจากคำว่า ก้อม อันเป็นลักษณะของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นลัวะหรือขมุ และเป็นคนที่องถิ่นดั้งเดิมที่พูดภาษาในตระกูลมอญ-เขมรซึ่งยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน

ในปัจจุบันขุนลัวะอ้ายก้อมเป็นผีใหญ่ที่สุดในเขตป่าแดง-ช่อแฮ หมู่บ้านต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่รายล้อมพระธาตุและในบริเวณใกล้เคียงนับถือขุนลัวะอ้ายก้อมเป็นผีบรรพบุรุษซึ่งเป็นผีของท้องถิ่นป่าแดง-ช่อแฮ ที่จะถือว่าอยู่ในระดับผีเมืองของชุมชนหลายแห่งในบริเวณนี้ก็ได้ แม้ว่าคนในเขตนี้จะไม่มึลักษณะทางวัฒนธรรมหรือทางชาติพันธุ์ว่าเป็นคนในกลุ่มลัวะแต่อย่างใด

ขุนลัวะอ้ายก้อมเป็นผีหลวงหรือผีใหญ่ที่ดูแลอาณาบริเวณทั้งหมดของพระธาตุซ่อแฮ ซึ่งหมายถึงพระธาตุและชุมชนทั้งซ่อแฮและป่าแดง รวมถึงชุมชนใกล้เคียงด้วย ชาวบ้านกล่าวว่า พิธีกรรมไหว้ขุนลัวะอ้ายก้อมมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ซึ่งจะทำในวันขึ้น 5 ค่ำเดือน 6 เหนือ ก่อนถึงงานไหว้พระธาตุซ่อแฮ

ในวันงานชาวบ้านจะนำสิ่งของต่าง ๆ ไปร่วมทำพิธีด้วย โดยไม่ใช้เงินจากคนใดคนหนึ่ง หรือหน่วยงานราชการแบบเช่นเดียวกับไหว้หลักเมือง จะต้องมีการล้างหรือชาวบ้านที่มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยงานจัดเตรียมงานและสถานที่บริเวณศาลของขุนลัวะอ้ายก้อม ซึ่งศาลขุนลัวะอ้ายก้อมหันหน้ามาทางวัดพระธาตุซ่อแฮ เสมือนขุนลัวะอ้ายก้อมทำการดูแลปกป้องรักษาวัดพระธาตุ แต่ก่อนพื้นที่วัดพระธาตุซ่อแฮจะเป็นดอยขนาดใหญ่ต่อเนื่องกัน แต่ถูกตัดออกเพื่อรับพื้นที่เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและถนนจึงกลายเป็นดอย 2 ลูกเล็ก เป็นที่ตั้งของพระธาตุซ่อแฮ และดอยที่ตั้งศาลขุนลัวะอ้ายก้อม

ในวันที่จะมีการไหว้ขุนลัวะอ้ายก้อมจะต้องมีดอกไม้ ธูปเทียน รวมทั้งขันตั้ง (เครื่องบูชาที่จัดอยู่ในพานใช้ในเวลาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวล้านนา) ของเจ้าพ่อหลวงที่หมายถึงขุนลัวะอ้ายก้อม ขันตั้งของเจ้าเทพดา แม่นางสนิม นางสิบนางซึ่งเป็นลูกหลานหรือบริวารของขุนลัวะอ้ายก้อม ของไหว้ที่เตรียมถวาย หมากพลู ข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวสาร เหล้า น้ำเชียว และไม่มีเหล้า ซึ่งแตกต่างไปจากองค์อื่น และขันตั้ง 36 บาท และที่สำคัญคือหมู 1 ตัว โดยใช้วิธีเรียไรจากชาวบ้านหลังละประมาณ 10-20 บาท และถือเป็นธรรมเนียมว่าหากผู้ใดต้องการบนขุนลัวะอ้ายก้อม หากสำเร็จจะต้องมาแก้บนด้วยหัวหมู และหลังจากเสร็จพิธีชาวบ้านก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน

ผีบ้าน

แม้คนเมืองแพร่จะไม่มีการไหว้ผีเมืองเหมือนกับพิธีไหว้ที่ศาลหลักเมืองเช่นในปัจจุบัน มาก่อน แต่พิธีกรรมสำคัญของคนในเวียงแพร่รวมถึงคนนอกเวียงตามหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับการไหว้ผีบรรพบุรุษตามสายตระกูลมากที่สุด และยังคงสืบทอดอย่างต่อเนื่อง นับเป็นพิธีกรรมหลักในชีวิตของเมืองแพร่มาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

คนในเวียงแพร่มีหอผีที่อยู่ในบ้านเรือนของผู้สืบทอดสายตระกูลใหญ่ที่หลบซ่อนสายตาของคนภายนอก หากไม่สบอถามหรือสังเกตอย่างจริงจัง คนนอกสายตระกูลหรือคนจากท้องถิ่นอื่น ๆ อาจไม่เห็นร่องรอยเหล่านี้ในช่วงเวลาปกติ การเลี้ยงผีสายตระกูลมักจะทำกันในช่วงวันขึ้นปีใหม่หรือวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นการเริ่มต้นช่วงเวลาใหม่ เป็นการไหว้ผีและเลี้ยงผีบรรพบุรุษตามสายตระกูลต่าง ๆ เพื่อขอพรให้วิญญาณศักดิ์สิทธิ์รักษาคุ้มครองให้ชีวิตลูกหลาน

เจริญรุ่งเรือง ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงทนายเพื่อทำนายอนาคตของลูกหลาน และชุมชนด้วย

ผีหอยผีเหียน-ผีปู่ผีย่าหรือผีบรรพบุรุษ

ตามความเชื่อของชาวแพร์ ผีหอยผีเหียนเป็นผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้รับการยกย่อง นับถือจากชาวบ้านว่ามีความเก่งกล้าสามารถเป็นที่เกรงขามแก่ภูตผีทั่ว ๆ ไป ผีปู่ย่าจะช่วยรักษาบ้านเรือนและปกป้องลูกหลานที่นับถือให้อยู่อย่างปลอดภัยจากการคุกคาม การทำร้ายของภูตผีอื่น ๆ ตลอดจนคอยช่วยเหลือให้สามารถผ่านพ้นจากปัญหา อุปสรรค ความทุกข์ใจที่แผ้วพานเข้ามาในชีวิตได้โดยง่าย ในหมู่บ้านแต่ละแห่ง ผู้คนในแต่ละครอบครัวอาจมีการนับถือผีคนละตน การนับถือผีส่วนใหญ่จะนับถือผีฝ่ายมารดา แต่ถ้าผีนั้นเป็นผีไม่ดี ชายลูกหลานซึ่งหมายถึงไม่ปกป้องคุ้มครองจะทำให้เจ็บป่วยหรือกินลูกหลานทำให้เกิดเรื่องเดือดร้อน ต้องให้ลูกหลานเช่นสังเวชเสมอ ลูกหลานผู้นับถือก็จะบอกกล่าว ขอลาออกจากการสังกัดผีตนนั้นโดยจะต้อง “ซื้อออก” แล้วไปขอเป็นลูกหลานของผีตนใหม่ ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองได้ดีกว่าโดยไปบอกกล่าวและขอ “ซื้อเข้า”

การซื้อออกทำได้โดยตัวแทนของครอบครัว ซึ่งอาจเป็นคนแก่คนเฒ่านำกรวยดอกไม้ธูปและเงินจำนวนหนึ่งอาจจะเป็น 12 บาท หรือ 36 บาท แล้วแต่ผีจะกำหนด ไปบอกกล่าวเมื่อมีการลงผีหรือเข้าทรงโดยขอลอก หลังจากนั้นถ้ามีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีตนนั้น ก็ไม่ต้องมาร่วมพิธีถือว่า ไม่ใช้ลูกหลานผีตนนั้นแล้ว ส่วนการซื้อเข้าก็ทำในลักษณะเดียวกัน แต่เป็นการบอกกล่าวขอเข้าเป็นลูกหลาน ซึ่งหลังจากนั้นเมื่อมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีตนนั้นเมื่อใด ก็ร่วมจ่ายเงินซื้อสิ่งของเครื่องเซ่นและถ้ามีเวลาก็ไปร่วมพิธีกรรมด้วย

ช่วงเวลาในการทำพิธีเลี้ยงผีหอยผีเหียน(ผีปู่ย่า)แต่ละครอบครัวอาจกำหนดแตกต่างกันไป แต่ถ้าเป็นผีกลุ่มเดียวกัน เป็นผีพี่น้องหรือเป็นเพื่อนรัก ชอบพอกัน จะมาทำพิธีร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าปีละ 1 ครั้งในช่วงสงกรานต์หรือที่ทางภาคเหนือเรียกว่า ปีใหม่ แต่บางตนจะมีพิธีการเลี้ยงหลายครั้ง เช่น ก่อนเข้าพรรษา หลังออกพรรษา หรือเมื่อมีการ बनบ้านบอกกล่าวแล้วเป็นไปตามที่ขอก็จะมีพิธีการเลี้ยงเหมือนการเลี้ยงแค้น การเลี้ยงในช่วงปีใหม่ จะมีพิธีการดำหัวผีปู่ย่าควบคุมกันไปด้วย เป็นการขอภัยในสิ่งที่ลูกหลานได้ล่วงล้ำก้ำเกิน และขอความคุ้มครองจากผีปู่ย่า

พิธีนี้จะเริ่มขึ้นโดยคนทรงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ม้าขี่” ของผีปู่ย่าเปลี่ยนเครื่องแต่งกายสำหรับลงผี อาจใช้เสื้อผ้าขาวทั้งหมดและหมสไบขาว เป็นต้น ผีแต่ละตนจะมีอาวุธประจำกาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นดาบ คนทรงจะยกขันตั้งเชิญผีปู่ย่ามาเข้าร่างทรง ซึ่งเมื่อผีเข้าร่างทรงแล้ว จะมีการรับเครื่องเซ่นสังเวช โดยใช้ดาบชี้ไปยังอาหารแต่ละอย่าง แล้วมีการพ้อนรำของผี

ลูกหลานบอกกล่าวทำการดำหัวผีปู่ย่าโดยน้ำส้มป่อย มะกรูดเผา ขอรับพรจากผีปู่ย่า หลังจากนั้นผีจะทักทายลูกหลานที่มาร่วมพิธี ลูกหลานคนใดมีเรื่องเดือดร้อนที่จะขอความช่วยเหลือก็บอกได้ในตอนนี้ คนที่จะมาขอเข้าร่วมพิธีก็จะบอกกล่าวแก่ผีปู่ย่าที่มาเข้าทรงให้รับเป็นลูกหลาน

ในเวียงแพร์ บ้านเค้าผีที่ใหญ่ที่สุดที่ยังคงมีการลงทรงในวันที่ 13 เมษายน อยู่ที่บ้านพระนอน ในฝ่ายตระกูลใหญ่ ซึ่งเป็นหญิงที่สืบเชื้อสายในตระกูลของเจ้าหลวงเมืองแพร์ในอดีต และเป็นตระกูลที่เคยได้ชื่อว่าเป็นคหบดีใหญ่ของเมืองแพร์ จะมีลูกหลานผีที่นับถือผีเดียวกันซึ่งแยกย้ายไปอยู่ตามภูมิลำเนาต่าง ๆ มารวมตัวกันประมาณ 200 คน เช่น จากอำเภอสอง ห้วยไม้ ห้วยซอน บ้านมหาโพธิ์ บ้านป่าผึ้ง และจากสูงเม่น ทั้งยังมีลูกหลานผีให้ผีเลี้ยงหมายถึงลูกหลานต่างผีกันที่เลื่อมใสมาทำพิธีปิดเป่าและขอมาเข้าเป็นลูกหลานผีเดียวกัน

ตระกูลผีนี้มีผีเจ้าหลวง ซึ่งเป็นผีมดผีเม็งเป็นผีเค้า(ผีต้นตระกูล) เจ้าพ่อหมอโจน เป็นสายที่แยกมาจากผีหลวงหรือผีเจ้าหลวง แต่ร่างทรงที่ให้ข้อมูลเชื่อว่า เค้าตระกูลผีแท้ ๆ อยู่ที่เชียงใหม่ ในการเลี้ยงผีจะใช้หมุดดำ 1 ตัว หากครบ 3 ปี จะเลี้ยงใหญ่ครั้งหนึ่ง โดยทำในเดือน 6 เหนือ ขึ้น 11 ค่ำ

บ้านเค้าผีหรือบ้านของตระกูลใหญ่จะมีห้องห้องหนึ่งสำหรับทำพิธีไหว้ครู ทำพิธีกรรมต่าง ๆ ในห้องจะมีหิ้งผี และมีของไหว้ผีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมะพร้าว กล้วย หมาก พลู ดอกไม้ ธูป เทียน ฯลฯ และมีอาวุธ เช่น หอก ดาบ มีด ซึ่งกล่าวว่าเป็นของผู้ชายในสายตระกูลและจะทำพิธีบูชาก่อนออกรบและในพิธีกรรมเลี้ยงผีด้วย นอกจากนี้ ยังมีการदानข้าวหรือถวายข้าวพระที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษในวันขึ้นปีใหม่หรือวันสงกรานต์ด้วย ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการไหว้เป็น “ก่าล้ง” หรือผู้ชายซึ่งเจ้าพ่อจะเลือกเอาคนในหมู่บ้าน แต่ละคนมีลักษณะค่องแคล่ว พุดเก่ง ทำหน้าที่เตรียมสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาร่วมกันไหว้ เช่น ข้าวปลาอาหาร หัวหมู ชื่น(เนื้อ)ควาย และขันตั้งการไหว้ พร้อมกับทำการกล่าวเชิญเจ้าพ่อมาประทับที่ร่างทรงนั้น ๆ เจ้าพ่อทุกองค์ต่างมี “ก่าล้ง” เป็นของตนเองเพื่อช่วยงานพิธีที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อจะได้ราบรื่น หลังจากนั้นจึงรับประทานอาหารร่วมกัน

ส่วนตบผีหรือหอผีที่ปลุกอยู่ข้างล่างไว้ใช้สำหรับงานใหญ่ เช่น การมาร่วมพอนผี ที่ถือว่า การพอนเป็นการไหว้บูชาบรรพบุรุษประจำปีเรียกว่า พอนผีมด

ผีมดมักจะลงกันครั้งละหลาย ๆ คน เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย แต่ละคนแต่งชุดที่สวยงามทาปากแดง ผู้ที่มาร่วมงานพอนผีกล่าวว่า ถ้าปีใดไม่มาร่วมงานพอน ไม่ไหว้ ไม่เคารพ จะเจ็บไข้ได้ป่วย ผู้พอนผีเมื่อยังไม่ลงทรงก็เหมือนคนแก่ทั่วไปที่ไม่มีเรี่ยวแรง แต่เมื่อได้พอนแล้วกลับพอนได้นาน บางคนสุมยาขึ้น บางคนกินเหล้าแรง ๆ ทั้งเหล้าฝรั่งและเหล้าขาว บางคนทั้ง

กินทั้งสุบเป็นที่สนุกสนาน ส่วนการบรรเลงเพลงในการฟ้อนผืนนั้นจะมีวงปี่พาทย์บรรเลงตลอดเวลา และมีทั้งเพลงลูกทุ่งหรือเพลงที่ทำนองสนุกสนานให้ได้ยินอยู่เป็นประจำ

ช่วงสุดท้ายเรียกว่า การล่องสังขาร ร่างทรงฟ้อนใช้อาวุธร้ายรำแล้วไปยังทำயบ้านลูกหลานจะนั่งรอน้ำมนต์จากร่างทรงแล้วจุดประทัด เพราะเชื่อว่าจะขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากตัว โดยวันที่ทำพิธีนี้จะตรงกับวันสังขารล่อง

หลังจากการดำหัวในช่วงปีใหม่ อาจมีการเลี้ยงผีปู่ย่าในวันอื่น ๆ เช่น บางแห่งกำหนดเลี้ยงในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปีหรือวันอื่น ๆ แล้วแต่จะกำหนดตามความต้องการของผีที่มาเข้าทรง โดยจัดเตรียมสิ่งของนำไปประกอบพิธี ได้แก่ หัวหมู ไก่ต้ม ข้าวสุก ผลไม้ เหล้าขาว ๘ ดอก ดอกไม้ สำหรับขั้นตอนการทำพิธีนั้นกระทำเช่นเดียวกับการทำในช่วงปีใหม่ แต่ไม่มีการดำหัว บางครั้งการเลี้ยงผีอาจไม่จำเป็นต้องมีการเข้าทรง โดยอาจเป็นการแก้บนของลูกหลานซึ่งทำได้โดยการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องเซ่นสักการะไปถวายยังหอผีปู่ย่า นำไม้ไผ่ยาวที่ยืนบนหอมมาวัดวา และทำเครื่องหมายไว้แล้วจุดธูปบอกกล่าว นั่งรอสักครู่ จากนั้นนำไม้ไผ่มาวัดวาอีกครั้ง ถ้าการวัดวาไม่ครั้งหลังนี้ได้ความยาวมากกว่าครั้งแรกเป็นการรับรู้ว่ามีผีปู่ย่าได้รับเครื่องเซ่นสังเวยแล้ว เป็นเสร็จพิธี

ผีขุนน้ำ-ผีขุนเขา

ในเวียงแพร์ การบูชาผีขุนน้ำหรือผีขุนเขาแทบจะไม่ปรากฏ นอกจากผีบรรพบุรุษหรือผีเจ้านาย หรือผู้ทำคุณประโยชน์ที่ล่วงลับไปแล้ว คนในเวียงมีนิเวศวัฒนธรรมแตกต่างไปจากคนแถบป่าแดง-ช่อแฮ อย่างชัดเจน เพราะอยู่ห่างเหินไกลและเป็นฝ่ายใช้น้ำที่ดึงน้ำมาจากลำเหมืองที่นับว่าเป็นปลายน้ำ การพึ่งพาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติจึงมีน้อยกว่าชาวบ้านที่อยู่ใกล้ชิดและมีชีวิตอยู่กับสายน้ำและขุนเขามากกว่าชาวเวียงแพร์ น่าจะเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ไม่มีการไหว้ผีที่รักษาป่าเขาและขุนน้ำ

ในชุมชนป่าแดง-ช่อแฮมี “เจ้าพ่อผาด่าน” เป็นผีผู้ดูแลรักษาป่าและขุนน้ำทั้ง 3 สายคือในพื้นที่ป่าแดง-ช่อแฮ รวมไปถึงผู้ที่ใช้น้ำทั้ง 3 สาย ในขุนน้ำที่เป็นลำห้วยสาขาต่าง ๆ ก็จะมีผีดูแลประจำ บริเวณป่าก็จะมีผีป่าคอยดูแลอยู่ทุกที่ เช่น เจ้าพ่อดำ ดูแลป่าในแถบบ้านนาตอง น้ำจ้อม เจ้าพ่อสุรินทร์ดูแลป่าในเขตบ้านนาคุดา บ้านนาแคม บ้านแม่แคม เป็นต้น

ส่วนผีขุนน้ำมีการนับถือตามลักษณะของเส้นทางเดินของน้ำซึ่งมีสันเขาเป็นการแบ่งเขตอย่างชัดเจน คือ บริเวณสันเขาซึ่งเรียกกันว่าดอยสันกลาง ผังทางเหนือของดอยสันกลางมีขุนน้ำแม่แคมและขุนน้ำแม่สาย นับถือเจ้าพ่อผาด่านและเจ้าพ่อผาแดง ส่วนทางด้านทิศใต้ มีขุนน้ำแม่ก้อน นับถือเจ้าพ่อสันในและเจ้าพ่อพญาชวา ซึ่งเจ้าพ่อผาด่านและเจ้าพ่อผาแดงไม่มีพิธีกรรมที่มีการลงทรง

การจัดการน้ำในสมัยโบราณคงไม่ต้องจัดสรรกันอย่างมากมาย เพราะมีน้ำเยอะ กิจกรรมการทำเกษตรไม่มากนัก ผู้คนไม่ต้องแย่งน้ำกันดังเช่นในเวลาต่อมา แต่เมื่อมีการทำนามากขึ้น ระบบเหมืองฝายจึงซับซ้อนและมีการจัดการมากขึ้นด้วย วิธีการคือเจ้าของนาแต่ละที่จะมาประชุมกัน แล้วแก่ฝาย(ผู้ที่ควบคุมการใช้น้ำและซ่อมแซมฝายในแต่ละสาย)จะช่วยแบ่งพื้นที่น้ำให้อย่างยุติธรรมและขจัดปัญหาการแย่งชิงน้ำ โดยการออกแรงซ่อมเหมืองฝายทุกปีให้ได้สัดส่วนที่สมดุลกับที่นาของเจ้าของนาแต่ละแห่ง เมื่อชาวบ้านที่ใช้น้ำสายเดียวกันมาช่วยกันซ่อมเหมืองเรียบร้อยแล้ว มีการเลี้ยงฝายพร้อมกับบนบานขอให้คุ้มครองพืชผลและให้ได้ผลผลิตมาก

ชาวบ้านร่วมกันสร้างหอผีของเจ้าพ่อผาด่านจากกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกันทั้ง 3 สาย รวมทั้งสิ้น 8 ตำบล มีการเก็บเงินค่าของเลี้ยงผีในการไหว้ผีที่ชาวบ้านเรียกว่า การเลี้ยงผีเจ้าพ่อผาด่าน การไหว้ผีนน้ำจะต้องเอาวันออก (วันข้างขึ้น พระจันทร์เต็มดวง) เพราะพืชพรรณจะออกดอกออกผล ให้ผลผลิตดี จะไหว้ในเดือนแรมไม่ได้ เพราะมีผี พืชพรรณจะไม่ออกดอกออกผลหรือให้ผลผลิตน้อย ในช่วงเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม เป็นช่วงที่ชาวนาหว่านกล้าเริ่มทำนาแล้ว การไหว้ผีถือเป็นการสอนให้คนรู้จักใช้ทรัพยากรร่วมกัน ไม่ใช่เป็นสมบัติของใครคนหนึ่ง ถือเป็นการแบ่งปันจัดสรรทรัพยากร ซึ่งก็ขึ้นกับความเชื่อที่ชาวบ้านนับถือด้วย โดยเฉพาะเรื่องผีน้ำ ผีป่า ผีเขา การเลี้ยงผีในอดีต เครือญาติที่มาร่วมจะพร้อมใจกันและยึดมั่นในพิธีกรรมมาก

การเลี้ยงผีขุนน้ำของชุมชนบ้านในตำบลซอแฮ อำเภอเมืองฯ จังหวัดแพร่ ชาวบ้านในชุมชนนี้จะเลี้ยงผีขุนน้ำโดยจะเลี้ยงควาย 3 ปีครึ่ง ส่วน 2 ปีที่ไม่ได้เลี้ยงควายเลี้ยงหมูแทน คนจัดการคือผู้ที่เคยเป็นแก่ฝายหรือหัวหน้าฝายมาก่อน และต้องเป็นผู้ดูแลสายย่อยของฝายท่าช้าง ซึ่งเป็นฝายที่ชาวบ้านชุมชนบ้านในใช้ประโยชน์ในทางการเกษตร โดยแก่ฝายจะทำหน้าที่เก็บเงินชาวบ้านที่ใช้น้ำจากฝายท่าช้างที่ดูแลเพื่อทำการเลี้ยงผีด้วย

ก่อนที่ฝายท่าช้างจะเป็นฝายคอนกรีตนั้น ชาวบ้านใช้ไม้ใช้หลักไม้ตี คนที่ใช้น้ำจะช่วยกันรื้อฝายเป็นประจำทุกปีเพราะฝายที่ทำจากไม้นั้นมีความคงทนน้อย จึงจำเป็นต้องรื้อฝายไม้เพื่อสร้างฝายใหม่ทุกปี ในการตีฝาย ชาวบ้านจะไหว้บอกผีเจ้าพ่อผาด่านเป็นการขอบคุณที่ให้น้ำให้ฝนใช้ในการเกษตร แต่เมื่อกรมชลประทานเข้ามามีบทบาทและเกี่ยวข้องตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517-2518 โดยเข้ามาช่วยสร้างฝายท่าช้างและมีข้อกำหนดในการแบ่งน้ำด้วย ชาวบ้านจึงเลิกพิธีกรรมที่เคยทำมาแต่เดิมไปบางส่วน จนกระทั่งเมื่อเกิดเหตุภัยพิบัติโคลนถล่มและน้ำป่าไหลหลากเมื่อเดือนพฤษภาคม 2549 ชาวบ้านเกรงกลัวผีขุนน้ำและผีป่าที่คุ้มครองป่าแดง-ซอแฮมาก หากจะทำอะไรเกี่ยวกับน้ำต้องบอกกล่าวโดยนำข้าวตอกดอกไม้ไปไหว้ เมื่อทำเสร็จแล้วก็ต้องมีของไปไหว้ด้วย การยึดมั่นในพิธีกรรมไหว้ผีขุนน้ำจึงกลับมามีบทบาทสูงในชุมชนป่าแดง

ข้อแอสอีกครึ่งหนึ่ง (ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, 2551, หน้า 182-183 และ วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีรัตน์, 2539, หน้า 24-27)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทฤษฎีหน้าที่นิยม ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ต่อสังคม หรือ ทฤษฎีโครงสร้าง ต่างเป็นทฤษฎีเดียวกัน โดยเป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ในเชิงความสัมพันธ์ของหน้าที่และโครงสร้างของสังคม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

แรดคลิฟฟ์-บราว (Radcliffe-Brown อ้างอิงใน นิชพรธรณ ผลวัฒน์, 2539, หน้า 108-109) กล่าวว่า สังคมเปรียบเสมือนอินทรีย์ที่มีชีวิต มีการเกิดเจริญเติบโต เจ็บป่วย รักษาได้ เมื่อหายจากการเจ็บป่วยก็จะก้าวเดินต่อไป ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะเป็นส่วนประกอบเพื่อการคงอยู่ สังคมก็มีโครงสร้างเพื่อการดำรงตน ทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคมก็ต่างทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผดุงร่างกายและสังคม หากสังคมเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมอันเนื่องมาจากการขัดกันในการทำหน้าที่ที่ไม่สอดคล้องกัน ทำให้สังคมชะงักงันหรือพัฒนาไปไม่ได้ซ้ำ สังคมก็จะหาทางแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างของตนเองเพื่อการดำรงอยู่หรือพัฒนาก้าวต่อไป ส่วนร่างกายมนุษย์นั้นเมื่อเจ็บป่วยลงสามารถเยียวยาได้เช่นกัน อวัยวะในร่างกายบางส่วนก็สามารถปรับเปลี่ยนและแทนที่ได้แต่ก็ไม่ได้ทั้งหมดทุกส่วน เช่น ตับ ไต ลำไส้ สมอง เป็นต้น คนจึงตายได้แต่สังคมไม่มีวันตายหลังจากที่ได้ปรับตัวให้พัฒนาขึ้นแล้วสังคมจะก้าวเดินต่อไป

การศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมเชิงความสัมพันธ์ของหน้าที่ ตามโครงสร้างของสังคม เมื่อก้าวถึงโครงสร้างก็ต้องพูดถึงหน้าที่ของโครงสร้างควบคู่กันไป เพราะโครงสร้างต้องทำหน้าที่เสมอ โครงสร้างก็คือสถาบันของสังคม ดังที่ มาลินเนาสกี (Malinowski อ้างอิงใน สนิท สมัครการ, 2538, หน้า 18) นักหน้าที่นิยมกล่าวว่าเกิดมาจากความจำเป็นพื้นฐานของมวลมนุษย์นั่นเอง ดังนั้น สถาบันหรือโครงสร้างทางสังคมจึงต้องทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ โดยสาระสำคัญคือ สังคมจะดำรงอยู่ได้ด้วยความสุข จะต้องสร้างโครงสร้างเพื่อปฏิบัติหน้าที่ที่จำเป็นต่าง ๆ ต่อสังคม เช่น หน้าที่การอบรมเรื่องวัฒนธรรม ปกป้องประเพณีความเชื่อ หน้าที่ปกครองบ้านเมือง การสร้างความเป็นระเบียบ (สนิท สมัครการ, 2538, หน้า 15)

ในสังคม ประเพณี พิธีกรรมเป็นเรื่องของกลุ่มชน พิธีกรรมเป็นการ “รวมพลัง” ของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกอบอุ่น พิธีกรรมสร้าง

ความรู้สึก “เป็นพวกเดียวกัน” พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดออกมาผ่านสังคมล้วนแต่เป็นโครงสร้างของสังคมที่มีหน้าที่ตอบสนองของความต้องการของมนุษย์ ในสังคมประเพณี พิธีกรรมจึงมีหน้าที่ตอบสนองของความต้องการของมนุษย์ถึง 2 ด้าน คือ ทั้งด้านจิตใจและด้านสังคม (ศิราพร ณ กลาง, 2548, หน้า 321-322)

สนิท สมัครการ (2538, หน้า 25) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ เป็นวิธีศึกษา สมมติว่าสังคมอยู่ในสภาพหนึ่ง เพราะต้องการศึกษาสัมพันธ์ภาพของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยรวม สัมพันธ์ภาพส่วนต่าง ๆ ประกอบเข้ามาเป็นสังคมนั้นเรียกว่า “โครงสร้าง” ของสังคม และภายในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบเพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม

ประเพณี พิธีกรรม เป็นส่วนหนึ่งในการควบคุมดูแลสังคม เพราะเป็นการสร้างข้อกำหนดเพื่อให้คนในสังคมได้ร่วมกันใช้ ดังนั้นการศึกษาองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมหรือถูกนำไปใช้ในพิธีกรรม จึงควรศึกษาองค์ประกอบโดยรวมทั้งหมดที่ประกอบขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม และผลของการนำองค์ประกอบเหล่านี้ไปใช้ ซึ่งก็คือบทบาทหน้าที่ที่ถูกกำหนดขององค์ประกอบแต่ละส่วนในสังคม ขณะเดียวกัน ก็ยังต้องคำนึงและพิจารณาถึงเหตุผลที่ทำให้องค์ประกอบเหล่านี้ได้ถูกสร้างขึ้นมา และนำองค์ประกอบเหล่านั้นตัวอย่างองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ร่วมกันจนกลายเป็นพิธีกรรม อาทิ กิจกรรมต่าง ๆ ความเชื่อ บทสวด หรือวรรณกรรม ผู้ประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี นอกจากนั้นในการศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมจะต้องเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลง อันเป็นเรื่องปกติและเกิดขึ้นเสมอสำหรับระบบทางวัฒนธรรมอีกด้วย จึงจะทำให้เข้าใจที่มาและจุดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของส่วนประกอบย่อยอันมีผลกระทบต่อระบบโดยรวม หรือกระทั่งเข้าใจระบบก็จะทำให้มองเห็นปัจจัยภายนอกระบบที่สามารถเข้ามามีบทบาท มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภายในได้เช่นกัน (สุชาติย์ สุพรหม, 2549, หน้า 29)

นอกจากนี้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่จะช่วยอธิบายการใช้สัญลักษณ์บางอย่างได้ดี ตัวอย่างเช่น ผมของคนเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายและผมยังสามารถแยกออกจากร่างกายได้ สีขาวถูกมองว่าสีหนึ่งในบรรดาสีทั้งหลายและสีขาวยังถูกมองว่าเป็นไม่มีสี ที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างของสิ่งที่มีลักษณะ 2 อย่างที่ต่างกันอยู่ในตัวมันเอง ส่วนโครงสร้างวัฒนธรรมของชาวบ้านอยู่ที่ความสัมพันธ์สามมิติ มิติแรกคือ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความเชื่อที่พัฒนามาเป็นศาสนา มิติที่สองคือ สัมพันธ์กับธรรมชาติรอบตัว เช่น ป่าเขา ลำเนาไพร สายน้ำ ทุ่งนา สัตว์ และสิ่งของต่าง ๆ มิติที่สามคือ ความสัมพันธ์กับสังคมและคนอื่น ๆ ในชุมชน และกับชุมชนอื่น ๆ เป็นความสัมพันธ์ฉันทันอง (เสรี พงศ์พิศ, 2529, หน้า 36-40)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาเป็นแนวทางในการตีความ ประเด็นของความเชื่อในการอธิบายความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ประกอบการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงผีของคนในชุมชนบ้านสะเอียบ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

แนวคิดระบบสัญลักษณ์

ในการวิจัยความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี กรณีศึกษาตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดระบบสัญลักษณ์ เป็นแนวคิดที่ช่วยหาความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมเลี้ยงผีเพราะในพิธีกรรมมักจะประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์ที่ปรากฏออกมาในพิธีกรรมของหมอพื้นบ้าน หมอธรรมที่ใช้ผ้าขาวในพิธีกรรม โดยใช้ผ้าขาวพาดเฉียงที่ไหล่ในลักษณะดังกล่าวผ้าขาว เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนพระสงฆ์ (สมใจ ศรีหาล้า, 2535, หน้า 127)

โดยแนวคิดระบบสัญลักษณ์นี้ เทอร์เนอร์ (Turner, 1967, P.19) นักมานุษยวิทยา ชาวตะวันตกได้กล่าวถึง สัญลักษณ์ ว่าเป็นหน่วยเล็กที่สุดของพิธีกรรมที่ยังคงสงวนไว้ซึ่งคุณลักษณะพิเศษของพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ซึ่งเทอร์เนอร์ (Turner, 1967, PP. 26-28) กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า สัญลักษณ์ในพิธีกรรมจะมีคุณสมบัติสำคัญ 3 ประการคือ

1. สัญลักษณ์อันประกอบด้วยความหมายหลาย ๆ อย่าง
 2. สัญลักษณ์สำคัญคือ รูปแบบที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสิ่งต่าง ๆ กับคุณลักษณะตามความเป็นจริงหรือความคิดที่ถูกกำหนดไว้ เหล่านี้คือการรวบรวมเอาแนวความคิดที่หลากหลายเข้ามาไว้ด้วยกัน เสมือนกับสิ่งที่มีอยู่ในหีบห่อเดียวกัน
 3. ความหมายของสัญลักษณ์สำคัญ จะแบ่งเป็นสองขั้วคือ
 - 3.1 ขั้วของอุดมคติ หมายถึง องค์ประกอบแห่งศีลธรรมและระเบียบทางสังคม ซึ่งเป็นไปตามหลักการขององค์การทางสังคม รูปแบบการจัดกลุ่มทางสังคมและการนำไปสู่ความมีบรรทัดฐานและมรดกที่มีคุณค่าในเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคม
 - 3.2 ขั้วของความรู้สึก คือรูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนที่สัญลักษณ์นั้นสื่อออกมาโดยตรง ซึ่งความหมายก็มักจะเป็นไปตามปรากฏการณ์และกระบวนการทางธรรมชาติเช่น ความหมายของ milk tree (ต้นน้ำนม) นั่นคือ ความหมายที่ใช้อธิบายต่ออย่างไม้ที่ไหลออกมาจากต้นไม้ ส่วนสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น macula หมายถึง เลือด ซึ่งเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่มียางไม้สีแดงไหลออกมา
- โดยความหมายที่แฝงกับสัญลักษณ์นั้น นักมานุษยวิทยาชื่อ เลวี สตราสส์ (Livi stravss) พยายามค้นหากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของความหมายที่ผูกติดอยู่กับสัญลักษณ์ และค้นหากฎเกณฑ์

ของความคิดมนุษย์ด้วย เนื่องจากเขาคิดว่าความคิดที่เป็นอิสระที่สุด มิได้อยู่ในนิยายปรัมปรา และพิธีกรรม นักวิชาการหลายท่านมีความพยายามเหมือนเลวี สเตราส์ (Livi stravss) ในการอ่านสัญลักษณ์หรือตีความหมายที่ปรากฏในเครื่องมือ อุปกรณ์ การกระทำ ความสัมพันธ์ ฯลฯ ในพิธีกรรม ดังเช่นนักมานุษยวิทยาชื่อ คลิฟฟอร์ด กริทซ์ (Clifford Geertz) พยายามตีความหมายของศาสนาว่าเป็น 1. ระบบสัญลักษณ์ 2. มีพลังอำนาจสามารถสร้างศรัทธาเร้าอารมณ์ความรู้สึกของคน 3. ให้สังขารเกี่ยวกับชีวิต 4. อธิบายประสบการณ์ในลักษณะที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคน 5. อธิบายลักษณะที่ผู้ที่เชื่อถือยอมรับว่าเป็นจริง เพราะฉะนั้นเมื่อศึกษาความเชื่อศาสนาผู้ศึกษาต้องหาระบบสัญลักษณ์นั้นและตีความหมายในบริบทของวัฒนธรรมของสังคมนั้น (อมรา พงศาพิชญ์, 2533ข, หน้า 50) ซึ่งการตีความสัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีส่วนสำคัญมาก ทั้งสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยในพิธีกรรมจะเป็นที่เก็บสะสมสัญลักษณ์ที่เต็มไปด้วยความหมายไว้จำนวนมาก ข้อมูลที่ได้จากการตีความจะถูกแสดงให้เห็นโดยอาศัยหลักฐานมารองรับ โดยสัมพันธ์กับค่านิยมของชุมชนและจะต้องดูว่าเป็นความหมายในมุมใด ของผู้ใด (Turner, 1982, PP. 200-202 อ้างอิงใน นภสมน นิจรัตน์, 2550, หน้า 16)

อย่างไรก็ตาม จากแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของเทอร์เนอร์ที่ได้กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า พิธีกรรมต้องใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งรูปแบบของสัญลักษณ์ที่โดดเด่น สะดุดตา ง่ายต่อการพบเห็นและสืบค้น ค่อนข้างที่จะเป็นรูปธรรม กับสัญลักษณ์ที่มีความโดดเด่นน้อย มีลักษณะในรูปแบบของนามธรรมทำให้เกิดความยากในการศึกษา และความหมายของสัญลักษณ์นั้นไม่ใช่ความหมายเดียว สัญลักษณ์ทุกสัญลักษณ์สามารถตีความหมายได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะความหมายตรงกันข้าม เพื่อตีความหมายของสัญลักษณ์ ผู้ศึกษาต้องมองบริบทวัฒนธรรมของสังคม เพราะแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างของความหมายของสัญลักษณ์ และค่านิยม ความเชื่อ บทบาททางสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อศึกษาพิธีกรรมใดในสังคมต้องสร้างความเข้าใจโดยตีความสัญลักษณ์ที่แสดงออกมาในพิธีกรรมและอ่านสัญลักษณ์ในบริบทนั้น ๆ พิธีกรรมเลี้ยงผีมีสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเชื่อเช่นกัน ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาเป็นแนวทางในการตีความในประเด็นของความเชื่อเพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ภูมิปัญญาดั้งเดิม แก่นแท้ของพิธีกรรมนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร กระทำไปเพื่ออะไร และจุดประสงค์ที่แท้จริงนั้นคืออะไร

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี กรณีศึกษาตำบลสะเลียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการวิจัยครั้งนี้โดยพบเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

นฤจร อธิธิจิรจรัส (2523) ได้เสนอบทความเรื่อง ความเชื่อในผีสงเวทย์มนต์ของชาวนาไทยภาคเหนือ โดยกล่าวถึงความเชื่อและการปฏิบัติในลัทธิผีสงเวทย์มนต์ของชาวนาไทยภาคเหนือว่า สัมพันธ์กับการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน โดยที่ชาวนาเหล่านั้นเชื่อว่าอำนาจของผีสงและเวทย์มนต์ จะช่วยให้เขามีความรู้สึกมั่นใจมั่นคงในชีวิต ขณะเดียวกันความเชื่อในพระพุทธรูปก็ช่วยเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในการนับถือผีมากขึ้น ตลอดจนทำให้เขามีความมั่นใจในชีวิต โลกนี้ และโลกหน้าของเขาด้วย

ฉลาดชาย รमितานนท์ (2527) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้านาย สรุปได้ว่า ในทัศนะของคนจำนวนไม่น้อยการนับถืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หาได้เป็นเรื่องมงายไร้สาระไม่ ความเชื่อเรื่องผีเจ้านายยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่นและเห็นได้ชัดในทุกท้องถิ่น ทุกภูมิภาค และทุกชนชั้นในสังคมไทย นอกจากนั้นความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีก็มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามพัฒนาการของสังคม ในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับผี เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีรากเหง้ามาในประวัติศาสตร์มีการพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงมิได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างด้านอื่น ๆ ของสังคมอย่างยากที่จะแยกออกจากกันได้ ความเชื่อยังเกิดการผสมผสานที่กลมกลืนระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี โดยมีการจัดโครงสร้าง ความสัมพันธ์และตอบสนองความต้องการทางกาย ใจ ของคนในสังคม ขณะเดียวกันมีกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด และการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมให้ทันต่อยุคสมัยเรื่อยมา นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษถือในการผีผี ก็ช่วยควบคุมสังคมไม่ให้คนทำผิดจารีตประเพณีได้ และการนับถือผีก็มีผลในการรักษาระเบียบของสังคม หรือส่งเสริมระบบโครงสร้างอื่น ๆ ในสังคมควบคู่ไปด้วย

เรณู อรรฐาเมศร์ (2528) ได้ทำการศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรมพบว่า ผีที่มีบทบาทอย่างมากในการควบคุมสมาชิกในสังคม อันได้แก่ การไม่ละเมิดในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เลื้อบ้าน เลื้อเมือง เลื้อไร่ เลื้อนา ผีผาย ใครล่วงละเมิดจะถูกปรับและยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนามีความกตัญญูต่เวทิต่อบรรพบุรุษมากที่สุด และความเชื่อที่เกี่ยวกับศาสนา กฎแห่งกรรม และชาติภพ ก็ก่อให้เกิดการยอมรับสภาพของบุคคล

พิมวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และคณะ (2530) ได้กล่าวในบทความเรื่อง การดูแลสุขภาพตนเอง ทัศนะทางสังคมวัฒนธรรมพื้นบ้าน ว่า ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยคือความเชื่อเรื่อง

ญาติและความเชื่อใหม่ที่เข้ามา ได้แก่ พราหมณ์และพุทธ คติความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านมี 2 ประเภท คือ ผีดี มีหน้าที่ปกป้องรักษาคนดี ผีร้ายคือทำให้คนเจ็บป่วย ผีแค้นคือผู้สร้างและเป็นสิ่งสูงสุด นอกจากความเชื่อเรื่องผีแล้ว ยังมีความเชื่อเรื่อง ของการรักษา (เทวดาที่รักษาอยู่ประจำตัวคน) ซึ่งของรักษาจะช่วยปกป้องรักษาให้อยู่ดีมีสุขได้ อาการเจ็บป่วยของชาวบ้านที่เรียกว่า “ผีดของรักษา” เป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติต้องทำพิธีขอขมาและบวงสรวงบูชาเพื่อให้หายจากการเจ็บป่วย ส่วนความเชื่อเรื่องพุทธนั้นจะปฏิบัติในพิธีกรรมและวิถีชีวิต เช่น การถวายอาหารพระ งานบุญประเพณีต่าง ๆ และความเชื่อเรื่องพราหมณ์มักผสมกลมกลืนอยู่ในพิธีกรรมความเชื่ออื่น ๆ เช่น การทำขวัญ การสะเดาะเคราะห์ โดยมีหมอสูตรเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2531) ได้ศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองลำปาง พบว่า การสืบทอดพิธีกรรมเลี้ยงผีเมือง เป็นพลังที่ชาวบ้านเสริมสร้างไว้เพื่อต่อสู้กับความขัดแย้งของสังคมซึ่งค่อย ๆ ห่างเหินจากธรรมชาติมากขึ้น พิธีกรรมได้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดิน และการร่วมแรงร่วมใจของผู้คน การเลี้ยงผีจึงแสดงออกมาให้เห็นถึงคุณธรรมที่สำคัญของชาวล้านนา ผู้มาร่วมพิธีก็รู้สึกสนุกสนาน และอิมเอิบใจไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ พิธีกรรมยังได้สะท้อนถึงความขัดแย้งและความกลมเกลียวของสังคม ซึ่งตัวพิธีกรรมเองก็ได้เป็นสื่อที่ทำให้กับมนุษย์เราได้แสดงความรู้สึกต่าง ๆ ออกมา

กิ่งแก้ว อัดถาวร (2533) ได้ศึกษาลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย โดยกล่าวถึงลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทยว่า พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่คนไทยในสังคมสร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ เมื่อประกอบพิธีกรรมใดไปแล้วผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ย่อมมีความสบายใจและความหวังในชีวิต เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำผลไปสู่ที่คาดหวัง พิธีกรรมมักเป็นไปในรูปแบบของพิธีกรรมทางการเกษตรกรรมที่มุ่งหวังความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมทางศาสนา เสริมสร้างพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล และความสุขของสังคม นอกจากนี้พิธีกรรมอาจประกอบขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต พิธีกรรมเหล่านี้จะบ่งบอกความเปลี่ยนแปลงของสถานภาพ เปลี่ยนวัย เปลี่ยนอาชีพ และเปลี่ยนฐานะทางสังคม ตลอดจนพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ซึ่งช่วยให้จิตใจคลายกังวล

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ การเข้าทรงและร่างทรง ความเชื่อและพิธีกรรมที่มีบทบาทต่อสังคม พบว่า ทรงเจ้าเข้าผีเป็นพิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตนเองและมีการสั่งสม สืบทอดประสบการณ์เรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรมนี้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งเกี่ยวกับระบบความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวมีการถ่ายทอด ได้รับการยอมรับจากชุมชน ทั้งส่วนของการเป็นร่างทรงซึ่งต้องผ่าน

กระบวนการต่าง ๆ ภายใต้ระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม ที่สอดคล้องกับระบบต่าง ๆ ของสังคม เช่นเดียวกันกับการที่บุคคลยอมรับในเรื่องการทรงเจ้านั้นมาจากสาเหตุของการได้รับการขัดเกลาจากประสบการณ์ การสังเกตการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

อมรา พงศาพิชญ์ (2533) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาใน วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ พบว่า การพิจารณาเกี่ยวกับการนับถือศาสนานั้นจะต้องแบ่งลัทธิความเชื่อและการปฏิบัติในสังคมไทยนั้น ระบบความเชื่ออาจแบ่งได้แบบพุทธ แบบพราหมณ์ แบบไสยศาสตร์ การรวมความเชื่อแบบต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการแผ่กระจายของระบบความเชื่อและประชาชนระดับท้องถิ่นจะรับเอาพิธีกรรมของระบบความเชื่อต่าง ๆ มาโดยประชาชนมองไม่เห็นถึงความขัดแย้งในระบบความเชื่อ เพราะประชาชนไม่สนใจระบบเท่ากับสนใจในพิธีกรรม ประชาชนไม่ได้เสียเวลามานั่งวิเคราะห์ระบบความเชื่อแบบต่าง ๆ แต่รับเอาพิธีกรรมมาเพราะพิธีกรรมแต่ละอย่างก็มีหน้าที่และมีประโยชน์ในการตอบสนองความต้องการของประชาชน

เชิด ชันตี ณ พล (2534) ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับผีปอบตา ในบทความ ผีปอบตา ความเชื่อของคนอีสานกับการอนุรักษ์ ว่า ผีปอบตาเป็นผีบรรพบุรุษที่ชาวอีสานให้ความเคารพนับถือ ซึ่งเชื่อว่าผีปอบตาจะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองในหมู่บ้านให้ความร่มเย็นเป็นสุข ความเชื่อนี้ถูกปลูกฝังมานานจนกลายเป็นประเพณี

ศรีศักร วัลลิโภดม (2534) ได้กล่าวถึง รูปของสัญลักษณ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมในหนังสือ สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม ว่า สังคมเกษตรกรรมที่อาศัยความไม่แน่นอนของธรรมชาติ การต้องการความอุดมสมบูรณ์นั้นเป็นเป้าหมายสูงสุด ด้วยเหตุนี้ชุมชนจึงให้ความสำคัญอย่างมากกับความอุดมสมบูรณ์ จนเชื่อว่ามีอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อความคงอยู่อย่างต่อเนื่องของชุมชน และได้ผลิตซ้ำอุดมการณ์ดังกล่าวออกมาในรูปแบบสัญลักษณ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งพบว่ามีที่ทำกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือ การขุดพบกลองกบที่ทำจากโลหะสัมฤทธิ์อายุมากกว่าพันปีหลายแห่งในดินแดนล้านนา กลองเหล่านี้เชื่อกันว่าเป็นศิลปวัฒนธรรมดงเขินในเวียตนามส่วนใหญ่คงนำมาใช้ประกอบพิธีขอฝน

สุทิน สนองผัน (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับผีใน ผีเชื่อหรือผีเชื่อสาย ว่าเป็นผีปู่ ผีย่า ผีตา ผียาย และผีเทวดา ที่เสียชีวิตไปแล้วหากยังคอยคุ้มครองลูกหลานที่มีชีวิตอยู่ไม่ให้ทะเลาะเบาะแว้งกัน และคอยดูแลไม่ให้ลูกหลานดำเนินชีวิตออกนอกกรอบครรลองของชาวบ้านอีสาน ถ้าใครทำผิดจารีตผีเชื่อจะลงโทษบุคคลนั้น การนับถือผีบรรพบุรุษเหมือนดังมีชีวิตอยู่ ถือเป็นความกตัญญูสูงสุดที่ชาวอีสานถือว่านำมาซึ่งความเจริญเป็นมงคล สภาพสังคมอีสานส่วนมากเป็น

สังคมเกษตรกรรม มีความผูกพันเกี่ยวกับการทำนา เมื่อพ่อแม่ตายไป ลูกหลานมักมีปัญหาเรื่องมรดกไร่นา ดังนั้น จึงหาเหตุผลอ้างในลักษณะผีเชื่อจึงช่วยระงับปัญหา ผีเชื่อจึงเป็นตัวควบคุมความสงบและความสมัคครสมานสามัคคีในกลุ่มญาติพี่น้องได้เป็นอย่างดี

สุเทพ สุนทรเกษข (2535) ได้ศึกษาความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในหมู่บ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผีปู่ตาเป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน ที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกบ้าน รวมถึงทั้งสัตว์เลี้ยงให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอันตรายและภัยพิบัติทั้งปวง นอกจากนี้ผีปู่ตายังมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์คอยดลบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามความปรารถนาของผู้บนบาน เมื่อได้สิ่งที่ปรารถนาแล้วชาวบ้านจะแก้บนหรือเสียค่าคาย โดยจะมารวมกันในวันที่มีพิธีเลี้ยงผีปู่ตาประจำปีของหมู่บ้าน ฉะนั้น ผีปู่ตาจึงเสมือนที่พึ่งทางใจของชาวบ้านเมื่อได้รับความเดือดร้อน

สมปอง พิสิฐวิวัฒน์ (2536) ได้ศึกษาข้อมูลทางศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี ใน ศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวบ้านน้ำปู้ ตำบลน้ำปาง อำเภอมะจิม จังหวัดน่าน พบว่า ศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในด้านความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาลมีลักษณะสืบทอดจาดอดีตมาถึงปัจจุบันโดยมีวัตถุประสงค์ของความเชื่อ เพื่อให้สิ่งเหล่านี้อำนวยความสะดวกสวัสดิ์ให้แก่ครอบครัวโดยเฉพาะกรณีเกี่ยวกับการเจ็บป่วย เห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งก็คือ พุทธ พราหมณ์ และผี ทำให้คนในหมู่บ้านมีความรู้สึกดีและมั่นใจต่อการหายเจ็บป่วย

อนุกุล ศิริพันธ์ (2537) ได้ศึกษาเครื่องประกอบพิธีกรรมของผีเจ้านาย อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง พบว่า สังคมชนบทให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องของการทรงผีเจ้านาย มักให้ความสำคัญเกี่ยวกับความอาวุโสของม้าขี่ (คนทรง) มากกว่าม้าขี่(คนทรง) ที่มีอายุน้อย ๆ เห็นได้จากการแสดงความเคารพ ในการประกอบพิธีกรรมของผีเจ้านาย ชาวบ้านแม่ทะจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับผีเจ้านายมากกว่าผีเจ้าบ้าน และผีอารักษ์มากกว่าเพราะผีเจ้านายจะให้ความกระจ่างแก่ปัญหามากกว่าผีเจ้าบ้าน นอกจากนี้ศาสนาพุทธมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมชนบทอย่างมากและมีความเกี่ยวข้องกับผีเจ้านาย คือ เครื่องประกอบพิธีกรรมมักจะอ้างอิงเอาความเป็นพุทธศาสนา มักจะอ้างอิงเอาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์มาอธิบายประวัติของผีเจ้านาย การรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมทำให้รูปแบบของเครื่องพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติมาเป็นแบบแผนนั้นได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมสังคมอื่นจากภายนอกได้เสมอ สังคมชนบทมักจะเห็นถึงปัญหาของความอุดมสมบูรณ์ของตนเองจึงมีทางออกและที่พึ่งทางใจคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเสมอมา

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2539) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการขัดเกลาสังคมด้านความเชื่อผ่านพิธีกรรมในชุมชนพบพบว่า ความเชื่อของผู้คนในแต่ละสังคมเป็นผลมาจากการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนเหล่านั้นต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ระบบความเชื่อเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิด โลกทัศน์ ภูมิปัญญา วิถีปฏิบัติ และวิถีชีวิต ของผู้ที่เป็นเจ้าของความเชื่อนั้น ๆ ดังปรากฏจากการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกับความเชื่อ และพิธีกรรมก็คือสิ่งที่สำคัญในการขัดเกลาทางสังคมของระบบความเชื่อ ซึ่งในกระบวนการขัดเหล่านั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งด้านทางตรงและทางอ้อมโดยมีกลไกของขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศิลธรรม และระบบการถ่ายทอดจากการใช้ภาษาในการบอกเล่าหรือใช้สัญลักษณ์แทนความหมาย ระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ จะช่วยดำเนินการขัดเกลาเป็นไปอย่างเหมาะสมกับบรรยากาศเนื้อหาของ การขัดเกลา และยังช่วยให้มองเห็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ รวมถึงบทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้เงื่อนไขของโอกาส เวลา สถานการณ์และการควบคุมทางสังคมภายใต้บริบทของชุมชน ยังผลให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งแสดงออกโดยการกระทำในโอกาสและสถานการณ์ต่าง ๆ ของปัจเจกชนหรือกลุ่มคน

มานพ มานะแฉม (2541) ได้ศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องการพ่อนผีในภาคเหนือพบว่า สังคมปัจจุบันเกิดการแยกตัวของผู้คนในตระกูลไปอยู่ยังดินแดนต่าง ๆ เช่น การแยกย้ายไปทำงานหรือการไปสร้างครอบครัวในต่างจังหวัด เพราะฉะนั้นการพ่อนผีแต่ละครั้งโดยเฉพาะช่วงเวลาเทศกาลสงกรานต์เป็นการรวมญาติพี่น้องที่ไปอยู่ยังที่ต่าง ๆ ให้กลับคืนมาอย่างบ้านเก่าผีแล้วร่วมกันประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษขึ้นมาเท่ากับว่าครอบครัวลูกหลานได้หวนกลับมาพบปะสังสรรค์ และสร้างความอบอุ่นรักใคร่ในวงศ์ตระกูล ซึ่งก็ส่งผลให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่เครือญาติ ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมการพ่อนผีจึงเปรียบประดุจกลอุบายที่สามารถแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มตระกูล และมีบทบาทในการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ภายในกลุ่มและให้เครือญาติมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกันตลอดจนสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นในวงศ์ตระกูล

จุรี ชัยน (2543) ได้วิจัยเกี่ยวกับ ความเชื่อที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคมของคนในชุมชน พบว่า ความเชื่อมีผลต่อการควบคุมสังคม เพราะความเชื่อทำให้เกิดพฤติกรรมของคนในชุมชนด้านต่าง ๆ เปลี่ยนไป ด้านสุขภาพ ได้แก่ การบริโภคอาหาร การดูแลสุขภาพ ด้านการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องผีและเทพเจ้าที่สิงสถิตในธรรมชาติ เช่น น้ำ ป่า ที่นา เกษตรกรจะต้องเคารพบูชาเพื่อให้ผลิตผลอุดมสมบูรณ์ ด้านความสัมพันธ์ทาง

สังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงซึ่งเกี่ยวข้องกับผีโดยสังคมกำหนดไว้ว่าทำอะไร
อย่างไร จึงจะเป็นการผิดผี ชาวบ้านมีวิธีการถ่ายทอดความเชื่อ เช่น การกล่อมเกลาโดย
ครอบครัวหรือพ่อแม่ สื่อตัวอย่าง และพิธีกรรมต่าง ๆ โดยชาวบ้านได้ใช้กลไกเป็นเครื่องมือการ
ถ่ายทอด เช่น ครอบครัว ผู้สูงอายุ กลุ่มชุมชน เป็นต้น

วีระศักดิ์ จารุโณปถัมภ์ (2544) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช
การวิเคราะห์และตีความหมายเชิงมานุษยวิทยา พบว่า สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชนั้น
ประกอบด้วย 2 ส่วน คือความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราช และเทวรูปสัญลักษณ์
พระสยามเทวาธิราช โดยสองส่วนเป็นองค์ประกอบของกันและกันที่ทำให้สัญลักษณ์พระสยาม
เทวาธิราชมีความสมบูรณ์

แสงดาว วัฒนาพร (2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในชุมชนภาคเหนือ ผล
การศึกษาพบว่า ทางภาคเหนือมีความเชื่อเรื่องผีหอนผีเฮือน ผีเจ้าที่ ผีนา ผีป่า ผีเสื้อบ้านผี
เมือง ผีปู่ย่า ผีหม้อหนึ่ง ผีเสื้อวัด และผีกะ โดยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีในชุมชนคือ พิธีกรรมเลี้ยงผี
พิธีกรรมไหว้ผี ความเชื่อเรื่องผีนั้นยังมีหน้าที่ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการควบคุมความประพฤติ
ของคนในชุมชน ด้านสุขภาพพลานามัย ด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การอบรมสั่งสอน
ด้านอุปนิสัย โดยมีวิธีการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผีในชุมชน ที่ใช้ถ่ายทอดทั้งในอดีตและปัจจุบัน
ได้แก่ จารีตประเพณี วิถีประชา ข้อกำหนด ข้อห้าม ข้อบังคับ แนวปฏิบัติที่ใช้ในชีวิตประจำวัน
การตำหนิ นิทา วิพากษ์ วิจารณ์ การแนะนำ อบรม สั่งสอน และการลงโทษ ดุคำ ว่ากล่าว
เตือนสติ โดยมีตัวแทนในการถ่ายทอดความเชื่อ นั้น เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน กลุ่ม
อาชีพ ตัวแทนทางศาสนา และสื่อมวลชน

ชมชนก ทรงมิตร (2547) ได้วิจัยเรื่อง พิธีรำผีของชาวไทยเชื้อสายมอญ: ความหมาย
และบทบาทในการสืบทอดทางวัฒนธรรม พบว่าพิธีนี้จะใช้การรำสื่อความหมาย เช่น การรำ
ของผู้รำถวายสื่อความหมายถึง การเชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่รวมทั้งบริวารมาร่วมในพิธีเพื่อแสดง
ความขอบคุณต่อเจ้าพ่อเจ้าแม่ ส่วนการรำของร่างทรงที่เป็นเสมือนเจ้าพ่อเจ้าแม่สื่อความ
หมายถึง การที่ท่านจะอยู่คุ้มครองชาวบ้าน อวยพรให้มีความสุข และประสบความสำเร็จใน

อาชีพที่ทำอยู่ โดยบทบาทของพิธีรำผีที่มีต่อชาวไทยเชื้อสายมอญได้ช่วยสร้างสำนึกทางชาติ
พันธุ์เน้นความเชื่อในผีบรรพบุรุษเดียวกัน และยังแสดงความสัมพันธ์ของเครือญาติ

นภสมน นิจนรินทร์ (2550) ได้วิจัยหัวข้อ โนรา: สัญลักษณ์ พิธีกรรม ตัวตนคนใต้รอบ
ลุ่มทะเลสาบสงขลา ยุคโลกาภิวัตน์ พบว่า ผลของความเชื่อและระบบความคิดของชาใต้ ที่แสดง
ออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม “โนราโรงครู” มีหน้าที่สำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกันของเครือญาติ โดยพิธีกรรมนี้จะช่วยการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในหมู่ญาติ เพิ่มขวัญและกำลังใจให้กับสมาชิกในสังคม นอกจากนี้พิธีกรรมนี้ยังมีนัยยะของการสร้างความสัมพันธ์และการผลิตซ้ำซึ่งอัตลักษณ์ของเครือญาติในสังคมได้ โดยผ่านสัญลักษณ์และการให้ความหมายทั้งสัญลักษณ์หลักและสัญลักษณ์รอง ทั้งวัตถุดิบของ พฤติกรรม คำพูด ที่ปรากฏในพิธีโนราล้วนมีส่วนเติมเต็มการประกอบให้พิธีกรรมมีความสมบูรณ์ที่สุดควบคู่กันทั้งความหมายชั่วคราวและชั่วความรู้สึกร่วม

ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2551) ได้ศึกษาความเชื่อในการนับถือผีของชาวแพร์ พบว่า ผีดี ที่หมายถึง ผีที่ให้คุณ มีผีที่มีอำนาจสูงสุดคือผีอารักษ์ที่เป็นผีเมืองหรือผีที่รักษาบ้านเมือง ในระดับหมู่บ้านก็มีผีบ้านของตนเอง ผีอารักษ์มักเป็นผู้นำบ้านเมืองมาก่อนหรือผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีทุกปี ในระดับครอบครัวและวงศ์ตระกูลชาวบ้านจะนับถือผีปู่ย่าซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษที่ช่วยดูแลพฤติกรรมของคนในตระกูลไม่ให้ทำผิดจารีตประเพณี แต่ละสายตระกูลก็จะทำพิธีเลี้ยงผีสายตระกูลเช่นกัน ส่วน ผีร้าย ที่หมายถึง ภูตผีปีศาจ วิญญาณไร้ญาติ ชาวบ้านจะแยกออกไปเป็นผีร้าย หากผู้ใดทำผิดกฎเกณฑ์ข้อห้ามของสังคมถือเป็นการละเมิด “ซิด” ซึ่งอาจจะนำอันตรายมาสู่คนเหล่านั้นได้

ชนิดา เวียงนิล (2552) ได้ศึกษาความเชื่อพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า ตำบลบ้านออย อำเภอปาง จังหวัดพะเยา พบว่า ชาวบ้านในตำบลบ้านออย มีความเชื่อในการนับถือผีปู่ย่าซึ่งเป็นบรรพบุรุษของต้นตระกูลและส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้าน และมีการสืบทอดการปฏิบัติผ่านพิธีกรรม โดยผลของพิธีกรรมมีหน้าที่ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และมีความสามัคคีภายในชุมชน นอกจากนี้พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่ายังส่งผลต่อสังคมใน 3 ระดับ ได้แก่ 1 ส่งผลต่อสังคมระดับสถาบันศึกษา คือการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมผ่านระบบโรงเรียน 2 ส่งผลต่อสังคมระดับครอบครัว คือคนในครอบครัวเกิดดำเนินชีวิตตามครรลองคลองธรรม การอบรมคนในครอบครัวให้เป็นคนดี 3 ส่งผลต่อสังคมระดับหมู่บ้าน คือการไม่ผิดครรลองคลองธรรมทำให้อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ตลอดจนการลดความขัดแย้งในชุมชน

ธีรชาย อักษรดิษฐ์ (2552) ได้กล่าวถึง การอ่านสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรม ในวิจัยเรื่องพิธีกรรมพ่อนผี ภาพสะท้อนปรากฏการณ์ต่อรองอำนาจทางสังคม ว่า การอ่านพิธีกรรมด้วยระบบสัญลักษณ์ ต้องพยายามทำความเข้าใจถึงระบบวิธีคิด โครงสร้างหน้าที่ และสัญลักษณ์ ที่มีผลต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรม ในโครงสร้างของพิธีกรรม สัญลักษณ์เป็นหน่วยที่เล็กที่สุด ซึ่งระบบทุกศาสนาจะประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ประกอบกันอยู่อย่างมากมาย และมีความหมายที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีลักษณะที่ร่วมกันอยู่ โดยการศึกษาสัญลักษณ์ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของ อาจเป็นสัญลักษณ์ทางท่าทาง หรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน รวมถึง

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือการใช้พื้นที่และเวลาต่าง ๆ ซึ่งในการวิเคราะห์สัญลักษณ์ จึงมีทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรม

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์ (2554) ได้วิจัยเรื่อง การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน พบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในเมืองเชียงใหม่มีลักษณะการผสมผสานความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ผี นอกจากนี้ยังพบลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีการปรับเข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การปรับองค์ประกอบบางส่วนเพื่อตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว การนำเสนออัตลักษณ์เมืองเชียงใหม่ การนำเสนอความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนในจังหวัดผ่านพิธีกรรม ส่วนบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์นอกจากจะตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจและความต้องการทางด้านสังคมแล้ว ยังตอบสนองนโยบายของรัฐในการสืบสานประเพณีอีกด้วย

อัมพิกา ยะคำป้อ (2554) ได้วิจัยเรื่อง พลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านไม้สูงชน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงราย พบว่ามีพลวัตในเชิงกายภาพและในเชิงพิธีกรรม พลวัตในเชิงกายภาพ คือ มีการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งรูปแบบของศาลเจ้าบ้านเพื่อเปิดโอกาสให้เข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ง่ายขึ้นจากเดิมที่อยู่ท้ายหมู่บ้านมาอยู่กลางหมู่บ้าน ส่วนพลวัตในทางพิธีกรรม พบว่า ประการแรก มีการรับซื้อเอาเจ้าพ่อคำแดงผู้เป็นอารักษ์เมืองเชียงใหม่มาเป็นชื่ออารักษ์บ้านไม้สูงชน ประการที่สอง มีการเพิ่มพิธีกรรมโดยการรับเอาพิธีกรรมแบบคนไทยทางภาคเหนือมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีเกี่ยวกับการบูชาผีอารักษ์บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของพิธีกรรมเนื่องด้วยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป ในด้านบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านเป็นพิธีกรรมที่สำคัญในระดับชุมชนที่มีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยลื้อในบริบทใหม่ ในขณะเดียวกันพิธีกรรมนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการรวมจิตใจของผู้เข้าร่วม เสริมสร้างความสมานฉันท์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจแก่ปัจเจกบุคคลในชุมชน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัยสามารถสรุปภาพรวมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีโดยได้แบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. คนในท้องถิ่นภาคเหนือมีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีผ่านการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ศาสนาที่ผสมผสานความเชื่อในศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในการนับถือผีเข้าด้วยกัน ซึ่งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์จะช่วยเสริมความศักดิ์สิทธิ์ในการนับถือผีของคนในท้องถิ่น

2. ฝึในภาคเหนือสามารถจัดประเภทได้ คือ ฝึดี กับฝึร้าย และฝึมีอิทธิพลต่อการควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน การประกอบอาชีพ การรักษา ไซคologa การสร้างความสงบสุขในท้องถิ่น

3. ความเชื่อในการนับถือฝึนั้นจะถูกปฏิบัติผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ขั้นตอน สัญลักษณ์ ฯลฯ ในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ การเลี้ยงฝึ การพ้อนฝึ โดยพิธีกรรมเหล่านี้จะมีโครงสร้างและหน้าที่อยู่ในตัวเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมนั้นก็คือการตอบสนองของความต้องการทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านสังคมของคนในท้องถิ่น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ความเชื่อของคนในแต่ละชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิด ภูมิปัญญาของคนในชุมชน โดยปรากฏขึ้นในรูปแบบของพิธีกรรมเพื่อสนองความต้องการขอมมนุษย์ทางด้านร่างกาย และจิตใจของคนในชุมชนนั้น ๆ ในการวิจัยความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงฝึ ในชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ภาพ 2 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาอธิบายการทำวิจัยครั้งนี้ โดยกรอบแนวคิดที่ว่าชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีบริบทของชุมชนที่ส่งผลและสนับสนุนให้เกิดความเชื่อในการนับถือฝึของคนในชุมชน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ทำให้เกิดพิธีกรรมเลี้ยงฝึ โดยพิธีกรรมเลี้ยงฝึนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนสะเอียบ และที่สำคัญในแต่ละองค์ประกอบของกรอบความคิดในการวิจัยนี้ ล้วนแต่มีโครงสร้างและหน้าที่อยู่ในตัว ซึ่งผู้วิจัยมองว่าทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งของชุมชนสะเอียบที่มีหน้าที่ในการสร้างความสมดุลและความสุขของคนในชุมชน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาด้านคติชนในสังคมที่สืบต่อกันมาผ่านระบบความเชื่อและสะท้อนออกมาในรูปแบบพิธีกรรม โดยการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อรวบรวมความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. เพื่อศึกษาขั้นตอน องค์ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชุมชนบ้าน สะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีต่อชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

พื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. พื้นที่ตำบลสะเอียบ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชนสะเอียบประกอบไปด้วย ทำเลที่ตั้ง อาณาเขตติดต่อ ประวัติของชุมชน การประกอบอาชีพ เพื่อกำหนดพื้นที่ในการวิจัยและนำประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ดังนี้

1.1 ตำบลสะเอียบ

สะเอียบเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีพื้นที่ทั้งหมด 790 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่เป็นเขตอาศัยของชุมชน 43 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะทางภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง มีภูเขาสลับซับซ้อน ประชาชนตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ราบตามลุ่มน้ำยมและลำห้วยแม่สะกิน แต่ละหมู่บ้านอยู่ห่างไกลกัน สภาพพื้นดินเป็นดินลูกรังปนทราย พื้นส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติแม่ยม โดยมีอาณาเขตด้านทิศเหนือติดกับอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ทิศตะวันออกติดกับอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ทิศตะวันตกติดกับอำเภอกาว จังหวัดลำปาง ทิศใต้ติดกับตำบลเตาปูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ตำบลสะเอียบจึงเป็นพื้นที่สิ้นสุดเขตของจังหวัดแพร่ทางด้านเหนือ โดยตำบลสะเอียบประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน

ได้แก่ บ้านดอนชัย บ้านดอนชัยลัทธิทอง บ้านดอนแก้ว บ้านแม่เต็น บ้านนาฝาย บ้านนาหลวง บ้านท่าวะ บ้านห้วงโป่ง บ้านป่าเล่า บ้านป่าเลาเหนือ (สายัณห์ ขำหนึ่ง, 2549, หน้า 14)

ภาพ 3 แสดงแผนที่และอาณาเขตตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

จากคำบอกเล่าของ เล็ง ขวัญยืน กำนันตำบลสะเอียบ ว่าชาวบ้านเข้ามาก่อตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ตำบลสะเอียบเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว จากบ้านทุ่งวัวแดง เขตเมืองสา (ปัจจุบันคือ อำเภอสา จังหวัดน่าน) โดยกลุ่มพรานป่าที่ออกล่าสัตว์ จนพบที่ราบบริเวณห้วยเอียบ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้ชักชวนกันมาตั้งถิ่นฐาน และเรียกชุมชนนี้ว่า “สาเอียบ” ซึ่งมาจากคำว่า “สา” หมายถึงเมืองสาถิ่นฐานเดิมของชาวบ้านจากเมืองสา และ คำว่า “เอียบ” หมายถึง “ห้วยเอียบ” (เล็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 6 กรกฎาคม 2555) นอกจากนี้ ถาตรีคำภา ชาวบ้านตำบลสะเอียบ ได้เล่าถึงตำนานของห้วยเอียบว่าแต่เดิมสะเอียบนับเป็นชุมชนที่นับถือผี ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์บริเวณบ้านพงสนุก (ชื่อชุมชนเดิมก่อนเปลี่ยนเป็นชุมชนสะเอียบ) เมื่อชาวบ้านทราบข่าวได้หิบบอกก่อนหินที่ชื่อเมือง (ประตูเมือง) ขวางป่าขับไล่พระพุทธเจ้า พระองค์จึงเสด็จลัดเลาะมาทางริมฝั่งน้ำยมมาถึง ห้วยกั้น เป็นภาษาถิ่นหมายถึง ห้วยกั้นกิน เพราะบริเวณนั้นมีมังกรร้ายอาศัยอยู่ในถ้ำเมื่อชาวบ้านเข้าไปใกล้บริเวณนั้นมักถูกมังกรจับกิน พระพุทธเจ้าจึงได้ปราบมังกรโดยการใช้พระบาทเหยียบมังกรติดกับชอกหินในถ้ำเพื่อไม่ให้ออกมาทำร้ายชาวบ้าน “ห้วยกั้น” จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ห้วยเอียบ” หมายถึง พระพุทธเจ้าเหยียบมังกรไว้ในถ้ำ ภายหลังได้แผลงมาเป็น “ห้วยเอียบ” เมื่อชาวบ้านทราบข่าวว่ามังกรถูกปราบจึงเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามายังหมู่บ้าน และนับถือ

พระพุทธศาสนาคบคู่กับการนับถือผีมาจนถึงปัจจุบัน (ถา ศรียคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 7 กรกฎาคม 2555)

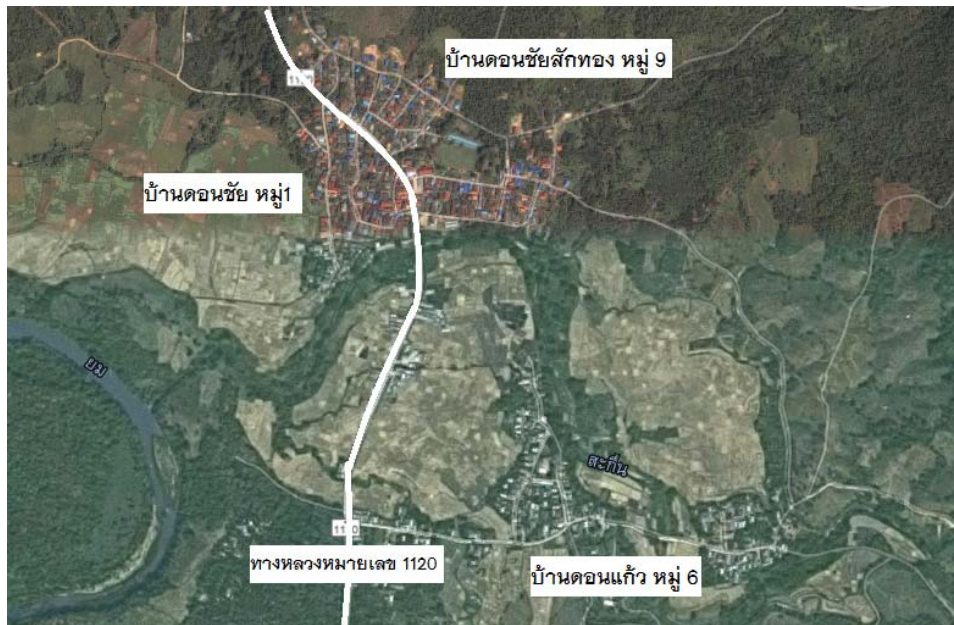
จากคำบอกเล่าของ เล็ง ขวัญยืน กำนันตำบลสะเอียบได้เล่าว่า ชื่อเดิมของหมู่บ้านสะเอียบคือ “สาเอียบ” ภายหลังการเรียกชื่อหมู่บ้านเพี้ยนไปเป็น “สะเอียบ” จึงใช้ชื่อหมู่บ้านว่า “สะเอียบ” เมื่อมีการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองทางราชการได้จัดให้ตำบลสะเอียบขึ้นกับ อำเภออง จังหวัดน่าน หลังจากนั้นเมื่อปี พ.ศ. 2482 ตำบลสะเอียบได้ประสบอุทกภัยร้ายแรงจึงมีการอพยพโยกย้ายการตั้งหมู่บ้านใหม่ของชาวบ้าน ซึ่งทำให้ลักษณะพื้นที่ตรงกลางเป็นพื้นที่ทำนา (เดิมเป็นพื้นที่หมู่บ้านที่ถูกอุทกภัย) โดยมีหมู่บ้านรายล้อมรอบ ในปี พ.ศ. 2486 ตำบลสะเอียบได้แยกออกจากอำเภออง จังหวัดน่าน ไปขึ้นกับอำเภอสอง จังหวัดแพร่ จนถึงปัจจุบัน (เล็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 6 กรกฎาคม 2555)

1.2 พื้นที่ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัยในตำบลสะเอียบ คือ หมู่ที่ 1 บ้านดอนชัย, หมู่ที่ 6 บ้านดอนแก้ว, หมู่ที่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง ซึ่ง 3 หมู่บ้านนี้เคยมีฐานะเป็นเมืองในสมัยอดีต จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนและหลักฐานด้านภาษาถิ่นในการเรียกตำแหน่งเจ้าเมืองว่า เจ้าแขวน หรือ เจ้าแคว้น นอกจากนี้ยังพบหลักฐานที่เป็นสิ่งก่อสร้างคือชื่อเมือง หรือ ประตูเมือง เพราะชุมชนบ้านสะเอียบ มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่ในหุบเขา เมื่อพ้นออกจากหมู่บ้านไปตามถนนทางด้านทิศเหนือและทิศใต้จะเป็นเนินเขา จึงปรากฏหลักฐานเป็นชื่อเมืองทางทิศเหนือและ ชื่อเมืองทางทิศใต้ โดยศรีเมือง รักษาพล (อ้างใน สายัณห์ ชำหนึ่ง, 2549, หน้า 16-17) เล่าว่า “ตามตำราการสร้างเมืองอยู่ในหุบเขา นอกเขตเมืองต้องมีสันเขาเพื่อเป็นจุดที่สามารถมองเห็นข้าศึกที่จะเข้ามาตีเมืองได้ง่าย ประตูเมืองทั้ง 2 ด้านทั้งทิศเหนือและทิศใต้จึงเป็นสันเขาให้เหล่าทหารตั้งป้อมปราการไว้สอดส่องข้าศึกที่จะมารุกรานได้” ชื่อเมืองจึงเป็นจุดสำคัญในการบ่งบอกถึงอาณาเขตที่แน่นอนของเมืองสะเอียบ นอกจาก ชื่อเมือง ที่ทำด้วยไม้แล้วยังมีหินที่กองอยู่เป็นสัญลักษณ์ของชื่อเมืองซึ่งมีความหมายต่อชาวเมืองว่าหากผู้ที่สัญจรไปมาทั้งคนในเมืองเองหรือคนต่างถิ่นต้องนำก้อนหินมาวางไว้เป็นการบอกกล่าว และพร้อมจะปฏิบัติตามกฎจารีตประเพณีของเมือง โดยก้อนหินนี้หากมีผู้รุกรานทหารก็จะใช้เป็นอาวุธอีกชนิดหนึ่งที่ใช้ขว้างปาข้าศึกที่อยู่เนินเขาก่อนที่จะบุกขึ้นมายังชื่อเมืองมิให้เข้าเมืองได้ในอดีต ชื่อเมือง เป็นสถานที่สำคัญต่อชาวบ้านทุกคนในพื้นที่เองและคนต่างถิ่น โดยมีความเชื่อว่าชื่อเมืองเป็นสถานที่ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองอยู่ หากเดินทางผ่านไปมาต้องให้ความเคารพบูชาไม่ทำสิ่งใดให้ผิดกฎจารีตประเพณีอันดีงาม และด้วยสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านเต็มไปด้วยป่าเขาหมู่บ้านตั้งอยู่ห่างกันมาก การไปมาหาสู่มีเพียงทางเดียวคือการเดินเท้าซึ่งระหว่าง

ทางเต็มไปด้วยสิ่งสารพัดอันน้อยใหญ่ที่เป็นอันตราย ต้องใช้เวลานานกับการเดินทางในแต่ละครั้ง การเดินทางด้วยเท้าจึงมีความสำคัญต่อชาวบ้านมาก เมื่อต้องออกเดินทางไกลแล้วมาถึงชื่อเมือง ชาวบ้านต้องบอกกล่าวต่อผีชื่อเมืองแล้วกล่าว เพื่อขอให้ผีชื่อเมืองคุ้มครองให้เดินทางปลอดภัย คำบอกกล่าวก็ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล เช่น กล่าวว่ “ให้ไปตีตลอดไปรอดกลับมาไปขออย่าให้เจ็บไข้ มาขออย่าให้เจ็บขา” และเมื่อกลับมาถึงชื่อเมืองก็จะนำก้อนหินยอดใบไม้หรือดอกไม้มาวาง บอกกล่าวว่าได้กลับมาบ้านแล้ว แม้แต่คนต่างบ้านต่างเมือง หากได้เดินทางมายังละเอียดก็ตั้งปฏิบัติเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการบอกกล่าว และแสดงให้เห็นว่าพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎจารีตประเพณีของหมู่บ้านที่ตนได้มาถึง และพักอาศัยอยู่ (สายัณห์ ข้ามหนึ่ง, 2549, หน้า 17-18)

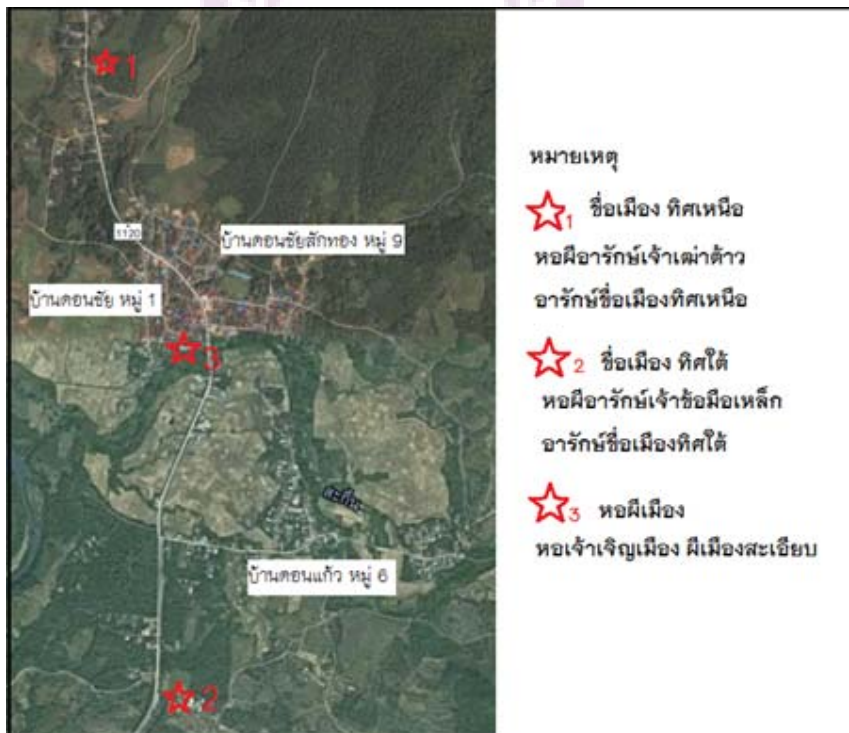
ภาพ 4 แสดงพื้นที่ในการวิจัย

ภาพ 5 แสดงกองหินบริเวณชื้อเมืองทิศเหนือ

ภาพ 6 แสดงชื่อเมืองทศใต้

ภาพ 7 แสดงตำแหน่งของชื่อเมืองบ่งบอกถึงพื้นที่เมืองสะเอียบ

เมื่อศึกษาข้อมูลชื่อเมืองหรือประตูของชุมชนสะเยียบทำให้ทราบว่าสะเยียบมีฐานะเป็นเมืองในอดีตซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้วิจัยเลือกเอา 3 หมู่บ้านนี้ใช้เป็นพื้นที่การวิจัยครั้งนี้ โดยทั้ง 3 หมู่บ้านมีประวัติ และความเป็นมา ดังต่อไปนี้

1.2.1 บ้านดอนชัย หมู่ที่ 1 และบ้านดอนชัยสักทอง หมู่ที่ 9

หลังจากที่ชาวบ้านสะเยียบประสบอุทกภัย ชาวบ้านส่วนที่ได้ย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งทางทิศเหนือบริเวณเชิงเขาและตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ คือ บ้านดอนชัย และยังมีชาวบ้านบางส่วนได้ย้ายไปตั้งทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านเดิม ซึ่งติดกับแม่น้ำยมบริเวณที่มีป่าทึบ แต่ชาวบ้านก็อาศัยอยู่ได้ไม่นานเพราะก็มีเสือออกกินสัตว์เลี้ยงของชาวบ้าน และเกิดโรคระบาดชาวบ้านบางส่วนเจ็บป่วยล้มป่วยล้มตายลง จึงพากันย้ายกลับมาอยู่รวมกันบ้านดอนชัย จนถึงปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านดอนชัยได้รวมแรงร่วมใจสร้างโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้าน โดยไม่ได้รับงบประมาณจากราชการแต่อย่างใด ชาวบ้านจึงตั้งชื่อโรงเรียนบ้านดอนชัย ประชาอุทิศ พ.ศ. 2546 บ้านดอนชัยได้แยกออกเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้าน ตั้งชื่อหมู่ว่า “บ้านดอนชัยสักทอง หมู่ 9” โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 1109 ซึ่งเป็นถนนสายหลักของตำบลสะเยียบเป็นเส้นแบ่งเขตของ 2 หมู่บ้าน เพื่อให้สะดวกต่อการปกครอง ส่วนการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนนั้นยังมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน และใช้สถานที่สาธารณะประโยชน์ร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมและจัดงานด้านวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ร่วมกันทุกงาน นอกจากนี้ทางราชการยังได้รวมบ้านแม่พร้าวเข้ากับบ้านดอนชัยสักทอง ซึ่งชาวบ้านบ้านแม่พร้าวเป็นชนเผ่าอาข่าที่มาจากจังหวัดเชียงราย

1.2.2 บ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 6

หลังจากที่ชาวบ้านสะเยียบประสบอุทกภัย ชาวบ้านดอนแก้วได้ย้ายขึ้นไปอยู่บนเนินเขาที่สูงลำห้วยสะกิ้น ซึ่งแยกออกเป็นสองส่วน ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้สร้างบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งตะวันตกของห้วยสะกิ้น และได้สร้างวัดดอนแก้วขึ้นทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปัจจุบันชาวบ้านได้ร่วมกันย้ายวัดจากทางทิศเหนือไปอยู่บนเนินเขาทางทิศใต้ของหมู่บ้าน โดยให้เหตุผลว่า วัดเดิมอยู่ต่ำกว่าบ้านเรือนของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการไม่สมควรที่จะให้สิ่งเคารพบูชาอยู่ในพื้นที่ที่ต่ำกว่า (สายัณห์ ชำมหนึ่ง, 2549, หน้า 19-20)

1.3 อาชีพของชาวบ้านตำบลสะเยียบ

ชาวบ้านชุมชนสะเยียบมีอาชีพที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่มอาชีพ ดังนี้

1.3.1 กลุ่มทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยการผลิตสุราพื้นบ้านขาย ในบ้านดอนชัย และดอนชัยสักทอง มีโรงงานสุราพื้นบ้าน จำนวน 32 โรง

1.3.2 กลุ่มปศุสัตว์ คือการ เลี้ยงหมู ปัจจุบันชาวบ้านหันมาเลี้ยงหมูกันมาก เนื่องจากข้าวที่ใช้ทำสาโทหลังจากนำไปกลั่นเป็นสุราแล้ว ชาวบ้านได้นำส่วนที่เหลือที่เรียกว่า “น้ำโจ้” ใช้เลี้ยงหมู โดยผสมกับอาหารหมูและรำให้หมูกิน อาชีพเลี้ยงหมูจึงเป็นที่รองรับหรือช่วยแก้ปัญหาเรื่องขยะ และมลภาวะจากการต้มสุราได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน อีกอย่างหนึ่ง และมีบางส่วนที่เลี้ยงแบบแห้งใช้สูตรอาหารจากฟาร์ม

1.3.3 กลุ่มรับจ้าง ชาวบ้านบางส่วนมีอาชีพรับจ้างทำงานในโรงงานสุราพื้นบ้าน และรับจ้างทั่วไป

1.3.4 กลุ่มเก็บหาของป่าชาย การเก็บของป่าชายจะเป็นไปตามฤดูกาลของ พืชผักป่านชนิด นั้น ๆ เช่น เห็ดถอบ เห็ดโหม่งโคง เห็ดไซเหียง เห็ดเครื่อง และพืชผักป่า เช่น ผักปูก้า (ผักพ้อคำตีเมีย) ผักหวาน ผักขนมเส้น ผักแส่ว ผักหนังก้าง ผักม่วงหมู และไข่มดส้ม เป็นต้น และมีชาวบ้านดอนแก้ว 10 ครอบครัวที่มีอาชีพเป็นพ่อค้าแม่ค้ารับซื้อของจากชาวบ้านที่เก็บหาของป่าไปขายในตลาดตัวเมืองและต่างจังหวัด

1.3.5 กลุ่มเกษตรกรรม เช่น การทำนาปลูกข้าวเพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ปลูกพริกและปลูกพืชผัก เช่น พักทอง พักเขี้ยว บวบ ผักกาด ผักชี หอมขาว หอมแดง ไร่เพื่อบริโภค การทำสวนมะขามหวาน และการทำไร่ข้าวโพด (สายัณห์ ข้ามหนึ่ง, 2549, หน้า 25)

2. วิทยาการ

ผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติของวิทยาการ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจาก ชาวบ้านชุมชนสะเอียบ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ว่าเป็นผู้มีความรู้เรื่องพิธีกรรม เลี้ยงผีอย่างแท้จริง อีกทั้งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

2.1 เป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาและปัจจุบันอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านสะเอียบ หมู่ที่ 1 บ้านดอนชัย, หมู่ที่ 6 บ้านดอนแก้ว, หมู่ที่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปและเคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีไม่น้อยกว่า 3 พิธี หรือ

2.2 เป็นร่างทรงในพิธีกรรมเลี้ยงผีของชุมชนบ้านสะเอียบ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ไม่น้อยกว่า 3 ครั้ง

การวิจัยครั้งนี้ได้ความร่วมมือและความอนุเคราะห์จากวิทยากรผู้มีความรู้ และมีคุณสมบัติของวิทยาการที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ในข้างต้น ซึ่งวิทยากรดังกล่าวมีทั้งหมด 22 คน ดังนี้

ตำบลสะเอียบ หมู่ 1 บ้านดอนชัย

1. นางแก้ว สะเอียบคง อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. นายดา สะเอียดคง อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3. พระครูสุธรรม ชัยสิทธิ์ อายุ 61 ปี วัดคอนชัย เลขที่ 15/1 หมู่ 1 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

4. นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5. นายฉัตรชัย ชันทะบุตร อายุ 25 ปี บ้านเลข 230 หมู่ 1 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

6. นางสุดารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ตำบลสะเอียด หมู่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง

1. นายมูล ศรีคำภา อายุ 87 ปี บ้านเลขที่ 100 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3. นายเล็ง ขวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

4. นางถนอม ขวัญยืน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5. นายกมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

6. นายชลัช สะเอียดคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

7. นางวิมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 102 หมู่ 9 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ตำบลสะเอียด หมู่ 6 บ้านดอนแก้ว

1. พระศราวุฒิ ภูริปัญญา อายุ 50 ปี วัดดอนแก้ว เลขที่ 36 หมู่ 6 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. นายเป็ก หม้อดี อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ 6 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3. นายถา ศรีคำภา อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

4. นายสงค์ศักดิ์ ชันทะบุตร อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 11 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5. นายศรีวัน หลีแก้วสาย อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 124 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

6. นายบุญยงค์ จันทร์แดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

7. นายสมบูรณ์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

8. นายต้น ผัดชัน อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

9. นายอำนาจ สะเอียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่ทำการศึกษาไว้กว้าง ๆ ล่วงหน้า มีการกำหนดคำถามเพื่อเป็นแนวทางและคำถามสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม (ลักษณะของคำถามแบบปลายเปิด) ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อการสัมภาษณ์ไว้ดังนี้

1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีอยู่ในชุมชน ลำดับขั้นตอนองค์ประกอบ ในพิธีกรรมเลี้ยงผี

1.2 ผลหลังจากการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีต่อชาวบ้านในชุมชนสะเอียบ

2. แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อบันทึกรายละเอียดที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ระหว่างการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีแบบบันทึกสร้างตามวัตถุประสงค์ดังนี้

2.1 ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ชุมชน

2.2 พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ในชุมชน

2.3 ขั้นตอนและองค์ประกอบในพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์

2.4 ผลของการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์

แบบบันทึกข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้ทำสองขั้นตอน คือ การจดบันทึกย่อขณะทำการสังเกต และบันทึกหลังการสังเกต ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการเก็บข้อมูลขั้นที่สอง คือนำบันทึกที่ย่อไว้นามาเรียบเรียงใหม่ เพื่อให้มีข้อความขยายมากขึ้น และทุกครั้งผู้วิจัยได้บันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ แล้วจึงนำมาเรียบเรียงใหม่ในภายหลังเพื่อตอบให้ตรงจุดประสงค์ที่วางไว้

3. การสังเกต ผู้วิจัยมีใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมควบคู่กันไปขณะศึกษาในชุมชนและพิธีกรรมเลี้ยงผีอ่าร์กษ

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้โอกาสขณะที่เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีอ่าร์กษ โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธี คือ การช่วยเหลือในการเตรียมพิธี ตลอดจนเข้าร่วมพิธีที่ทางหมู่บ้านจัดขึ้น โดยการเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยไม่ทำให้วิทยากรรู้ตัวว่ากำลังถูกสัมภาษณ์อยู่ ผู้วิจัยพูดคุยและดูพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ใช้ทุกขณะที่อยู่ในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะไม่ทำให้ผู้ถูกสังเกตรู้ว่าผู้วิจัยกำลังสังเกตพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อไม่ให้ชาวบ้านเกิดความประหม่าหรือเกิดความอึดอัดขณะที่ผู้วิจัยทำการศึกษาอยู่

4. การบันทึกข้อมูลด้วยกล้องถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เครื่องบันทึกเสียง เพื่อบันทึกภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและเสียงในการทำความเข้าใจเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ซึ่งการบันทึกภาพเคลื่อนไหวนั้นจำเป็นต้องมีการบันทึกขณะประกอบพิธีกรรม เพราะในการประกอบพิธีกรรมนั้นการสัมภาษณ์อาจรบกวนสมาธิ และทำให้เกิดความสับสนของผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้วิจัยจึงบันทึกภาพเคลื่อนไหวเพื่อบันทึกบรรยากาศ ลำดับขั้นตอน เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่ทำพิธีกรรม และนำมาสอบถามผู้ประกอบพิธีกรรมภายหลังเมื่อเสร็จพิธี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของการวิจัย โดยดำเนินการดังนี้

1. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการได้รับข้อมูล
2. ศึกษาและเก็บข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ด้านสังคม ประชากร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยการสัมภาษณ์และค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ จากหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง
3. ผู้วิจัยสัมภาษณ์วิทยากรที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาแล้ว การสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและแบบบันทึกข้อมูลสนาม ผู้วิจัย

ใช้กล้องถ่ายภาพนิ่งและเครื่องบันทึกเสียงในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลในส่วนของความเชื่อ และพิธีกรรมเลี้ยงผีของชุมชนสะเอียบ

4. ผู้วิจัยเก็บข้อมูลพิธีกรรมโดยการร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์

ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ ซึ่งทำให้สามารถบันทึกขั้นตอนองค์ประกอบ สัญลักษณ์ ตลอดจนผลของพิธีกรรมและยังทำให้ผู้วิจัยสามารถสัมภาษณ์วิทยากรขณะประกอบพิธีกรรมได้ แต่บางพิธีกรรมก็ไม่สามารถสัมภาษณ์วิทยากรได้ ผู้วิจัยได้ใช้กล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหวเพื่อบันทึกพิธีกรรมทุกขั้นตอนและสอบถามสัมภาษณ์วิทยากรหลังเสร็จพิธีกรรม โดยผู้วิจัยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ช่วงตอนเย็นหลังจากวิทยากรรับประทานอาหารเย็นเสร็จเรียบร้อยแล้ว

5. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยตระหนักถึงประเด็นของการวิจัยครั้งนี้เป็นสำคัญโดยเชื่อว่าข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมานั้น ต้องครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้และสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจน สมบูรณ์ครบถ้วน ดังนั้นผู้วิจัยจึงตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งที่ทำการศึกษาข้อมูลในชุมชน โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ จัดทำแบบบันทึกข้อมูลขึ้นมาเฉพาะ ทำให้ผู้วิจัยมีความสะดวกในการแยกหมวดหมู่และประเภทของข้อมูลได้ และการตรวจสอบข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อมูลการสัมภาษณ์กับข้อมูลพิธีกรรมที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลและแยกเป็นหมวดหมู่แล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในชุมชนสะเอียบ โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องผีกับบริบทชุมชนด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่ศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม แนวคิดความเชื่อวิญญาณนิยม แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาชาวบ้าน ความเชื่อเกี่ยวกับผีของคนในภาคเหนือ ความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวจังหวัดแพร่ และทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ มาช่วยในการวิเคราะห์

2. ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงผีของชุมชนสะเอียบ ในการศึกษาขั้นตอน องค์ประกอบ และผลของพิธีกรรมเลี้ยงผีนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดระบบสัญลักษณ์และการสัมภาษณ์วิทยากรเพื่อช่วยในการตีความหมายสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบของพิธีกรรม และนำข้อสรุปจาก

การทบทวนวรรณกรรมแนวคิดความเชื่อและพิธีกรรมที่ผู้วิจัยได้สรุปเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลพิธีกรรมเลี้ยงผี

3. ข้อมูลอิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีต่อชาวบ้านชุมชนสะเอียบ จากการสัมภาษณ์วิทยากรและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้โดยนำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ และข้อสรุปจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาช่วยในการวิเคราะห์

การเสนอผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษาครั้งนี้ เป็นการนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่” ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยการสังเกตพิธีกรรมและการสัมภาษณ์วิทยากรผู้ที่มีความรู้ อย่างแท้จริง เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนบ้านสะเอียบ โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูล ทั่วไปของตำบลสะเอียบที่ได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้องตลอดจนการลงพื้นที่สำรวจชุมชน และการ สัมภาษณ์วิทยากรมาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีของตำบลสะเอียบ ซึ่งผู้วิจัยได้พบ ข้อมูลดังต่อไปนี้

ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

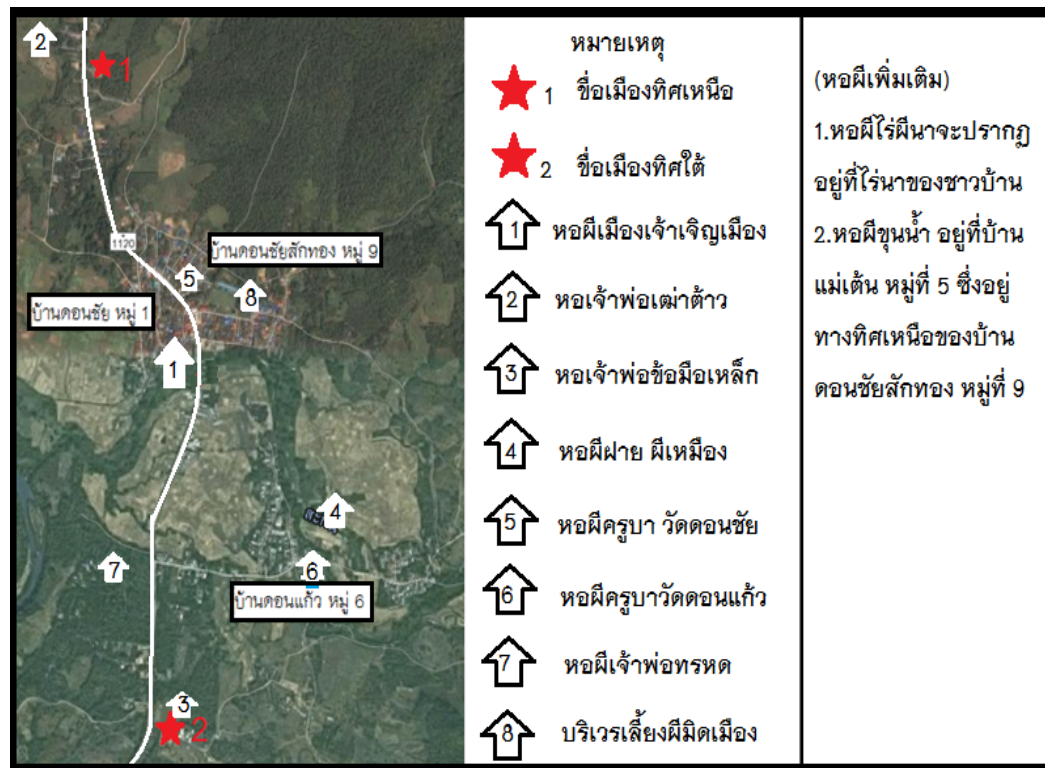
จากตำนานของห้วยเอียบทำให้ผู้วิจัยพบว่าเดิมชุมชนสะเอียบแห่งนี้นับถือผีมาอย่าง ยาวนานก่อนการนับถือพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาถึง ชาวบ้านในชุมชนได้ปฏิเสธ ไม่ ยอมรับแต่ภายหลังชาวบ้านในชุมชนก็ได้เปลี่ยนความคิดและหันมานับถือพระพุทธศาสนาควบคู่ กับการนับถือผีอันเป็นศาสนาดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งการประนีประนอมในการนับถือศาสนา ควบคู่นี้ตรงตามแนวคิดพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน โดยชาวบ้านตำบลสะเอียบยังมีความเชื่อว่ามี ธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ที่ดิน ไร่นา แหล่งน้ำ ป่าไม้ ตลอดถึงบ้านเมืองและบ้านเรือน ต่างมี เจ้าของหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่ปกป้องดูแลรักษา เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านเชื่อถือมาตั้งแต่ บรรพบุรุษและยังคงดำรงอยู่จนปัจจุบัน การกระทำสิ่งใดต้องมีการบอกกล่าวเพื่อขออนุญาตต่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่บริเวณนั้นก่อน ซึ่งชาวบ้านเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ว่า ผีหรืออารักษ์ ชาวบ้านตำบลสะเอียบนับถือผีและมีความยำเกรงต่อผีมาช้านาน โดยสะท้อนความเชื่อผ่าน พิธีกรรมที่เรียกว่า “เลี้ยงผี” และมีหลักฐานที่เห็นได้ชัดคือสิ่งปลูกสร้างที่เรียกว่า “หอผี” จาก ลงสำรวจพื้นที่ผู้วิจัยพบหอผีอารักษ์ที่สำคัญในชุมชนสะเอียบดังนี้

1. หอผีเจ้าเจิญเมือง อยู่ใจกลางชุมชนสะเอียบ
2. หอผีเจ้าพ่อเฒ่าด้าว อยู่ติดไร่นาของชาวบ้านทางทิศเหนือ
3. หอผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก อยู่ติดช่อเมืองทางทิศใต้และใกล้ไร่นาของชาวบ้าน
4. หอผีฝาย ผีเหมือง อยู่ติดกับฝายชะลอน้ำ
5. หอผีครุบา, ครุบาศีลธรรม พบบริเวณวัดดอนแก้ว และวัดดอนชัย
6. หอผีเจ้าพ่อทรหด อยู่ในป่าทางทิศใต้ใกล้โรงเหล้า และโรงเลี้ยงหมู

7. หอผีไร่ผีน้า เป็นหอผีขนาดเล็กจะอยู่ประจำไร่นาของชาวบ้าน

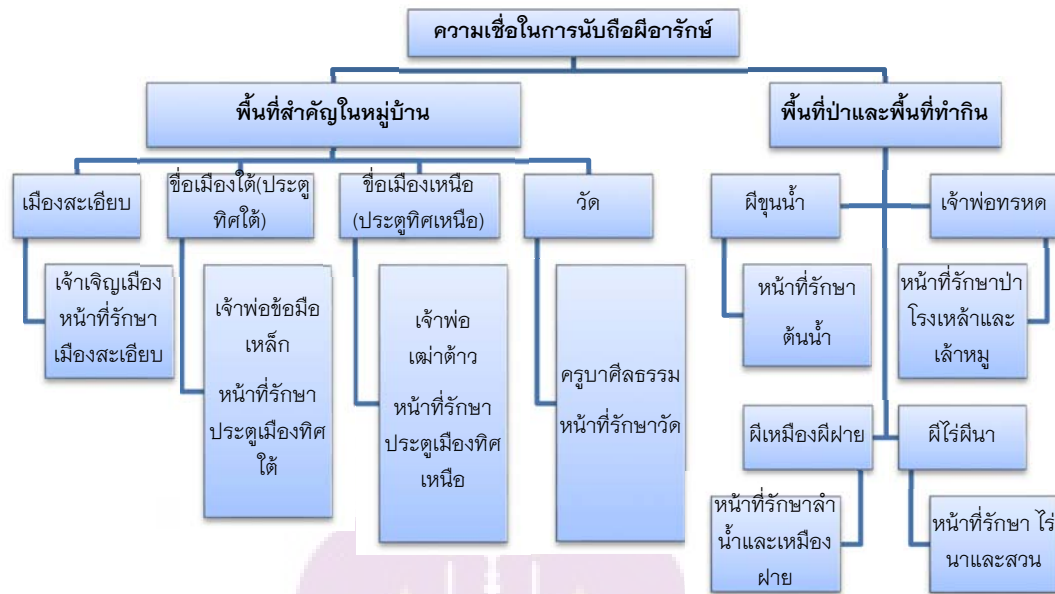
8. หอผีขุนน้ำ อยู่ในป่าบ้านแม่เต็น หมู่ที่ 5

โดยผู้วิจัยได้จัดทำเป็นแผนที่ของหอผีดังนี้

ภาพ 8 แสดงแผนที่หอผีอารักษ์ชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้สังเกตว่าหอผีจะตั้งอยู่ตามสถานที่สำคัญของชุมชน และเมื่อนำข้อมูลด้านอาชีพของชาวบ้านชุมชนสะเอียบมาเปรียบเทียบทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อในการนับถือผีที่มีต่ออาชีพของคนในชุมชน เช่น หอผีเจ้าเจริญเมืองจะอยู่ตรงกลางของชุมชนสะเอียบเดิม, หอผีเจ้าพ่อเต่าตัวและหอผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็กจะอยู่บริเวณชื่อเมืองและใกล้ไร่นาของชาวบ้าน, หอผีครุบาหรือครุบาศีลธรรมจะอยู่ในวัด หอผีเหมืองผีฝายจะอยู่ใกล้ฝายชะลอน้ำ หอผีไร่ผีน้าจะอยู่บริเวณไร่นาของชาวบ้าน เป็นต้น โดยผู้วิจัยได้จัดทำเป็นโครงสร้างและหน้าที่ของผีอารักษ์ตามของความเชื่อในการนับถือของชาวบ้านชุมชนสะเอียบ ดังนี้

ภาพ 9 แสดงโครงสร้างและหน้าที่ของผีอารักษ์ตามของความเชื่อในการนับถือของชาวบ้านชุมชนสะเอียบ

จากความเชื่อในการนับถือผีอารักษ์ของชาวบ้านสะเอียบที่ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ในการวิเคราะห์ ทำให้ผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็นกลุ่มคือกลุ่มผีอารักษ์พื้นที่สำคัญในหมู่บ้านกับกลุ่มผีอารักษ์พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกิน โดยกลุ่มผีอารักษ์พื้นที่สำคัญในหมู่บ้านจะมีชื่อเรียก เช่น เจ้าเจิญเมือง, เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก, เจ้าพ่อเดมาตัว, ครูบาศีลธรรม ส่วนกลุ่มผีอารักษ์พื้นที่ป่า และพื้นที่ทำกินจะมีชื่อเรียกตามพื้นที่ที่ผีทำหน้าที่อารักษ์ เช่น ผีขุนน้ำ, ผีเหมืองผีฝาย, ผีไร่ผิงา ยกเว้นก็เพียงแต่ เจ้าพ่อทรหด ที่มีชื่อเรียก

จากการแบ่งผีอารักษ์ โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่พบว่าชาวบ้านในชุมชนสะเอียบนั้นมีความเชื่อ และนับถือผีเพราะผีมีหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งในการดูแลรักษาชุมชนสะเอียบ โดยจะมุ่งเน้นไปที่สถานที่ที่สำคัญและสถานที่ประกอบอาชีพของชาวบ้าน

องค์ประกอบ ลำดับขั้นตอน และความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรมเลี้ยงผีตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ผู้วิจัยพบพฤติกรรมของชาวบ้านตำบลสะเอียบที่สะท้อนความเชื่อในการนับถือผีในรูปแบบของพิธีกรรมเลี้ยงผี ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเอียบนี้มีคำศัพท์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงผี เพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นผู้วิจัย

จึงขออธิบายความหมายของคำศัพท์ท้องถิ่นที่ใช้ในการเลี้ยงผีในชุมชนสะเลียบ เพิ่มเติมให้ผู้อ่าน ได้มีความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

1. เข้าจำ หมายถึง ผู้ที่สามารถติดต่อกับผีและประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี
2. กำล้ง หมายถึง ลูกหลานหรือผู้ที่ศรัทธาผีเพศชาย ทำหน้าที่เตรียมวัสดุอุปกรณ์ เครื่องเช่นตลอดจนสถานที่ในพิธีกรรมเลี้ยงผี
3. ลูกข้าวลูกแป้ง หมายถึง ลูกหลานหรือผู้ที่ศรัทธาผีเพศหญิง ทำหน้าที่สนับสนุนเข้า จำในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์เครื่องเช่นตลอดจนสถานที่ในพิธีกรรมเลี้ยงผี
4. ผีอารักษ์ หมายถึง ผีดีที่ให้คุณ ดูแลรักษาสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนสะเลียบ
5. หอผี หมายถึง ศาลผีที่ผีสถิตอยู่แต่จะไม่อยู่ตลอด การเลี้ยงผีแต่ละครั้งเข้าจำจะ เชิญผีลงหอผีก่อน ซึ่งหอผีแต่ละที่ในชุมชนสะเลียบนั้นมีความแตกต่างกัน เช่นหอผีที่มีขนาดใหญ่มีลักษณะเหมือนบ้านซึ่งชาวบ้านสามารถขึ้นไปประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบนหอผีได้หลายคน และหอผีขนาดเล็กชาวบ้านไม่สามารถขึ้นไปประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีได้
6. หิ้งผี หมายถึง แผ่นไม้ที่ยื่นออกมาจากหอผี หิ้งผีแต่ละหอผีนั้นจะมีลักษณะที่ แตกต่างกัน โดยหิ้งผีจะใช้วางชันเจริญผีและบางหอผีหิ้งผีก็สามารถวางเครื่องเช่นได้
7. บั้นข้าวเลี้ยงผี หมายถึง การนำเครื่องเช่นไปเลี้ยงผีโดยเข้าจำหรือชาวบ้านที่ร่วม พิธีกรรมเลี้ยงผีนำข้าวเหนียวพร้อมกับข้าวหรือเครื่องเช่นนำมาทำเป็นข้าวปั้นคำเล็ก ๆ พอประมาณโดยมีกับข้าววางอยู่บนข้าวปั้นและนำไปวางที่หอผี
8. ชันเจริญผี หมายถึง เครื่องเชิญผีโดยประกอบไปด้วยดอกไม้หลากสี และรูปจำนวน 8 ดอก วางอยู่ในภาชนะที่เข้าจำจัดเตรียมไว้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นถาดหรือจาน
9. สวดยดอกเจริญผี หมายถึง กรวยดอกไม้ที่ใช้เชิญผีประกอบไปด้วยดอกไม้หลากสีและ รูปจำนวน 9 ดอก
10. เลี้ยงผี หมายถึง พิธีกรรมเช่นผีของชาวบ้านชุมชนสะเลียบ
11. ฮ่ำ หมายถึง ร่ำรำพันหรือพรรณนาถึงผีตามจุดประสงค์ของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดังนี้ ฮ่ำเจริญผี (ร่ำรำพันเชิญผีลงประทับที่หอผี) ฮ่ำบอก (ร่ำรำพันบอกผี) ฮ่ำถาม (ร่ำรำพันถามผี) ฮ่ำ ขอ (ร่ำรำพันเพื่อวิงวอนผีให้ช่วย)
12. ไม้เสียงทาย หมายถึง ไม้ที่ใช้ในการวัดวาไม้เสียงทาย โดยใช้เนื้อแข็งหรืออาจเป็น ไม้ไผ่มีน้ำหนักเบา มีขนาดถือได้สะดวกและมีขนาดยาวประมาณ 1 วา (4 ศอก)
13. วัดวาไม้เสียงทาย หมายถึง การที่เข้าจำหาคำตอบของคำถามที่ถามผีโดยการใช้ไม้ เสียงทาย จากการวัดวาไม้เสียงทาย คือการวัดความยาวของไม้เสียงทายเทียบกับขนาดการวามือของเข้าจำ โดยมีเงื่อนไขของคำตอบว่า ตกกลง ฟังพอใจ อิ่ม ไข้ หรือช่วย ไม้ที่ใช้เสียงทายจะ

ยาวออกจากเดิมประมาณ 2-3 นิ้ว และมีเงื่อนไขของคำตอบว่า ไม่ตกลง ไม่พึงพอใจ ไม่อึด ไม่ใช้ หรือไม่ช่วย ไม้ที่ใช้เลี้ยงหายจะมีความยาวเท่าเดิม

14. ปางสามปางแก้ว หมายถึง ประเพณีเลี้ยงผีประจำกาลของชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ในเดือน 3 เหนือ (เดือนธันวาคม) ซึ่งเป็นช่วงก่อนชาวบ้านทำนาและเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) หลังชาวบ้านทำนาเสร็จ

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเอียบ โดยแบ่งประเภทของพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่เป็น 2 ประเภทตามข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม คือ 1.พิธีกรรมตามกาลเวลา และ 2.พิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ ดังนี้

1. พิธีกรรมตามกาลเวลา

พิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบที่แบ่งตามกาลเวลา ชาวบ้านเรียกว่า เลี้ยงประเพณีปางสามปางแก้ว หรือปางแก้วปางสาม โดยจะแบ่งช่วงเวลากการเลี้ยงผีอารักษ์เป็น 2 ช่วงในรอบ 1 ปี คือ เลี้ยงประเพณีปางแก้ว (เดือนมิถุนายน) ซึ่งเป็นช่วงเดือนก่อนการเพาะปลูก ชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีอารักษ์ โดยผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะไปเลี้ยงผีอารักษ์เมือง ผีขุนน้ำ ผีเหมืองผีฝาย ส่วนชาวบ้านที่เป็นลูกข้าวลูกแบ่งจะไปเลี้ยงผีอารักษ์ที่ต้นนับถือหรือผีอารักษ์ที่ดูแลไร่เนาของตนเองซึ่งส่วนมากจะเป็นการบนบานศาลกล่าวเกี่ยวกับผลิตผลทางการเกษตร การค้าขาย การปศุสัตว์ ในรอบปีนั้น ๆ ส่วนการเลี้ยงประเพณีปางสาม (เดือนธันวาคม) หลังฤดูเก็บเกี่ยวก็จะมีการเลี้ยงผีอารักษ์เพื่อขอบคุณผีอารักษ์ที่ดูแลรักษาในการประกอบอาชีพทางด้านต่าง ๆ หรือมีการเลี้ยงแก้บนเมื่อมีผลผลิตทางการเกษตรที่ดี กรณีแก้บนโดยชาวบ้านจะนำเครื่องเซ่นมาเลี้ยงตามที่ได้บนบานศาลกล่าวไว้ในตอนเลี้ยงประเพณีปางแก้ว

นอกจากพิธีเลี้ยงประเพณีปางสามปางแก้วแล้วชาวบ้านชุมชนสะเอียบยังมีการเลี้ยงผีตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรอบปีโดยถือเอาพระสงฆ์ที่ล่วงลับไปแล้วมาเป็นผีอารักษ์วัด ดูแลรักษาวัด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ผีครูบาหรือครูบาศีลธรรม โดยพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ปรากฏเป็นพิธีกรรมตามกาลเวลามีดังนี้

1.1 พิธีกรรมเลี้ยงผีเมือง

ความเป็นมา

เจ้าเจิญเมือง หรือเซิญเมือง เป็น อารักษ์เมืองสะเอียบ จะมีหน้าที่คุ้มครองรักษาเมืองสะเอียบ จากคำบอกเล่าของ อุดม ศรีคำภา ชาวบ้านดอนชัยว่า ผีเมืองจะดูแลรักษาผู้คนที่ย้ายอยู่ในเมืองสะเอียบ โดยเจ้าเซิญเมืองนั้นจะมีบริวารของท่าน คือ หมูเก็บ หมูเล็ก จำจ้าง (จำช้าง) จำม้า จำวัว จำควาย ที่ทำหน้าที่ดูแลสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านในตำบลสะเอียบ

พิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองในการเลี้ยงประเพณีปางสามปางเก่าในแต่ละปีจะเริ่มจากการประชุมหมู่บ้านเพื่อหาวัน เวลา และงบประมาณในการใช้จัดพิธีกรรมโดยการเก็บเงินจากชาวบ้านในหมู่บ้านหลังคาละ 20 บาท เพื่อใช้ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีโดยค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่จะเป็นค่าเครื่องเช่นไห้ว ซึ่งเครื่องเช่นไห้วหลัก ๆ ก็จะมีข้าว ไก่ต้มจำนวน 6 คู่ ไช้ไก่ เหล้าขาว ดอกไม้ ธูป โดยจะสลับกับการเช่นหมูสามปีครั้ง (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557) เมื่อถึงวันที่นัดหมายซึ่งจะอยู่ในช่วง ขึ้น 11-15 ค่ำ ในตอนเช้าเวลาประมาณ 05.00 น. ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมนำโดยกลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และบุคคลที่สนใจ จะมารวมตัวกันที่หอผีเมืองเพื่อเตรียมความพร้อมในพิธีกรรมเลี้ยงผี กำลังและลูกข้าว ลูกแป้งจะช่วยกันทำความสะอาด และเตรียมเครื่องเช่นที่หอผีเมือง เวลาประมาณ 06.00 น. เมื่อทุกอย่างพร้อมก็จะเริ่มพิธีกรรม โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. กำลังและลูกข้าวลูกแป้ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในชุมชน
2. เจ้าจ้ำ

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. ชันเจิญผี
2. เครื่องเช่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ไก่ต้ม ไช้ไก่ต้ม ข้าวเหนียว เหล้าขาว

3. ไม้เลี้ยงทาย

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. เจ้าจ้ำนำเครื่องเช่นมาวางหน้าหิ้งผีแล้วเจ้าจ้ำจะนำชันเจิญผีวางไว้บนหิ้งผี
2. เจ้าจ้ำทำการวัดวาไม้ครั้งแรก ความยาวไม้จะพอดีกับขนาดวาของแขนเจ้าจ้ำเพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดูว่าขนาดความยาวของไม้เท่ากับขนาดวาของเจ้าจ้ำ
3. เจ้าจ้ำเชิญผีลงหอผี ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ฮ้ำเจิญผี” โดยเจ้าจ้ำจะนั่งคุกเข่าหน้าหิ้งผีและถือไม้เลี้ยงทายให้ตั้งตรงระหว่างเข่าทั้ง 2 ข้างโดยปลายไม้จะตั้งชี้ไปทางหิ้งผีและทำการ “ฮ้ำเจิญผี” ตัวอย่างการฮ้ำเจิญผี “สาตุ้ บัดนี้ผู้ชาตังหลายก็ได้มายังหอเจ้าบ้อ ก้อเอายั้งเครื่องเช่นมาเลี้ยงตามประเพณีปางเก่าของบ้านเฮา ถ้าเจ้าเมืองได้ฮ้ำได้ฮู้ก็ขอที่อลงมา เตอะบ้อเฮย” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 26 ธันวาคม 2557)
4. เจ้าจ้ำ “ฮ้ำถามผี” ตัวอย่างการฮ้ำถามผี “เฮ้อ ถ้าเจ้าบ้อลงมาแล้วก็ขอที่ฮ้อ ไม้ยาวเงินศอกออกเงินวาเตอะสาตุ้” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 26 ธันวาคม 2557)

เมื่อถามเสร็จเจ้าจ้ำทำ “วัดวาไม้เสียงท่าย” ขณะทำการวัดวาเสียงท่ายไม้ก็จะมิขนาดยาวออกประมาณ 1-2 ซ่อนิ้ว หมายถึงฝึกลงประทับหอยแล้ว

5. เมื่อฝึเมืองลงประทับหอยแล้วผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเสียงฝึเมือง

5.1 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะช่วยกันปั้นข้าวเสียงฝึประมาณ 3-4 ปั้นข้าว โดยจะปั้นวางไว้ในจานตรงหิ้งฝึ

5.2 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมรินเหล้าแล้วเอารดข้างปั้นข้าวจานที่เตรียมไว้

5.3 ในขณะที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเสียงฝึก็จะ “ฮ่ำขอ” ต่อฝึให้ดูแลคุ้มครองบ้านเมือง ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบางคนจะถือโอกาสในการบ่นฝึโดยการ “ฮ่ำขอ” ตัวอย่างการฮ่ำขอ “เฮ้อ เจ้าบ่อป็นี้ก็ขอหื้อข้าวชายได้เงินดีเนอบดีหื้อน้ำท่วมเหมือนปีแล้วเนอบบ่อเหย” (สมมิ่ง เหมือนร้อง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 26 ธันวาคม 2557)

5.4 ผู้เข้าร่วมพิธีบางส่วนจะทยอยไปเสียงฝึบริวารของเจ้าพ่อ คือ หมูกีบ หมูเล็ก จ่าจ้าง (จ่าข้าง) จ่าม้า จ่าวัว จ่าควาย ที่ทำหน้าที่ดูแลสัตว์เสียงของชาวบ้านในชุมชน สะเอียบที่หอยฝึบริวารอยู่บริเวณข้าง ๆ หอยฝึเมือง โดยการปั้นข้าวเสียงฝึวางไว้ในจานที่เตรียมไว้ในหอยฝึบริวาร และนำเหล้ารินใส่หอยฝึตรงที่วางปั้นข้าว พร้อมกับการฮ่ำขอ ตัวอย่างการฮ่ำขอ “เฮ้อ จ่าจ้าง จ่าม้า จ่าวัว จ่าควาย ป็นี้ขอหื้อหมูที่เล่าของผู้เข้าบ่ดีหื้อติดโรคเตอะ สาดู” (อำนาจ สะเอียบคง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 26 ธันวาคม 2557)

ในการเสียงบริวารนี้จะไม่มีการเสียงท่ายเหมือนกับเสียงฝึเมือง

6. เมื่อเสียงฝึเมืองเสร็จ 1 รอบ (1 รอบของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทุกคนทำการเสียงฝึ) เจ้าจ้ำก็จะวัดวาไม้เสียงท่ายว่าฝึเมืองอิมหรือพอใจกับการเสียงหรือยัง ถ้าไม่พอใจก็จะทำการเสียงฝึอีก จนผลเสียงท่ายคือ ฝึอิมหรือฝึพอใจแล้ว

7. เมื่อฝึกินอิมหรือพอใจ เจ้าจ้ำก็จะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่มีเรื่องทุกข์ใจ หรือผู้ที่ต้องการให้ฝึเจ้าเมืองช่วย ได้บ่นกับฝึเจ้าเมือง ผ่านการเสียงท่าย

8. เสร็จพิธี เจ้าจ้ำลาฝึ สำหรับเครื่องเช่นจะถูกแบ่งปันให้กับผู้ที่มีส่วนเตรียมงานเพื่อความป็นสิริมงคล

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ฝึเมืองจะทำให้บ้านเมืองสงบสุข และยังทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตประจำวันในชุมชนสะเอียบ มีความปลอดภัยในการเดินทาง ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตร การค้าขาย ปศุสัตว์ และอุตสาหกรรมครัวเรือน นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีกำลังใจในการต่อสู้กับรัฐในการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น เพราะในช่วงระยะเวลาที่ชุมชนสะเอียบต่อสู้เรื่อง

เขื่อนแก่งเสือเต้นมักมีการบดบังผีเมืองตลอด ผลของการบดบังทำให้โครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้นถูกพักไปหลายครั้ง รวมถึงเหตุการณ์เสียชีวิตของนักการเมืองระดับท้องถิ่น และระดับประเทศหลายคนเข้ามาเป็นแกนนำเรื่องสร้างเขื่อน ทำให้ชาวบ้านเชื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ของผีเมืองที่ดูแลรักษาเมืองสะเอียบ

วิทยากร

1. นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายเส็ง ขวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นางถนอม ขวัญยืน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายกมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
6. นายชลัช สะเอียบคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
7. นายอำนาจ สะเอียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
8. นางสาวรัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 10 แสดงหอเจ้าเจิญเมือง อารักษ์เมืองสะเอียบ

ภาพ 11 แสดงหอนีบริวารของเจ้าเจิญเมืองอารักษ์เมืองสะเอียบ

1.2 พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวว

ความเป็นมา

จากคำบอกเล่าของ อุดม ศรีคำภา ว่า ทางชื่อเมืองทิศเหนือมีหอยของผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวว ซึ่งเจ้าพ่อเฒ่าตัวว เดิมเป็น “เจ้ากำกั๊ด” (ผู้ที่คิดริเริ่มการทำไร่นาบริเวณบ้านดอนชัย) ได้ถางที่เพื่อทำไร่นาจัดการระบบน้ำในการทำนาในอดีตเมื่อตายไปแล้วชาวบ้านสำนึกในบุญคุณจึงสร้างหอยผีให้อยู่และขอให้คุ้มครองดูแลไร่นาจัดของชาวบ้านตลอดจน คุ้มครองดูแลชื่อเมืองทางด้านทิศเหนือ เนื่องจากผีเจ้าพ่อเฒ่าตัววเคยเป็นชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนละเอียดมาก่อน ชาวบ้านบางตระกูลจึงถือเจ้าพ่อเฒ่าตัววเป็นผีบรรพบุรุษอีกด้วย ชาวบ้านละแวกนี้มักมาบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อเฒ่าตัววโดยการเขียนข้อความลงบนไผ่บนไม้ที่ทำเป็นผนังหอยของเจ้าพ่อเฒ่าตัวว เช่น บนเรื่องของผลิตผลทางการเกษตรก็จะเขียนยอดขายที่ต้องการ บนขอให้ปลอดภัยในการเดินทางก็จะเขียนทะเบียนรถลงไปให้เจ้าพ่อเฒ่าตัววคุ้มครอง เป็นต้น (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

เมื่อถึงประเพณีปางสามปางเก้า ชาวบ้านก็จะจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้น โดยจะประชุมชาวบ้านในหมู่บ้านเพื่อกำหนดวันเลี้ยงผีซึ่งจะอยู่ในช่วง วันขึ้น 13 ค่ำ-15 ค่ำ ในเดือน 3 และเดือน 9 แต่จะไม่มี การเก็บเงินรายครัวเรือน โดยชาวบ้านที่ทำไร่ทำนาบริเวณพื้นที่ที่เจ้าพ่อเฒ่าตัววดูแล และชาวบ้านที่ศรัทธาพ่อเฒ่าตัววจะมาเลี้ยงผี โดยชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะเตรียมเครื่องเช่นมาเช่นสังเวช ขึ้นอยู่กับความพร้อมและสภาพทางการเงินของชาวบ้าน พิธีจะเริ่มเวลาประมาณ 07.00 น. เป็นต้นไปจนถึงเวลาประมาณ 10.00 น. สิ่งแรกก่อนจะเริ่มพิธี ชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดหอยผีและเตรียมสถานที่ในการเลี้ยงผี และเมื่อทุกอย่างพร้อมก็จะเริ่มพิธีกรรม โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. กำลั้งและลูกข้าวลูกแป้ง
2. เจ้าจำ

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. ชันเจิญผี
2. เครื่องเช่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม

ข้าวเหนียว เหล้าขาว

3. ไม้เสียงทนาย

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. เจ้าจำจะนำชันเจิญผีวางไผ่บนหิ้งผี

2. เจ้าจ้ทำกาการวัดวาไม้ครั้งแรก ความยาวไม้จะพอดีกับวาแขนของเจ้าจ้ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดูว่าขนาดความยาวของไม้เท่ากับขนาดวาของเจ้าจ้

3. เจ้าจ้จะเชิญผีลงหอดผี ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ฮ่ำเจิญผี” โดยเจ้าจ้จะนั่งคุกเข่าหน้าหิ้งผีและถือไม้เสี่ยงทายให้ตั้งตรงระหว่างเข่าทั้ง 2 ข้างโดยปลายไม้จะตั้งชี้ไปทางหิ้งผีและทำการ “ฮ่ำเจิญผี” ตัวอย่างการฮ่ำเจิญผี “สาตุ เอ้อเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวบัดนี้ผู้ขาดังหลายก่อได้เอายังเครื่องเช่นมาเลี้ยงตามประเวณีเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวได้ฮับได้ฮู้ก็ขอหื้อลงมาเตอะพอเหย” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 มิถุนายน 2557)

4. เจ้าจ้จะ “ฮ่ำถามผี” ว่า “เอ้อ ถ้าเจ้าบ้อลงมาแล้วก็ขอหื้อไม้ยาว เจ้นศอกออกเจ่นวาเตอะสาตุ” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 มิถุนายน 2557) เมื่อถามเสร็จเจ้าจ้ทำ “วัดวาไม้เสี่ยงทาย” หากไม้เสี่ยงทายมีขนาดยาวออกประมาณ 1-2 ซ่อนิ้ว ก็หมายถึงผีลงประทับหอดแล้ว

5. เมื่อเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวลงประทับหอดแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเลี้ยงผี โดยเจ้าจ้จะปั้นข้าวเลี้ยงผี

5.1 เจ้าจ้ กำลังและลูกข้าวลูกแบ่งช่วยกันเอาเครื่องเช่นมาวางบริเวณหน้าหิ้งผี

5.2 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมผลัดกันปั้นข้าวเลี้ยงผีประมาณ 3-4 ปั้นข้าว วางบนจานที่เตรียมไว้ และรินเหล้าแล้วเอาธูปบริเวณจานที่วางไว้ บางคนก็เอาธูปบริเวณผนังฝาของหอดผี

5.3 ในขณะที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเลี้ยงผีก็จะ “ฮ่ำบอก” ต่อผีในทำนองให้ช่วยดูแลไร่นาและผลิตผลทางการเกษตร ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบางคนจะถือโอกาสในการขอผี โดยการ “ฮ่ำขอ” เช่น “เอ้อ เจ้าบ้อปีนี้ก็ขอหื้อข้าวกล้านาดีเนื้อบ้อเหย บดีหื้อแมงลงกิน เนื้อบ้อเหย” (ถนอม ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 มิถุนายน 2557)

6. เมื่อเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวเสร็จ เจ้าจ้ก็จะเสี่ยงทายว่าผีอิมหรือพอใจกับการเลี้ยงหรือยัง โดยกล่าวว่า “เอ้อ เจ้าพ่ออิมละถ้าอิมละก็ขอหื้อไม้ยาวออกเจ่นศอกเจ่นวาเตอะสาตุ” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 มิถุนายน 2557) ถ้าไม่พอใจก็จะทำการปั้นข้าวเลี้ยงผีอีก จนผลเสี่ยงทายคือผีอิมหรือผีพอใจแล้ว

7. เมื่อเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวกินอิมหรือพอใจแล้ว เจ้าจ้ก็จะให้ชาวบ้านเก็บเครื่องเช่นกลับไปและให้ชาวบ้านในรอบต่อไปขึ้นมาเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวจนชาวบ้านที่มาขอเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวาวหมด

8. เมื่อเสร็จพิธี เจ้าจ้าลาจะผี สำหรับเงินขันผี เจ้าจ้าจะนำไปทำบุญให้กับเจ้าพ่อเผ่าตัว และเครื่องเช่นบางส่วนของชาวบ้านจะแบ่งให้เจ้าจ้าเป็นการตอบแทน

ผีเจ้าพ่อเผ่าตัวนอกจากจะทำหน้าที่เป็นผีอารักษ์แล้วตามความเชื่อของชาวบ้านชุมชนสะเอียบบางครอบครัวยังนับถือเป็นผีประจำตระกูล โดยจะมีการเลี้ยงผีในช่วงเทศกาลสงกรานต์จะมีการรดน้ำดำหัวเจ้าพ่อเผ่าตัวและถวายของทานให้ตลอดจนอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเจ้าพ่อเผ่าตัว ชาวบ้านที่นับถือเจ้าพ่อจะมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีที่หอผีเจ้าพ่อเผ่าตัว ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. กำลังและลูกข้าวลูกแบ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในชุมชน
2. เจ้าจ้า

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. ขันเจริญผี
2. เครื่องเช่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม

ข้าวเหนียว เหล้าขาว

3. ไม้เสียงทนาย
4. น้ำขมิ้นส้มป่อย
5. กรวยดอกไม้

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. เจ้าจ้าจะนำขันเจริญผีวางไว้บนหิ้งผี
2. เจ้าจ้าทำการวัดวาไม้ครั้งแรก ความยาวไม้จะพอดีกับวาแขนของเจ้าจ้า เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดูว่าขนาดความยาวของไม้เท่ากับขนาดวาของเจ้าจ้า

3. เจ้าจ้าจะเชิญผีลงหอผี ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ฮ่าเจริญผี” โดยเจ้าจ้าจะนั่งคุกเข่าหน้าหิ้งผีและถือไม้เสียงทนายให้ตั้งตรงระหว่างเข่าทั้ง 2 ข้าง โดยปลายไม้จะตั้งชี้ไปทางหิ้งผีและทำการ “ฮ่าเจริญผี” โดยกล่าวว่า “สาตุ้ เอ้อเจ้าพ่อเผ่าตัวบัดนี้ผู้ขาดังหลาย ก่อได้เอายังเครื่องเช่นมาเลี้ยงตามประเพณีปีใหม่เมืองก็ขอหื้อบ้อลงมาเตอะพ่อเหย” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 เมษายน 2557)

4. เจ้าจ้ากล่าว “ฮ่าถามผี” ว่า “เอ้อ ถ้าเจ้าบ้อลงมาแล้วก็ขอหื้อไม้ยาวเจ่นคอกยาวออกเจ่นวาเตอะสาตุ้” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 เมษายน 2557) เมื่อถามแล้วเจ้าจ้าทำ “วัดวาไม้เสียงทนาย” ขณะทำการวัดวาเสียงทนายไม้หากไม้เสียงทนายมีขนาดยาวออกประมาณ 1-2 ซ่อนิ้ว แสดงว่าเจ้าพ่อเผ่าตัวลงประทับหอบแล้ว

5. เมื่อเจ้าพ่อเฒ่าตำวลงประทับหอนแล้วผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะทำการเลี้ยงผี โดยเข้าจ้ำจะแบ่งการเลี้ยงผีเป็นรอบ รอบละ 2-3 ครอบคร้ว และจะเลี้ยงไปเรื่อย ๆ จนกว่าชาวบ้านที่ศรัทธาเจ้าพ่อเฒ่าตำวจะหมด ดังนี้

5.1 เข้าจ้ำจัดพื้นที่ให้กับชาวบ้านที่ศรัทธาหรือผู้ร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีโดยเรียงตามลำดับก่อนหลังจากการขึ้นหอนผี และก่อนที่เข้าจ้ำจะเริ่มพิธีชาวบ้านก็จะนำเงิน (ไม่ได้กำหนดจำนวนเงิน) และกรวยดอกไม้ที่เตรียมมาใส่ในขันผี

5.2 เข้าจ้ำ ฮ้ำบอกเจ้าพ่อเฒ่าตำว ว่าในรอบนี้มีใครนำของมาเลี้ยงบ้างโดยระบุชื่อของชาวบ้านที่นำของเช่นมาเลี้ยงผี เช่น “เฮ้อ เจ้าพ่อเฒ่าตำวบัดนี้ปีใหม่ปีเหมือนก็หมายมี หน้อยน้น หนานวิตก็ได้นำเอาไก่ต้ม 2 ตัวมาเลี้ยงเจ้าพ่อยังบ่เต่าเดือนนั้นหนานน้อยก็นำเอาหัวหมูมาเลี้ยงน้อ” (กมล ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 เมษายน 2557)

5.3 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมแต่ละคนผลัดกันปั้นข้าวเลี้ยงผีประมาณ 3-4 ปั้นข้าววางบนจานที่เตรียมไว้ และรินเหล้าแล้วเอาราดบริเวณจานที่วางไว้ บางคนก็เอาราดบริเวณผนังฝาของหอนผี

5.4 การรดน้ำดำหัวผีเจ้าพ่อเฒ่าตำวชาวบ้านจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยรินรดบริเวณฝาของหอนผี หรือบริเวณหิ้งของผี

5.5 ในขณะที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการปั้นข้าวเลี้ยงผีหรือรดน้ำดำหัวผีก็จะ “ฮ้ำบอก” ต่อผีในทำนองขอให้ดูแลไร่นาและผลิตผลทางการเกษตร ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบางคนจะถือโอกาสในการขอผีโดยการ “ฮ้ำขอ” เช่น “เฮ้อ เจ้าบ้อปีนี้ก็ขอหื้อข้าวกล้านาดีน้อบ้อเหย บ่ดีหื้อแมงลงกิน น้อบ้อเหย” (ตา สะเอียดคง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 เมษายน 2557) ตลอดจนฮ้ำขอให้ผีดูแลครอบคร้วให้อยู่ดีมีสุขตลอดทั้งปี

5.6 จากนั้นเข้าจ้ำก็จะเสี่ยงทายว่าผีเจ้าพ่อเฒ่าตำวอ้มหรือพอใจกับการเลี้ยงหรือยัง ถ้าไม่พอใจก็จะทำการเลี้ยงผีอีก จนกว่าผลเสี่ยงทายจะปรากฏว่าผีอ้มหรือผีพอใจแล้ว

6. เมื่อเจ้าพ่อเฒ่าตำวกินอ้มหรือพอใจแล้ว เข้าจ้ำก็จะให้ชาวบ้านเก็บเครื่องเช่นกลับไป และให้ชาวบ้านในรอบต่อไปขึ้นมาเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าตำวจนชาวบ้านที่มารอดเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าตำวทยอยกลับจนหมด

7. เสรีจพิธี เข้าจ้ำทำการลาผี สำหรับเงินขันผีเข้าจ้ำจะนำไปทำบุญให้กับเจ้าพ่อเฒ่าตำว และเครื่องเช่นบางส่วนชาวบ้านจะแบ่งให้เข้าจ้ำเป็นการตอบแทน

อย่างไรก็ตามการเลี้ยงผีเจ้าพ่อเฒ่าต้าวนั้นชาวบ้านบางครอบครัวจะนำสังฆทานมาถวายโดยประเคนที่หิ้งผีและเข้าจ้ำจะส้าบอกให้ผีไปรับส่วนบุญที่วัด ชาวบ้านจะนำเครื่องสังฆทานทั้งหลายไปถวายพระที่วัดดอนชัย เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผีเจ้าพ่อเฒ่าต้าว

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว เจ้าพ่อเฒ่าต้าวจะช่วยดูแลครอบครัว ดูแลไร่นา พืชพันธุ์ทางการเกษตร สัตว์เลี้ยง ตลอดจนทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการงานต่าง ๆ รวมถึงความปลอดภัยในการเดินทาง โดยชาวบ้านที่มีรถยนต์จะเขียนเลขทะเบียนรถไว้บริเวณฝาหอบีเพื่อให้เจ้าพ่อเฒ่าต้าวช่วยดูแลในการเดินทาง นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการขอให้เจ้าพ่อเฒ่าต้าวดูแลเรื่องการค้าขาย โดยจะเขียนตัวเลขของจำนวนเงินที่ตั้งเป้าไว้บนฝาหอบี ถ้าได้ตามจำนวนที่ตั้งไว้ในรอบปีชาวบ้านก็จะมาเลี้ยงผีแก้บนในช่วงเวลาวันสงกรานต์ในปีถัดไป ซึ่งความสำเร็จด้านต่าง ๆ บางประการจะเกิดขึ้นอยู่กับการบนของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วย

วิทยากร

1. นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นางสุดารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายเส็ง ขวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นางถนอม ขวัญยืน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นางวิมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 102 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
6. นายตา สะเอียบคง อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
7. นายกมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

1.3 พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อขอมมือเหล็ก

ความเป็นมา

ทางทิศใต้ บริเวณบ้านดอนแก้ว มีหอผีหรือศาลของเจ้าพ่อขอมมือเหล็ก เป็นอารักษ์ประจำชื่อเมืองทางทิศใต้ของเมืองสะเลียบ จากคำบอกเล่าของสมบุรณ์ ชันทะบุตร เจ้าบ้านดอนแก้วได้ให้ข้อมูลว่า เจ้าพ่อขอมมือเหล็กเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่เป็นทวารกล้ำครั้นเมื่อเสียชีวิต ได้มีสภาพเป็นผีทางจังหวัดลำปาง ชาวบ้านได้อัญเชิญมาประจำเพื่อดูแลรักษาบ้านดอนแก้วและชื่อเมืองทางทิศใต้ โดยหอผีหรือศาลนั้นหาด้วยสีแดง ชาวบ้านจึงเรียกว่า หอแดง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมมาบนบานศาลกล่าวเจ้าพ่อขอมมือเหล็ก เพราะมีชาวบ้านจำนวนมากที่มาบนบานศาลกล่าวแล้วประสบผลสำเร็จในการบนทุกครั้ง (สมบุรณ์ ชันทะบุตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

เมื่อถึงประเพณีปางสามปางแก้ว ชาวบ้านดอนแก้วก็จะจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้น โดยชาวบ้านดอนแก้วจะกำหนดช่วงเวลาเลี้ยงผี ซึ่งจะอยู่ในช่วงวันขึ้น 13 ค่ำ-15 ค่ำ เดือน 3 และเดือน 9 เมื่อถึงช่วงวันและเวลาที่กำหนด ชาวบ้านที่ทำอะไรทำนาบริเวณพื้นที่ที่เจ้าพ่อขอมมือเหล็กดูแลจะติดต่อเข้าจำเพื่อทำพิธีกรรมเลี้ยงผี ก่อนจะเริ่มพิธีชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดหอผีและเตรียมสถานที่ในการเลี้ยงผี เมื่อทุกอย่างพร้อมก็จะเริ่มพิธีกรรม โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. ตัวแทนกำลังและลูกข้าวลูกแบ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในชุมชน
2. เจ้าจำ

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. ชันเจิญผี
2. เครื่องเซ่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม

ข้าวเหนียว เหล้าขาว

3. ไม้เลี้ยงทาย

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. เจ้าจำขึ้นไปบนหอผีเจ้าพ่อขอมมือเหล็กและนำชันเจิญผีวางไว้บนหิ้งผี
2. เจ้าจำทำการวัดวาไม้ครั้งแรก ความยาวไม้จะพอดีกับวาแขนของเจ้าจำ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดูว่าขนาดความยาวของไม้เท่ากับขนาดวาของเจ้าจำ
3. เจ้าจำจะเชิญผีลงหอผี ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ฮ่ำเจิญผี” โดยเจ้าจำจะนั่งคุกเข่าหน้าหิ้งผี และถือไม้เลี้ยงทายให้ตั้งตรงระหว่างเข่าทั้ง 2 ข้าง โดยปลายไม้จะตั้งชี้ไปทาง

หึ่งผีและทำการ “ฮ่ำเจิญผี” ว่า “สาตุ้ เอ้อเจ้าบ้อซ้อมือเหล็กผู้ซาดังหลาย ก่อได้มาเลี้ยงตาม
ประเวณีถ้าเจ้าพ่อได้ฮับฮู้ก็ซ้อหือลงหอมมาเตอะบ้อเหยย” (สมบุญณ์ ชันทะบุตร, ผู้ให้สัมภาษณ์,
วันที่ 19 มิถุนายน 2557)

4. จากนั้นเข้าจ้จะ “ฮ่ำถามผี” ว่า “เอ้อ ถ้าเจ้าบ้อลงมาแล้วก็ซ้อหือไม่ยาว
เจ่นศอกเจ่นวาเตอะสาตุ้” (สมบุญณ์ ชันทะบุตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2557) แล้ว
เข้าจ้จะทำ “วัดวาเลี้ยงทาย” เมื่อทำการวัดวาเลี้ยงทายหากไม้มีขนาดยาวออกประมาณ 1-2
ซ้อนิ้ว แสดงถึงผีลงประทับหือแล้ว

5. เมื่อเจ้าพ่อซ้อมือเหล็กลงประทับหือแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเลี้ยงผี
ดังนี้

5.1 เข้าจ้นำเครื่องเซ่นของชาวบ้านมาจัดวางบนหึ่งผี

5.2 เข้าจ้อฮ่ำบอกเจ้าพ่อซ้อมือเหล็ก ว่าใครนำของมาเลี้ยงบ้าง โดยระบุชื่อ
ของชาวบ้านที่นำของเซ่นมาเลี้ยงผี เช่น “เอ้อ เจ้าบ้อซ้อมือเหล็กบัดนี้ก็มีหนานหลิน ก็ได้นำเอา
ลาบหมูกับไก่ต้ม มาเลี้ยงเจ้าพ่อเน้อ” (สมบุญณ์ ชันทะบุตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน
2557)

5.3 เข้าจ้บ้นข้าวเลี้ยงผีประมาณ 3-4 บ้นข้าว วางบนจานที่เตรียมไว้ และ
รินเหล้าแล้วเอาราดบริเวณจานที่วางไว้และบริเวณหึ่งผีที่วางเครื่องเซ่น ขณะที่วางบ้นข้าวบ้น
เข้าจ้ก็จะฮ่ำเพื่อวิงวอนขอให้ผลผลิตทางการเกษตรดี โดยคำฮ่ำนี้เข้าจ้ได้ตกลงกับผู้เข้าร่วม
พิธีกรรมก่อนหน้าแล้ว ซึ่งหากผู้เข้าร่วมพิธีต้องการจะวิงวอนเพิ่มก็จะบอกเข้าจ้ขณะทำพิธี

6. เมื่อเลี้ยงผีเจ้าพ่อซ้อมือเหล็กเสร็จ เข้าจ้ก็จะเลี้ยงทายว่าผีอิมหรือพอใจ
กับการเลี้ยงหรือยัง โดยกล่าวว่า “เอ้อ เจ้าพ่ออิมละถ้าอิมละก็ซ้อหือไม่ยาวออกเจ่นศอกเจ่นวา
เตอะสาตุ้” (สมบุญณ์ ชันทะบุตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2557) ถ้าไม่พอใจก็จะทำ
การบ้นข้าวเลี้ยงผีอีก จนผลเลี้ยงทายคือผีอิมหรือผีพอใจแล้ว

7. เมื่อเจ้าพ่อซ้อมือเหล็กกินอิมหรือพอใจแล้ว เข้าจ้ก็จะให้ชาวบ้านเก็บ
เครื่องเซ่นกลับไป

8. เมื่อเสร็จพิธี เข้าจ้และชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะลาผี ซึ่งเครื่องเซ่น
บางส่วนชาวบ้านจะแบ่งให้เข้าจ้เป็นการตอบแทน บางครั้งชาวบ้านก็จะให้เงินเป็นค่าตอบแทน
โดยเข้าจ้จะนำเงินไปทำบุญให้กับเจ้าพ่อซ้อมือเหล็ก

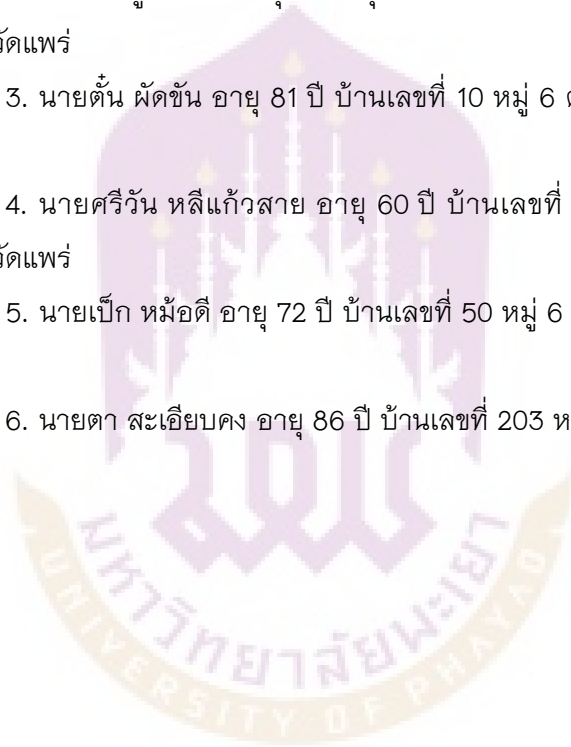
ความเชื่อของชาวชุมชนสะเลียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว เจ้าพ่อซ้อมือเหล็ก
จะช่วยดูแลรักษาชาวบ้านให้มีความสุขในการดำรงชีวิต และทำให้ชาวบ้านประสบความสำเร็จ

ในเรื่องที่ร้องขอ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมาบนเรื่องของการทำงาน เช่น การสมัครเข้าทำงานของลูกหลาน การสอบเข้ารับราชการต่าง ๆ รวมถึงเรื่องการเรียนรู้ ภายหลังจากมีการบนบานในเรื่องการเรียนรู้โดยพ่อแม่มักจะมาบนบานเรื่องสอบเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยให้กับลูกหลาน ตลอดจนการบนบานให้ลูกหลานสำเร็จการศึกษา

วิทยากร

1. นายสงค์ศักดิ์ ชันทะบุตร อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 11 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายสมบุญร์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายต้น ผัดชัน อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นายศรีวัน หลีแก้วสาย อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 124 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายเป็ก หม้อดี อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
6. นายตา สะเคียบคง อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 14 แสดงหอแดงหรือหอผีเจ้าพ่อซ้อมือเหล็ก อารักษ์ชื่อเมืองสะเอียบทิดใต้

1.4 พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อทรหด

ความเป็นมา

จากคำบอกเล่าของ อุดม ศรีคำภา ว่า เจ้าพ่อทรหด หรือผีเจ้าพ่อทรหด ในอดีตนั้นเป็นผีร้ายอาศัยอยู่ใน “จ่า” หรือ “น้ำซำ” (แหล่งน้ำที่ซึมออกมาในป่า) เมื่อมีชาวบ้านเข้าใกล้บริเวณนั้นผีก็จะทำร้ายชาวบ้านโดยทำให้ชาวบ้านไม่สบาย มีอาการป่วยคือ แขนและขาจะงอติดลำตัวเหยียดตรงไม่ได้ ทำให้ไม่สามารถลุกเดินได้ เพราะอาการป่วยที่ปรากฏลักษณะเช่นนี้ ชาวบ้านจึงเรียกผีที่ทำร้ายนั้นว่า ผีทรหด จนชาวบ้านต้องหาหมอผีไปปราบ และเชิญให้ดูแลรักษาพื้นที่ป่าบริเวณนั้นชาวบ้านจึงเรียกว่า ผีเจ้าพ่อทรหด ปัจจุบันชาวบ้านสะสอยได้เลี้ยงหมูและทำโรงเหล้าบริเวณป่าที่ผีเจ้าพ่อทรหดดูแลจึงถือเอาผีเจ้าพ่อทรหดเป็นผีอารักษ์ดูแลโรงเหล้าและเล้าหมูด้วย นอกจากนี้ผีเจ้าพ่อทรหดยังดูแลไร่นาและสวนของชาวบ้านละแวกนั้นด้วยโดยชาวบ้านที่จะมาเลี้ยงผีเจ้าพ่อทรหดจะจัดเตรียมเครื่องเซ่น (อาหารที่ใช้เป็นเครื่องเซ่นส่วนใหญ่มักจะมี ลาบหมู ไก่ต้ม เหล้า) และนัดหมายวันเวลากับเข้าจ่าเพื่อจัดพิธีกรรมเลี้ยงผี โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้ (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. ตัวแทนกำลังและลูกข้าวลูกแบ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในชุมชน
2. เข้าจ่า

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. ชันเจิญผี
2. เครื่องเซ่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม ข้าวเหนียว เหล้าขาว

3. ไม้เสียงทาย

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. เข้าจ่านำชันเจิญผีวางไว้ในหอผีเจ้าพ่อทรหด
2. เข้าจ่าทำการวัดวาไม้ครั้งแรก ความยาวไม้จะพอดีกับวาแขนของเข้าจ่า

เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดูว่าขนาดความยาวของไม้เท่ากับขนาดวาของเข้าจ่า

3. เข้าจ่าจะเชิญผีลงหอผี ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ฮ่ำเจิญผี” โดยเข้าจ่าจะนั่งคุกเข่าหน้าหิ้งผีและถือไม้เสียงทายให้ตั้งตรงระหว่างเข่าทั้ง 2 ข้างโดยปลายไม้จะตั้งชี้ไปทางหิ้งผีและทำการ “ฮ่ำเจิญผี” ว่า “สาตุ้ เอ้อเจ้าบ้อทรหดบัดนี้ผู้ขาตั้งหลาย นำด้วยหนานลักพร้อม กับลูกหลานและคนงานโรงเลี้ยงหมูจักได้มาเลี้ยงตามประเวณีถ้าเจ้าพ่อได้ฮับฮู้ก็ขอหื้อลงหามาเดอะบ้อเหยย” (ต้น ผัดขัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2557)

4. จากนั้นเจ้าจ้ำจะ “ฮ้ำถามผี” ว่า “เฮ้อ ถ้าเจ้าบ้อลงมาแล้วก็ขอหื้อไม้ยาว เจ้นศอกเจ่นวาเตอะสาตุ้” แล้วเจ้าจ้ำจะทำ “วัดวาเลียงทาย” เมื่อทำการวัดวาเลียงทายหากไม้ มีขนาดยาวออกประมาณ 1-2 ซอนี้ว แสดงถึงผีลงประทับหออแล้ว (ต้น ผัดซัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2557)

5. เมื่อเจ้าพ่อทรหดลงประทับหออแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเลียงผีดังนี้

5.1 เจ้าจ้ำนำเครื่องเช่นของชาวบ้านมาจัดวางบนหิ้งผี

5.2 เจ้าจ้ำฮ้ำบอกเจ้าพ่อทรหด ว่าใครนำของมาเลียงบ้างโดยระบุชื่อของ ชาวบ้านที่นำของเช่นมาเลียงผี เช่น “เฮ้อ เจ้าบ้อทรหดบัดนี้ก็มีหนานลัก ก็ได้นำเอาลาบหมูกับ ไก่ต้ม มาเลียงเจ้าพ่อเฮ้อ” (ต้น ผัดซัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2557)

5.3 เจ้าจ้ำปั้นข้าวเลียงผีประมาณ 3-4 ปั้นข้าว วางบนจานที่เตรียมไว้ และ รินเหล้าแล้วเอาราดบริเวณจานที่วางไว้และบริเวณหิ้งผีที่วางเครื่องเช่น ขณะที่วางปั้นข้าวนั้น เจ้าจ้ำก็จะฮ้ำเพื่อวิงวอนขอให้เจ้าพ่อดูแลรักษาโรงเลียงหมู โดยคำฮ้ำนี้เจ้าจ้ำได้ตกลงกับ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมก่อนหน้าแล้ว ซึ่งหากผู้เข้าร่วมพิธีต้องการจะวิงวอนเพิ่มก็จะบอกเจ้าจ้ำ ขณะที่ทำพิธี

6. เมื่อเลียงผีเจ้าพ่อทรหดเสร็จ เจ้าจ้ำก็จะเลียงทายว่าผีอิมหรือพอใจกับการ เลียงหรือยัง โดยกล่าวว่า “เฮ้อ เจ้าพ่ออิมละถ้าอิมละก็ขอหื้อไม้ยาวออกเจ่นศอกเจ่นวาเตอะสา ตุ้” (ต้น ผัดซัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2557) ถ้าไม่พอใจก็จะทำการปั้นข้าวเลียงผีอีก จนผลเลียงทายคือผีอิมหรือผีพอใจแล้ว

7. เมื่อเจ้าพ่อทรหดกินอิมหรือพอใจแล้วเป็นอันเสร็จพิธี เจ้าจ้ำและชาวบ้าน ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะลาผี ชาวบ้านจะให้เงินเจ้าจ้ำเป็นค่าตอบแทนโดยเจ้าจ้ำจะนำเงินไปทำบุญ ให้กับเจ้าพ่อทรหด ส่วนเครื่องเช่นก็จะวางไว้ในหออผี ชาวบ้านละเอียดได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ผี เจ้าพ่อทรหดนั้นเป็นผีฤทธิ์มาก การเลียงผีโดยเฉพาะตอนเช้า นั้นของเช่นที่ใช้เลียงผีหลังจากที่ผี กินเครื่องเช่นแล้วรสชาติของเครื่องเช่นจะเปลี่ยนเป็นรสขมทันที เจ้าจ้ำส่วนใหญ่จะไม่รับ เครื่องเช่นของผีเจ้าพ่อทรหดหลังเสร็จพิธีเลียงผี (สมมิ่ง เหมืองร้อง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

ความเชื่อของชาวชุมชนละเอียดต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว เจ้าพ่อทรหดจะช่วย ดูแลพืชพันธุ์ทางการเกษตร ลัตว์เลียงและโรงเหล้าของชาวบ้านบริเวณเพราะบริเวณที่ตั้งหออผี เจ้าพ่อทรหดมีโรงเลียงหมูและโรงเหล้าตั้งอยู่ นอกจากนี้เจ้าพ่อทรหดยังทำให้ชาวบ้านประสบ ผลสำเร็จตามเรื่องที่บ้านบานศาลกล่าวอีกด้วย

วิทยากร

1. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายเป็ก หม้อดี อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายบุญยงค์ จันทรแดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นายสมบูรณ์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายอำนาจ สะเคียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 15 แสดงหอผีเจ้าพ่อพรหม บ้านดอนแก้ว ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

1.5 พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ

ความเป็นมา

ก่อนเข้าฤดูการเพาะปลูกชาวบ้านตำบลสะเอียบจะทำพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลมีน้ำใช้ในการเกษตร ซึ่งหอผีขุนน้ำนั้นอยู่ในป่าลึก ไกลออกไปทางทิศเหนือโดยตั้งอยู่ที่บ้านแม่เต็น หมู่ 5 ตำบลสะเอียบ ซึ่งชาวบ้านจะให้ผู้นำของตำบลสะเอียบ จัดลำดับเพื่อเลี้ยงผีขุนน้ำปีละ 3 หมู่บ้าน ถ้าหมู่บ้านไหนได้เป็นเจ้าภาพก็จะรวบรวมเงินสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อไปซื้อหมู มาเลี้ยงผีขุนน้ำ แต่ละหมู่บ้านจะส่งตัวแทนผู้นำหมู่บ้านให้แก่ผู้ใหญ่บ้าน แต่ละหมู่บ้าน กำหนด เข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ (เล็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

เมื่อถึงวันและเวลาที่กำหนดตัวแทนหมู่บ้านก็จะเข้าป่าแม่เต็นเพื่อไปประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ซึ่งต้องเดินทางเท้าประมาณ 5 กิโลเมตรจากบ้านแม่เต็นไปทางทิศเหนือ เมื่อถึงหอผีขุนน้ำก็จะทำการเตรียมสถานที่โดยแบ่งหน้าที่ของกำลัง (ชาวบ้านที่เป็นผู้ชาย) เป็นฝ่ายต่าง ๆ มีฝ่ายเตรียมเครื่องเช่น โดยมีหน้าที่ฆ่าหมูและนำเนื้อหมูมาทำอาหารได้แก่ ลาบหมู หมูย่าง และแกงอ่อมหมู ฝ่ายตกแต่งสถานที่จะทำความสะอาดหอผีขุนน้ำและจัดเตรียมภาชนะที่นำมาได้แก่ จาน ถ้วย ใส่เครื่องเช่นและจัดหาวัสดุจากธรรมชาติทำเป็นภาชนะ เช่น การตัดกระบอกไม้ไผ่มาทำเป็นจอกเหล้า การใช้ใบตองมาปูพื้นหอผี เมื่อเตรียมเครื่องเช่นและสถานที่เสร็จ ก็จะเริ่มพิธีกรรมเลี้ยงผี โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. ตัวแทนกำลังและลูกข้าวลูกแก้ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในชุมชนที่ได้ตกลงกันไว้
2. เจ้าจ้ำ

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. ชันเจิญผี
2. เครื่องเช่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม

ข้าวเหนียว เหล้าขาว หมากพลู

3. ไม้เลี้ยงทาย

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. เจ้าจ้ำนำกรวยดอกไม้ที่เตรียมมาพร้อมกับรูป 4 คู่ และหมากพลู นำมาวางบนหอผีที่ถูกจัดเตรียมไว้ ในหอผีขุนน้ำ

2. เจ้าจ้ำทำการวัดวาไม้ครั้งแรก ความยาวไม้จะพอดีกับวา (การกางแขนเหยียดตรงเพื่อวัดความยาวของไม้ที่ใช้เสี้ยนทนายจะมีประจำหอผี) ของเจ้าจ้ำเพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมควรวัดขนาดความยาวของไม้เท่ากับขนาดวาของเจ้าจ้ำ

3. เจ้าจ้ำจะเชิญผีลงหอผี ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ฮ่ำเจิญผี” โดยเจ้าจ้ำจะนั่งคุกเข่าหน้าหิ้งผีและถือไม้เสี้ยนทนายให้ตั้งตรงระหว่างเข่าทั้ง 2 ข้างโดยปลายไม้จะตั้งชี้ไปทางหิ้งผีและทำการ “ฮ่ำเจิญผี” โดยกล่าวว่า “เฮ้อเจ้าบ้อขุนน้ำบัดนี้ผู้ข้าลูกหลานลูกข้าวลูกแบ้งและกำลังได้มาเสี้ยนเจ้าบ้อตามประเพณีกูปี้ถ้าเจ้าพ่อได้ฮู้ก็ขอหื้อลงห้อมาเตอะบ้อเฮย” (บุญยงค์ จันทรแดง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 13 มิถุนายน 2556)

4. เจ้าจ้ำ “ฮ่ำถามผี” ว่า “เฮ้อ ถ้าเจ้าบ้อลงมาแล้วก็ขอหื้อไม้ยาว เจ่นศอกออกเจ่นวาเตอะสาตุ้” (บุญยงค์ จันทรแดง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 13 มิถุนายน 2556) เมื่อถามเสร็จเจ้าจ้ำทำ “วัดวาไม้เสี้ยนทนาย” ไม้เสี้ยนทนายมีขนาดยาวออกประมาณ 1-2 ซ่อนิ้ว แสดงว่าผีลงประทับหออแล้ว

5. เมื่อผีขุนน้ำลงประทับหออแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทำการเสี้ยนผีดังนี้

5.1 เจ้าจ้ำนำเครื่องเซ่นของชาวบ้านมาจัดวางบนหิ้งผี

5.2 เจ้าจ้ำ ฮ่ำบอกผีขุนน้ำ ว่าใครนำของมาเสี้ยนบ้างโดยระบุชื่อของชาวบ้านที่นำของเซ่นมาเสี้ยนผี เช่น “เฮ้อ เจ้าบ้อบัดนี้ก็มีกำนันเส็งเป็นเก้าได้นำเอากำลังมาเสี้ยนหุม ลาบหุม แกงอ่อมหุม มาเสี้ยนเจ้าบ้อเน้อ” (เส็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 13 มิถุนายน 2556)

5.3 เจ้าจ้ำและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมก็จะปั้นข้าวเสี้ยนผีประมาณ 3-4 ปั้นข้าวใส่ใบตองมาวางในหอผีแล้วรินเหล้ารดบนใบตอง ขณะที่วางปั้นข้าวและรินเหล้ารดในหอผีนั้น เจ้าจ้ำและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมก็จะฮ่ำขอเพื่อวิงวอนขอให้ในปีนี้มีน้ำเพียงพอสำหรับการเกษตร เช่น “เฮ้อ เจ้าบ้อปีนี้ผู้ข้าจะยะนายะไฮ้หลายหลวงก็ขอหื้อปีนี้ฝนตกน้ำไหลแต่ปีตีหื้อน้ำขาดนาเน้อขอหื้อฝนดีฝนคักฝนนักฝนหลายเน้อ เจ้าบ้อเฮย” (ชลัช สะเอียดคง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 13 มิถุนายน 2556)

6. เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีกรรมวางข้าวปั้นครบแล้ว เจ้าจ้ำก็จะเสี้ยนทนายว่าผีขุนน้ำ อิ่มหรือพอใจกับการเสี้ยนหรือยัง โดยเสี้ยนทนายจากการวัดวาไม้เสี้ยนทนาย โดยกล่าวว่า “เฮ้อ เจ้าพ่ออิมละถ้าอิมละก็ขอหื้อไม้ยาวออกเจ่นศอกเจ่นวาเตอะสาตุ้” (บุญยงค์ จันทรแดง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 13 มิถุนายน 2556) หากผีขุนน้ำยังไม่พอใจหรือยังไม่อิ่มก็จะทำการเสี้ยนผีอีกจนผลเสี้ยนทนายปรากฏว่าผีอิ่มหรือผีพอใจแล้ว

7. เมื่อฝิขุนน้ำกินอิ่มหรือพอใจแล้ว เจ้าจ้ำและชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธีกรรมก็จะลาฝิขุนน้ำ ส่วนเครื่องเช่นจะใช้เป็นอาหารกลางวันสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

เป็นที่สังเกตว่าหลังจากที่เมื่อเลี้ยงเสร็จพิธีกรรมเลี้ยงฝิขุนน้ำ ฝนก็จะตกในทันที ซึ่ง เล็ง ขวัญยืน ได้กล่าวว่าเหตุการณ์ฝนตกหลังการเลี้ยงฝิขุนน้ำนั้น เกิดขึ้นทุกปี ชาวบ้านเชื่อว่าผีเจ้าพ่อพญาขุนน้ำได้รับรู้แล้ว (เล็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 13 มิถุนายน 2556)

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ฝิขุนน้ำจะช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลทำให้ชาวบ้านมีน้ำเพียงพอเพื่อใช้ในการเกษตร

วิทยากร

1. นายเล็ง ขวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายชลัช สะเอียบคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นางสาวดารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายอำนาจ สะเอียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
6. นายบุญยงค์ จันทรแดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 16 แสดงหอผีขุนน้ำ บ้านแม่เต็น ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 17 แสดงหอผีฝาย บ้านดอนแก้ว ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

1.6 พิธีกรรมเลี้ยงผีฟ้ายผีเหมือง

ความเป็นมา

อุดม ศรีคำภา ชาวบ้านดอนชัย กล่าวว่าในอดีตก่อนการทำนาชาวบ้านจะช่วยกันตีฟาย (การซ่อมแซมฟายก่อนฤดูฝน) และก่อนการตีฟายก็จะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีฟายเพื่อบอกกล่าวผีฟายก่อน โดยมีแก่ฟาย (ผู้นำในการแบ่งปันน้ำเข้าที่นา) เป็นคนจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีเหมืองผีฟาย แต่ปัจจุบันที่บ้านดอนแก้วได้เปลี่ยนจากฟายไม้เป็นฟายคอนกรีต การตีฟายจึงไม่มีแต่ก็ยังมีหอผีฟายอยู่บริเวณฟายบ้านดอนแก้ว ชาวบ้านดอนแก้วเรียกว่าผีฟายผีเหมือง ซึ่งการเลี้ยงผีฟายผีเหมืองนั้นจะอยู่ในช่วง เดือน 9 เหนือ หรือช่วงประเพณีปางแก้ว (เดือนมิถุนายน) โดยจะทำการเลี้ยงผีฟายผีเหมืองหลังจากการเลี้ยงผีขุนน้ำ (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

การเลี้ยงผีเหมืองผีฟายนี้จะขึ้นอยู่กับเจ้าของที่นาที่ได้ใช้เหมืองฟายนั้น ๆ ซึ่งการเลี้ยงผีฟายผีเหมืองเป็นเพียงแค่การบอกกล่าวจะไม่มีพิธีกรรมเลี้ยงทนาย ชาวบ้านสามารถนำเครื่องเช่นไปวางและบอกกล่าวจุดประสงค์ในการเลี้ยงได้โดยไม่ต้องใช้เข้าจ้ำในการสื่อสารกับผีมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

กำลังและลูกข้าวลูกแบ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำในชุมชนและผู้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

เครื่องเช่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ลาบหมู ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม ข้าวเหนียว เหล้าขาว

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. ชาวบ้านที่จะเลี้ยงผีฟายผีเหมืองทำความสะอาดหอผี
2. ชาวบ้านนำดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องเช่นตามที่ชาวบ้านได้เตรียมไว้
3. เมื่อชาวบ้านวางเครื่องเช่นเสร็จชาวบ้านจะฮ่ำบอกผีฟายผีเหมือง ว่า “เอ้อผีฟายผีเหมืองบัดนี้ผู้ซำก็ได้มาเลี้ยงผีฟายผีเหมืองเน้อ ขอท้อผีฟายผีเหมืองพ่อน้ำในนาปีตีท้อแห่งกล้าข้าวของผู้ซำจักตายของเน้อ” (อำนาจ สะเอียดคง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 22 มิถุนายน 2557)

4. เมื่อฮ่ำบอกแล้วเป็นอันเสร็จพิธีโดยจะทิ้งเครื่องเช่นไว้ที่หอผีฟาย

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ผีเหมืองผีฝายจะช่วยดูแลฝายลำน้ำในการทำการเกษตรให้เก็บน้ำได้ดีและทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม

วิทยากร

1. นายเส็ง ชวัณยูิน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่
3. นายชัชช สะเอียบคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่
4. นางสุตารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายอำนาจ สะเอียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่
6. นายบุญยงค์ จันทรแดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่
7. นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

1.7 พิธีกรรมเลี้ยงผีไร่ผืนนา

ความเป็นมา

ผีไร่ผืนนาเป็นผีที่ทำหน้าที่ดูแลไร่นา ดูแลพืชพันธุ์ผลการเกษตรของชาวบ้านสะเอียบ ชาวบ้านที่ประกอบการเกษตรก็จะทำห่อผีไร่ผืนนาไว้เป็นห่อเล็ก ๆ หลังคาทำจากสังกะสี บางทีก็ใช้ปื๊บ ซึ่งจะสร้างไว้บริเวณไร่นาของตัวเอง และจะเลี้ยงผีไร่ผืนนาก่อนทำนาและหลังทำนา ซึ่งการเลี้ยงผีไร่ผืนนาชาวบ้านสามารถทำแบบง่าย ๆ เหมือนกับการเลี้ยงผีฝายผีเหมือง โดยไม่จำเป็นต้องใช้เข้าจำในการติดต่อกับผีไร่ผืนนา ชาวบ้านแค่บอกกล่าวและวิงวอนขอให้ผีดูแลไร่นาของตนเท่านั้น (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557) โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

กำลังและลูกข้าวลูกแบ่งเจ้าของไร่นาสวน

วัตถุประสงค์ที่ประกอบในพิธีกรรม

เครื่องเช่น ตามการตกลงของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็น ลาบหมู ไก่ต้ม ไข่ไก่ต้ม ข้าวเหนียว เหล้าขาว

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. ชาวบ้านที่จะเลี้ยงผีไร่ผีนาทำความสะอาดห่อผี
2. ชาวบ้านนำดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องเช่นตามที่ชาวบ้านได้เตรียมไว้
3. เมื่อชาวบ้านวางเครื่องเช่นแล้วชาวบ้านจะฮ้างออกผีไร่ผีนา เช่น “เฮ้อ บัดนี้ผู้ซำก็มาเลี้ยงผีไร่ผีนาขอหื้อผีไร่ผีนาผ่อไฮ่ผ่อนาของผู้ซำเตอะ บัดนี้ฮ้อแมงลงกิน นกสับข้าว เพียงหลวงลง ผู้ซำก็ขอได้เป็งป่าผีไร่ผีนาเตอะ” (อุดม ศรีคำภา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)

4. หลังจากฮ้างออกแล้วเป็นอันเสร็จพิธีโดยจะทิ้งเครื่องเช่นไว้ที่ห่อผีไร่ผีนาของตน

ความเชื่อของชาวชุมชนละเอียดต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ผีไร่ผีนาจะช่วยดูแลไร่ร่นาและผลผลิตทางการเกษตร ช่วยให้พืชพันธุ์ทางการเกษตรนั้นเจริญเติบโตโดยปราศจากการรบกวนจากศัตรูพืชและได้ผลผลิตตามความต้องการ

วิทยากร

1. นายเล็ง ขวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายชัชช สะเอียบคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นางสุตารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายอำนาจ สะเอียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
6. นายบุญยงค์ จันทรแดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
7. นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 18 แสดงหอผีไร่ อารักษ์ประจำสวนของชาวบ้านตำบลสะเอียบ

ภาพ 19 แสดงหอผีนา อารักษ์ประจำไร่นาของชาวบ้านตำบลสะเอียบ

1.8 พิธีกรรมเลี้ยงผีครูบา, ผีครูศีลธรรม

ความเป็นมา

ผีครูบา, ผีครูศีลธรรม เป็นการเรียกผีอารักษ์วัด จากคำบอกเล่าของ พระครูสุธรรม ชัยสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดดอนชัย กล่าวว่า ผีครูบา ผีครูศีลธรรมเป็นผีอารักษ์วัดดอนชัย และวัดดอนแก้ว ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ในอดีตที่อยู่ประจำวัดนั้น ๆ เมื่อมรณภาพแล้วชาวบ้านจะสร้างหอผีให้อยู่ในวัดเพื่อปกป้องดูแลคุ้มครองทรัพย์สินสมบัติในวัด แต่จะไม่มีการเสียหายหรือ बनบานศาลกล่าวเป็นเพราะว่าท่านเป็นพระมาก่อน จึงไม่ชอบในเรื่องดังกล่าว (พระครูสุธรรม ชัยสิทธิ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 สิงหาคม 2557) นอกจากนี้ พระศราวุฒิ ฐิริปัญญา พระวัดดอนแก้ว ยังให้ข้อมูลว่า การเลี้ยงผีวัดจะมีในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เมื่อเสร็จพิธีกรรมทางศาสนา “ปุ้อาจันวัด” (ไวยาวัจกร) หรือครัทธาวัต จะนำดอกไม้ธูปเทียนและนำขนมข้าวต้มมาเช่นไหว้ (พระศราวุฒิ ฐิริปัญญา, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 สิงหาคม 2557) โดยมีลำดับขั้นตอนง่าย ๆ เหมือนการเลี้ยงผีเหมือนผีผาย ผีไร่ผีนา ซึ่งมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. กำลังและลูกข้าวลูกแป้ง
2. ปุ้อาจันวัด

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

เครื่องเช่น ได้แก่ ขนมข้าวต้ม ขนมหวาน ผลไม้ ดอกไม้

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. ปุ้อาจันวัดทำความสะอาดหอผี
2. ปุ้อาจันวัดนำดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องเช่น โดยเครื่องเช่นจะไม่ใช้เนื้อสัตว์ ส่วนใหญ่มักเป็นผลไม้ ขนม ข้าวต้ม ไปวางที่หอผีครูบาในวัด
3. ปุ้อาจันวัดวางเครื่องเช่นแล้วก็จะอ่าบอกผีครูบา ว่า “สาตุ้ ครูบาอาจัน ครูบาศีลธรรม วันนี้ก็เป็นวันพระศีลใหญ่ศีลหลวง บัดนี้ผู้ชาก็จะมาเลี้ยงครูบาอาจัน ครูบาศีลธรรม ก็ขอหื้อผายโผดหื้อผู้ช่าแลจาวบ้านอยู่ดีมีสุขเดอะ ครูบาเหย สาตุ้” (สมมิ่ง เหมืองร้อง, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557)
4. หลังจากทีปุ้อาจันอ่าบอกแล้วเป็นอันเสร็จพิธีโดยจะทิ้งเครื่องเช่นไว้ที่หอผีครูบาในวัด

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ผีครูบาจะช่วยดูแลรักษาวัด โบสถ์ ชาวบ้านที่มีบ้านใกล้วัด รวมถึงพระสงฆ์และสามเณรที่อยู่ในวัด ตลอดจนช่วยค้าชูพระพุทธศาสนาโดยการดลบันดาลให้ชาวบ้านอยู่ในศีลธรรมอันดี นอกจากการเลี้ยงผีครูบาในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการเลี้ยงผีครูบาในงานสำคัญต่าง ๆ ของวัด เพื่อทำให้เกิดความราบรื่นในการดำเนินงาน เช่น งานอุปสมบทพระและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน งานสมโภชวัด งานสลากภัต เป็นต้น

วิทยากร

1. พระครูสุธรรม ชัยสิทธิ์ อายุ 61 ปี วัดดอนชัย เลขที่ 15/1 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. พระศราวุฒิ ฐิริปัญญา อายุ 50 ปี วัดดอนแก้ว เลขที่ 36 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายสมบุรณ์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นายบุญยงค์ จันทร์แดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
5. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาพ 20 แสดงหอผีครูบา วัดดอนชัย บ้านดอนชัย ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

จากข้อมูลพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมจำนวน 8 พิธีกรรมพบว่า พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ที่เป็นพิธีกรรมตามกาลเวลามีองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมที่แตกต่างกันโดยผู้วิจัยแบ่งได้ดังนี้

1. พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ที่มีเข้าจำในการประกอบพิธี

ผีอารักษ์ในพิธีกรรมที่มีเข้าจำในการประกอบพิธีส่วนใหญ่จะเป็นผีอารักษ์ที่ดูแลสถานที่สำคัญที่เป็นส่วนรวมในชุมชนได้แก่ ผีเจ้าเจิญเมืองหรือผีเมืองสะเอียบ ผีเจ้าพ่อข้อมมือเหล็กและผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวที่ดูแลชื่อเมืองทางทิศใต้และทิศเหนือ ผีขุนน้ำที่ดูแลต้นน้ำในการเกษตรของชาวบ้าน และผีเจ้าพ่อทรหดที่ดูแลเขตป่าทางทิศใต้ของชุมชนสะเอียบ ซึ่งชาวบ้านจะสร้างหอผีให้มีขนาดใหญ่พอที่สามารถประกอบพิธีเลี้ยงผีในหอผีได้ โดยเฉพาะผีเจ้าเจิญเมืองและผีขุนน้ำชาวบ้านจะเก็บเงินของสมาชิกในหมู่บ้านหลังคาเรือนละ 20 บาท เพื่อใช้ในการจัดเตรียมพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมเลี้ยงผีเหล่านี้จำเป็นใช้เข้าจำในการประกอบพิธี และเมืองประกอบของพิธีกรรมดังนี้

1. บุคคลที่เข้าร่วมพิธี
 - 1.1 เข้าจำ
 - 1.2 กำลั้ง
 - 1.3 ลูกเข้าลูกแบ่ง
2. วัตถุดิบของ เครื่องเช่น สัญลักษณ์ที่ประกอบในพิธี
 - 2.1 ชั้นเจิญผี
 - 2.2 ไม้เสียงท่าย
 - 2.3 เครื่องเช่น แล้วแต่เข้าจำจะกำหนดและการตกลงของชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็น หมู ไก่ ไข่ ข้าวเหนียว เหล้าขาว
3. บทสวด การแสดงกิริยาท่าทาง
 - 3.1 การฮ่ำ
 - 3.2 การวัดวาเสียงท่าย
4. วิธีการลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี
 - 4.1 เข้าจำฮ่ำเซิญผีลงหอผี
 - 4.2 เข้าจำปั้นข้าวเสียงผี
 - 4.3 เข้าจำเปิดโอกาสให้กำลั้งและลูกเข้าลูกแบ่งปั้นข้าวเสียงผีและฮ่ำขอต่อผี
 - 4.4 เข้าจำฮ่ำถามผีพร้อมเสียงท่ายความพอใจของผีหลังการปั้นข้าวเสียงผี
 - 4.5 เข้าจำลาผี

4.6 เข้าจำแบ่งของเช่นผีให้กับกำลังและลูกเข้าลูกแบ่งเพื่อความ เป็นสิริมงคล

5. วันเวลาและสถานที่ในการประกอบพิธี

วันและเวลาในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีขึ้นอยู่กับชาวบ้านที่ได้ตกลงจะอยู่ในช่วง ปางสามปางเก้าและสถานที่ที่จะจัดในหอผี

2. พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ที่ไม่มีเข้าจำในการประกอบพิธี

พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ที่ไม่ใช่เข้าจำในการประกอบพิธีนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผีอารักษ์ที่ ดูแลพื้นที่วัดและไร่นาของส่วนบุคคลของชาวบ้าน ได้แก่ ผีอารักษ์วัด ผีไร่ ผีนา ผีสวน ชาวบ้านที่มีไร่นาหรือสวนจะสร้างหอผีขนาดเล็กให้ผีอารักษ์เหล่านี้ ชาวบ้านสามารถนำเครื่อง เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ไปฮ้างบอกกล่าวกับผี โดยมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

1. บุคคลที่เข้าร่วมพิธี

1.1 กำลัง

1.2 ลูกเข้าลูกแบ่ง

2. วัตถุประสงค์ของ เครื่องเช่น สัญลักษณ์ที่ประกอบในพิธี

2.1 สวยดอกเจิญผี

2.2 เครื่องเช่น แล้วแต่ชาวบ้านจะนำมาเลี้ยง ส่วนใหญ่จะเป็น อาหารเช่น ลาบ หมูไก่อต้ม ไช้ต้ม ข้าวเหนียว เหล้าขาว ยกเว้นผีอารักษ์วัด เครื่องเช่นจะเป็นจำพวก ผลไม้ ขนม ข้าวต้ม ชาวบ้านจะไม่นำเนื้อสัตว์และเหล้าถวาย

3. บทสวด การแสดงกิริยาท่าทาง

3.1 การฮ้าง

4. วิธีการลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี

4.1 ชาวบ้านวางสวยดอกเจิญผีและเครื่องเช่น

4.2 ชาวบ้านฮ้างบอกผีเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการเลี้ยง

4.3 เสรีจิตชาวบ้านจะไม่เก็บเครื่องเช่นโดยวางไว้ที่หอผี

5. วันเวลาและสถานที่ในการประกอบพิธี

วันและเวลาอยู่ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีจะอยู่ช่วงปางสามและปางเก้าทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมชาวบ้าน ส่วนการเลี้ยงผีครอบครัวธรรมนั้นเลี้ยงในช่วงวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนาและวันงานประเพณีสำคัญที่จัดภายในวัด

3. พิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ (พิธีกรรมที่นอกเหนือจากพิธีกรรมตามกาลเวลา)

พิธีกรรมตามโอกาสพิเศษผู้วิจัยแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

3.1 พิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพ เป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษที่จัดขึ้นเมื่อคนในชุมชนมีการเปลี่ยนสถานภาพ เช่น แต่งงาน บวช ประสูติบุตร เหตุ ตลอดจนการเสียชีวิต ฯลฯ โดยพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษแบบเปลี่ยนสถานภาพที่เห็นได้ชัดเจนในชุมชนบ้านสะเอียบก็คือ พิธีกรรมหงายเมือง ซึ่งเป็นพิธีกรรมในโอกาสพิเศษที่ชุมชนมีการเปลี่ยนผู้นำชุมชนในตำแหน่งกำนันหรือตำแหน่งเจ้าแขวนในอดีต ดังนี้

4. พิธีกรรมหงายเมือง

ความเป็นมา ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนสะเอียบประกอบกับลักษณะการวางผังเมือง โดยมีชื่อเมือง (ประตูเมือง) ทางทิศเหนือและทิศใต้ ทำให้ทราบว่าสะเอียบมีฐานะเป็นเมืองมาก่อน โดยมีเจ้าเมือง ชาวบ้านเรียกว่า เจ้าแขวน หรือเจ้าแคว้น ที่มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในเมืองสะเอียบ การขึ้นสู่ตำแหน่งเจ้าแขวนนั้น จะจัดขึ้นหลังจากเจ้าแขวนคนเก่าได้เสียชีวิตลง ซึ่งชาวบ้านสะเอียบเชื่อว่าเมืองสะเอียบอยู่ในสภาวะ เมืองล่ม เมื่อมีการรับตำแหน่งของเจ้าแขวนคนใหม่จะต้องจัดพิธีหงายเมืองขึ้น ปัจจุบันตำแหน่งเจ้าแขวนคือตำแหน่งกำนัน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามระบบลักษณะการปกครองของไทย พิธีหงายเมืองนี้เกี่ยวกับการเลี้ยงผีอารักษ์เมือง โดยเจ้าแขวนหรือแคว้นคนใหม่จะต้องหาเครื่องเช่นเลี้ยงผีตามจารีตที่กำหนดคือ วัวปู้ใหม่กีบเผ็ง (วัวที่มีลักษณะพิเศษมีสีผิวเหมือนรังไหมและมีสีของกีบเท้าเหมือนสีน้ำผึ้ง) หลังจากเลี้ยงผีอารักษ์เมืองแล้ว ผีอารักษ์เมืองที่ลงประทับร่างทรงจะแต่งตั้งเจ้าแขวนคนใหม่ผ่านพิธีกรรมหงายเมือง โดยก่อนจะเริ่มจัดพิธีกรรมกำนันคนใหม่ที่ได้รับการเลือกตั้งจะต้องวางผ่านการจัดพิธีหงายเมือง โดยประชุมผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนัดวันเวลา และเตรียมเครื่องเช่นสังเวช ซึ่งประกอบด้วย

1. วัวปู้ใหม่กีบเผ็งจำนวน 1 ตัว กำนันคนใหม่ต้องหาวัวที่มีลักษณะพิเศษ คือ ต้องเป็นวัวตัวผู้ที่มีสีผิวสีเหลืองอ่อนเหมือนสีของรังไหม และมีกีบเท้าสีเหมือนน้ำผึ้ง
2. ไก่ต้ม จำนวน 6 ตัว
3. ขนมปาด (ขนมที่มีส่วนผสมของแป้งข้าวเจ้า น้ำอ้อย และกะทิ) จำนวน 1-2 ถาด ในวันจัดพิธีชาวบ้านก็จะช่วยกันทำขนมปาดเพื่อมาใช้ในการประกอบพิธี
4. ผลไม้ จำนวน 9 ชนิด โดยจะวางไว้บนถาดที่รองด้วยใบขนุนและใบมะยม
5. เหล้าขาว จำนวน 1 หมั้น (10 ขวด)
6. ดอกไม้หลากสี
7. ธูป จำนวน 8 ดอก

นอกจากเครื่องเช่นที่กำนันต้องเตรียมแล้ว ยังมีอุปกรณ์ในการประกอบพิธีที่ขาดไม่ได้ คือ หอก ดาบ ปืน ซึ่งเข้าจำที่ดูแลพิธีกรรมจะเป็นผู้ตระเตรียม โดยก่อนที่จะเริ่มการ

จัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ และเครื่องเช่น จะมีการขึ้นแท็กซี่ (พิธีกรรมบอกเทวดาเพื่อเอา
ฤกษ์ก่อนจัดงานใหญ่ตามความเชื่อของคนในภาคเหนือ) ในเวลา 05.00 น. เมื่อเสร็จพิธีขึ้นแท็กซี่
แท็กซี่ ลูกจ้างลูกแบงค์ก็จะช่วยกันทำความสะอาดและจัดเตรียมสถานที่ ส่วนกำลังจะเตรียม
เครื่องเช่นหลัก เชือกโก่เพื่อทำโก่ต้ม ล้มวัวและเชื่อนเนื้อวัวแบ่งส่วนต่าง ๆ เป็นกอง ๆ ใส่ภาชนะ
เพื่อเตรียมเลี้ยงผีเมือง เนื้อวัวบางส่วนถูกนำไปทำลาบและแกงอ่อม เมื่อเครื่องเช่นเตรียมพร้อม
ชาวบ้านก็จะนำไปวางบนหอดผีเมือง หอดผีตระกูล และหอดผีบริวารของผีเมืองบริเวณใกล้เคียง
ส่วนถาดผลไม้ 9 ชนิด น้ำหวาน เหล้า ขนมปาด หอก ดาบ ปืน จะถูกจัดวางบนโต๊ะข้างหอดผี
เมือง ในขณะที่รอกผีเมืองลงร่างทรงเข้าจ้ำ กำหนด ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านผู้ร่วมพิธีก็จะทยอย
เลี้ยงผีเมือง ผีตระกูลและผีบริวารของผีเมืองโดยการปั้นข้าวพร้อมกับข้าวไปวางบริเวณหอดผี
แล้วรินเหล้า ในขณะที่เลี้ยงผีนั้นชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธีก็จะอำบอกผีและอำขอผีตามความประสงค์
ของตน เมื่อเลี้ยงผีเมืองและผีตระกูลเสร็จ เจ้าจ้ำจะเสี่ยงทายโดยการวัดวาไม้เสี่ยงทายว่าผีอ้อม
หรือไม่อ้อม ฟังพอใจหรือไม่พึงพอใจ หากผีไม่พอใจผู้ร่วมพิธีก็จะทยอยเลี้ยงจนการเสี่ยงทายกับ
ไม้วัดวานั้นบอกว่าผีพึงพอใจกับการเลี้ยงแล้ว

ส่วนผีบริวารของผีเมืองชาวบ้านก็จะเลี้ยงผีโดยปั้นข้าวพร้อมกับไปวางเป็นก้อน ๆ ริน
เหล้ารดหอดผี และอำบอกผีอำขอผี ในการเลี้ยงผีบริวารของผีเมืองนี้จะไม่มีการเสี่ยงทายความ
พึงพอใจโดยชาวบ้านจะผลัดกันมาเลี้ยงผี เวลา 09.00 น. ม้าขี่เจ้าเจณเมือง (ร่างทรงผีเมือง) ม้า
ขี่เจ้าคำลือ (ร่างทรงผีบรรพบุรุษ) และม้าขี่เจ้าแสนสาวอ้าง (ร่างทรงผีบรรพบุรุษ) เดินทางมาถึง
บริเวณหอดผีเมือง นักดนตรีเริ่มบรรเลงเพลงพื้นเมือง เมื่อม้าขี่ขึ้นหอดผีเมืองเป็นอันเริ่มพิธี โดยมี
องค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. กำลังและลูกจ้างลูกแบงค์
2. ผู้นำในชุมชน กำหนด ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน
3. เจ้าจ้ำ

วัสดุอุปกรณ์ที่ประกอบในพิธีกรรม

1. เครื่องเช่น ได้แก่ วัวปู้ใหม่กิบฝั่ง 1 ตัว โก่ 2 คู่ ผลไม้ 9 ชนิด ขนมปาด
2. เครื่องประกอบยศเจ้าแขวน ได้แก่ ปืน ดาบ หอก มีด หอกสั้น

ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

1. ช่างชอจะชอเชิญผีเมืองลงม้าขี่

ตัวอย่างบทขอเชิญผีเจ้าเมืองลงประทับร่าง

“กายกมือไหว้บ้อส้อยดอกเกียง จะเชิญเจ้าเมืองลงมานั่งม้า ไปเตอะไปถาม อยู่สวันจันฟ้า ถ้าได้งว๋ายมาแล้วก่แลลง ไปอยู่ป่าไม้ที่มันเป็นขง มนุดเมืองบนจะเชิญมาดงด้าว อยู่ในดอยหลวงเจียงดาวจะขอเชิญเจ้าเจ้า เจ้าปู่สุริยะคำห้ำคำแก้วแต่ตักนักหนา เจ้าคำสือกับ เจ้าแสงสาวอ้อาง กู้ตนกู้องเจ้าสร้อยดอกฟ้า ขอหื้ออริบฟ้ามาตีหอโงงโงย พร้อมด้วยเจ้าเมือง บ้อแก้วตาไหล ขอจ้วยเร็วไวที่มานั่งกลางบ้าน อย่าไปเกิกไปขำอยู่ดงดำป่าไม้ ขออาราธนา เจ้านายเนื้อเจ้า วันนีลูกเต้าจะได้ร้องเรียกหา มาเหยียดอะนาทุกตนแมนล้า อาราธนาจ่าม้าจ่า จ้าง ที่รักษาด่านเขตบ้านแดนเมือง เจ้านาเมียดเจ้าฝ่ายเจ้าเหมืองเจ้าเฮือนเจ้าบ้าน ตอนที่ศึกษา เจ้าพญาขุนน้ำ ที่อยู่ป่าไม้ป่าใหญ่ดงดำ เครือเขาเถาว์วัลย์ที่บ้านย้อยห้อย ว่าเจ้านายเหยยไป หมองต่ำคาลัย อะหล่องต้อยต้อย อยู่ที่ไหนตางใด ไปอยู่ขงเขตประเทศแดนไกลเมืองลาวเมือง ไตเมืองแก้วเมืองกว้าง ถ้าได้ยินเสียงขอเชิญมาเจ้าเจ้า...” (ฉัตรชัย ชันทะบุตร, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 26 มีนาคม 2557)

2. เมื่อผีเมืองและผีประจำตระกูลลงร่างทรงแล้วจะชวนลูกหลานที่นั่งอยู่ในหอผีพอรำ
3. หลังจากนั้นผีเมืองจะสนทนากับลูกหลานเรื่องทั่วไปและสอบถามว่าใครได้เป็น เจ้าแขวน (กำนัน)
4. ในขณะที่ผีเมืองและผีประจำตระกูลสนทนากับลูกหลาน ผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ เจ้าแขวน (กำนัน) ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน มาประจำที่และนั่งลงกับพื้นเป็นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง โดยหันหน้ามาทางหอผีเมือง จากนั้นผีเมืองก็จะลงมาจากหอผีเพื่อประกอบพิธีหางยเมือง
5. ผีเมืองลงจากหอผี จะหยิบดาบที่เตรียมไว้โดยถือที่ปลายดาบและรำดาบรอบผู้นำหมู่บ้านที่นั่งเรียงหน้ากระดานโดยเริ่มรำจากจุดหัวแถวที่กำนันนั่งอยู่เมื่อรำครบ 1 รอบ ผีเมืองก็จะเอาด้ามด้ามถือของดาบแตะตัวของกำนันที่อยู่หัวแถว เมื่อกำนันถูกด้ามถือดาบแตะที่ตัว ก็จะนอนหงายพร้อมกับผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนไล่ไปตามลำดับ เมื่อผีเมืองรำดาบไปถึงคนสุดท้ายในแถว ทุกคนก็จะลุกขึ้นนั่งเพื่อรอผีเมืองรำดาบวนมาที่หัวแถวอีกรอบเพื่อเอาด้ามถือของดาบแตะตัวกำนันที่หัวแถวแล้วทุกคนในแถวก็จะนอนหงาย
6. ผีเมืองจะรำดาบและนำด้ามถือของดาบมาแตะที่ตัวกำนัน 3 ครั้งเพื่อให้ในแถว นอนหงาย 3 ครั้ง หลังจากผีเมือง (เจ้าเจนนเมือง) รำดาบแล้วก็จะขึ้นไปพักบนหอผีเมือง
7. ผู้นำชุมชน นำโดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กำลั้งและลูกข่าวลูกแบ่งก็จะขึ้นไปสนทนากับ ผีเมืองและผีประจำตระกูล ผู้นำชุมชนจะให้คำสัญญาแก่ผีเมืองในการดูแลชุมชนละเอียด ในช่วง การสนทนาลูกข่าวลูกแบ่งจะถือโอกาสให้ผีเมืองและผีตระกูลทำน้ำมนต์ให้ โดยผีเมืองจะเสก คาถาลงในเหล้าเพื่อให้ลูกข่าวลูกแบ่งได้นำไปดื่มกินเป็นสิริมงคล

8. ผีเมืองและผีประจำตระกูลจะนำสายสิญจน์ผูกข้อมือและประพรมน้ำมนต์ถวายพรแก่ผู้นำชุมชน พร้อมกับพ้อนร่ำร่วมกันบนหอผี

9. ผู้นำชุมชนลาผีเมืองและผีประจำตระกูล

10. เมื่อเสร็จพิธีผีเมืองและผีประจำตระกูลออกจากผ้าชี ม้าชีทุกคนจะกลับไปทำพิธีเรียกขวัญที่บ้านของผ้าชีผีเมือง

11. เครื่องเช่นส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งไปทำอาหารมื้อกลางวันและถือว่าเป็นการเลี้ยงชาวบ้านในการฉลองกำนันใหม่บริเวณหอผีเมือง และเครื่องเช่นอีกส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งปันให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดพิธีหยาเมืองครั้งนี้

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเคียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ผีเมืองจะทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ชาวบ้านจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งนี้ ตามชื่อของพิธีกรรมที่ว่า หยาเมือง เมื่อเมืองคว่าหลังจากไม่มีผู้นำชุมชนจะต้องทำการหยาเมือง เมื่อมีผู้นำคนใหม่เข้ามารับตำแหน่ง พิธีกรรมนี้ทำให้เกิดขวัญและกำลังใจในการทำงานดูแลความสงบสุขของชุมชน

วิทยากร

1. นางแก้ว สะเคียบคง อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3. นายฉัตรชัย ชันทะบุตร อายุ 25 ปี บ้านเลข 230 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

4. นางสุดารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5. นายมูล ศรีคำภา อายุ 87 ปี บ้านเลขที่ 100 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

6. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

7. นายเส็ง ขวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

8. นายชลัช สะเคียบคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

9. นายอำนาจ สะเสียบคง อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเสียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

10. นายถา ศรีคำภา อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 6 ตำบลสะเสียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ข้อสังเกต

ในการสังเกตการณ์ในพิธีกรรมหอยเมืองครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบเหตุการณ์ของชาวบ้านที่ถกเถียงเรื่องลำดับขั้นตอนการล้มวัวว่าจะล้มก่อนผีเมืองลงหอ หรือล้มหลังผีเมืองลงหอ เมื่อหาข้อยุติไม่ได้ เข้าจ้ำจึงขึ้นไปที่หอผีเมืองและฮ้ำถามผีเมืองเพื่อให้ผีเมืองหาข้อยุติ ผลคือสามารถล้มวัวได้ก่อนผีเมืองลงหอ เหตุการณ์ดังกล่าว เล็ง ขวัญยืน กำนันตำบลสะเสียบ ได้เปรียบเทียบว่าพิธีหอยเมืองครั้งก่อนที่ตนได้จัดขึ้น ได้มีการล้มวัวหลังผีเมืองลงหอทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีหลายคนเห็นขั้นตอนการล้มวัว ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ไม่นาดู ในปีนี้จึงต้องล้มวัวก่อนผีเมืองลงหอผีเมืองเพื่อให้ชาวบ้านเห็นขั้นตอนการล้มวัว ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการถกเถียงเรื่องลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม (เล็ง ขวัญยืน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 26 มีนาคม 2557)

จากการสังเกตการณ์ในพิธีกรรมดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยพบว่าลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมหอยเมืองนั้นมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและเมื่อเกิดความสับสนหรือสงสัยในลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมเข้าจ้ำจะฮ้ำถามผีเมืองเพื่อให้ผีเมืองตัดสินใจ

5. พิธีกรรมแบบมีเงื่อนไข เป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษที่ถูกจัดขึ้นมีวัตถุประสงค์หลักที่มุ่งเน้นในการร้องขอให้หมดความทุกข์ ความต้องการทางด้านร่างกายหรือจิตใจ ตลอดจนร้องขอโชคลาภ ผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบสร้างเงื่อนไข ข้อตกลงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ ได้แก่ การบนบานศาลกล่าว ชาวบ้านเรียกว่า การบนผี โดยก่อนจะเริ่มบนผีชาวบ้านจะติดต่อกับเข้าจ้ำเพื่อนัดหมายวันเวลาสถานที่ โดยชาวบ้านสามารถเลือกผีที่จะบนตามความต้องการหรือถ้าไม่รู้ว่าจะบนกับผีตนไหน เข้าจ้ำจะเสนอผีที่มีฤทธิ์และมีผู้คนนิยมบนผีให้ชาวบ้านเลือกในชุมชนสะเสียบ ผีอารักษ์ที่ชาวบ้านมักจะไปบนกันมากที่สุดเพราะมีฤทธิ์ดลบันดาลให้ผู้ไปบนนั้นประสบผลสำเร็จได้แก่ ผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ผีเจ้าพ่อเดมาต้าว และผีเจ้าพ่อทรหด เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมบนผีจะมียोगค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

1. กำลั้งและลูกข้าวลูกแป้ง
2. เข้าจ้ำ

พิธี เจ้าจ้ำก็จะลาผีและขอเอาเครื่องเช่นที่เหลือกกลับไปทำอาหารเพื่อเป็นสิริมงคล กรณีการบนขอผีแล้วไม่สำเร็จตามความประสงค์ ชาวบ้านก็จะไม่มาแก้บน

จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมเลี้ยงผีตามโอกาสพิเศษแบบมีเงื่อนไขผู้วิจัยสามารถแบ่งลำดับขั้นตอนเป็น 2 ช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 การบนผี มีขั้นตอนดังนี้

1. ชาวบ้านติดต่อเจ้าจ้ำเรื่องการบนผี
2. เจ้าจ้ำพาชาวบ้านและนำกรวยดอกไม้ไปบนผีที่หอผี
3. เจ้าจ้ำฮ่ำเชิญผี
4. เจ้าจ้ำฮ่ำบอกเรื่องการบนและเสี่ยงทายว่าผีจะรับเรื่องที่จะบนหรือไม่
5. เจ้าจ้ำกับชาวบ้านลาผี

ช่วงที่ 2 การแก้บนผี (กรณีผลการบนผีสำเร็จตามความมุ่งหมายของชาวบ้าน) มีขั้นตอนดังนี้

1. ชาวบ้านติดต่อกับเจ้าจ้ำเพื่อแก้บน
2. เจ้าจ้ำพาชาวบ้านและนำกรวยดอกไม้ไปบนผีที่หอผี
3. เจ้าจ้ำฮ่ำเชิญผี
4. เจ้าจ้ำฮ่ำบอกเรื่องการแก้บนและเสี่ยงทายความพอใจผีที่ได้รับเครื่องเช่น
5. เจ้าจ้ำและชาวบ้านลาผีและขอเครื่องเช่นกลับเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง
6. กรณีผลการบนผีไม่สำเร็จก็จะไม่เกิดการแก้บนผี

เครื่องเช่นขึ้นอยู่กับกรณีที่เจ้าจ้ำตกลงกับผีผ่านการฮ่ำและเสี่ยงทายไม่วัดวาซึ่งจะทำให้ทราบว่ามีต้องการเครื่องเช่นอะไร ส่วนใหญ่มักเป็นอาหารที่หาซื้อง่าย ๆ เช่น ไก่ต้ม ไข่ต้ม ลาบหมู ลาบควาย กรณีที่เรื่องที่บนบานศาลกล่าวเป็นเรื่องที่ใหญ่โต เครื่องเช่นก็จะใช้จำนวนมากซึ่งมีราคาที่สูงขึ้น เช่น หมู 1 ตัว วัว 1 ตัว เป็นต้น

ความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าหลังการประกอบพิธีกรรมแล้ว ผีจะทำให้ผู้บนบานศาลกล่าวเกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิตประจำวันตลอดจนประสบผลสำเร็จในการบน และเมื่อประสบผลสำเร็จในเรื่องที่บนแล้วผู้บนก็จะเลี้ยงผีเพื่อแก้บนตามที่ได้บนไว้ แต่ถ้าไม่ประสบผลสำเร็จ ผู้ประกอบพิธีกรรมก็จะไม่มาเลี้ยงผีแก้บน

วิทยากร

1. นายสมบุญรณ์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. นายต้น ผัดชัน อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

3. นายกมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

4. นายมูล ศรีคำภา อายุ 87 ปี บ้านเลขที่ 100 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5. นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

6. นายเป็ก หม้อดี อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

6. พิธีกรรมแบบประยุกต์ เป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษที่ถูกจัดขึ้น โดยนำเอาพิธีกรรมเดิมที่มีมาก่อนนำมาประยุกต์กับบริบททางสังคมและความต้องการของคนในท้องถิ่น เช่น พิธีบวชป่าซึ่งประยุกต์มาจากการบวชพระ พิธีสืบชะตาป่า สืบชะตาน้ำที่ประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาคน พิธีบั้งสุกุลเป็นที่ประยุกต์มาจากการบังสุกุลในงานศพ เป็นต้น แต่พิธีกรรมประเภทประยุกต์นี้จะไม่พบความเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผีอารักษ์ในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

จากข้อมูลด้านขั้นตอนองค์ประกอบและความเชื่อของชาวชุมชนสะเอียบต่อพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ผู้วิจัยได้รวบรวมในประเภทพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษพบว่า พิธีกรรมเลี้ยงผีตามโอกาสพิเศษ 2 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแบบมีเงื่อนไขกับพิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพ เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีเข้าจำในการประกอบพิธี โดยพิธีห้ายเมืองซึ่งเป็นพิธีกรรมประเภทเปลี่ยนแปลงสถานภาพนั้นจะมีลำดับขั้นตอนและองค์ประกอบของพิธีกรรมที่มีความซับซ้อนมากกว่าพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีเข้าจำในการประกอบพิธีประเภทพิธีกรรมตามกาลเวลา ดังนี้

1. การเชิญผีลงหอผีเปลี่ยนเป็นการเชิญผีลงประทับร่างทรง

พิธีกรรมห้ายเมืองเป็นพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ การเชิญผีลงหอจะเปลี่ยนเป็นการเชิญผีลงร่างทรง โดยการขบซอบประกอบเครื่องดนตรีเพื่อเชิญผีลงร่างทรง แต่ถึงแม้ว่าผีจะลงประทับร่างทรงแล้ว เข้าจ้ายังต้องทำหน้าที่เลี้ยงทนายฮ่าถามผีว่าลงร่างทรงรึยังหรือฮ่าถามเรื่องความพึงพอใจในเครื่องเช่น เพื่อความมั่นใจในการประกอบพิธีกรรม

2. ประเภทของผีและหน้าที่ของผี

พิธีกรรมห้ายเมืองนี้ช่างซอบจะขอเชิญผีเมืองและผีตระกูลลงประทับร่างทรงเพื่อประกอบพิธีห้ายเมือง โดยลำดับขั้นตอนบางขั้นตอนของพิธีกรรมที่มีผีมีหน้าที่เป็นผู้ประกอบ

พิธีกรรม ได้แก่ ขั้นตอนที่มีเมืองและผีตระกูลในร่างทรงจะต้องรำดาบรอบกลุ่มผู้นำชุมชน และเอาดาบแตะตัวของผู้นำเพื่อประกอบพิธีกรรมหายเมือง

3. ความสัมพันธ์ระหว่างผีกับกำลังและลูกข้าวลูกแป้ง

พิธีหายเมืองนี้จะเปิดโอกาสให้กำลังและลูกข้าวลูกแป้งได้สนทนากับผีเมืองทั้งเรื่องส่วนตัว เช่น การโชคลาภ รักษาโรคภัยไข้เจ็บโดยการทำน้ำมนต์ ฯลฯ และเรื่องส่วนรวม เช่น เรื่องการต่อต้านเขื่อนแก่งเสือเต้น ทำนายลมฟ้าอากาศ ฯลฯ ตลอดจนการที่ลูกข้าวลูกแป้งมีความสนุกร่วมกับผีในการฟ้อนรำร่วมกันบนหอดผี

พิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเทียบยังปรากฏสัญลักษณ์อยู่พิธีกรรมเลี้ยงผี โดยผู้วิจัยได้สังเกต วัสดุอุปกรณ์ กิริยาท่าทางตลอดจนคำอ้อของผู้ประกอบพิธี เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนความหมายต่าง ๆ ในการตีความสัญลักษณ์เหล่านี้ ผู้วิจัยได้สอบถามวิทยากรถึงความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. ฐูป 4 คู่ในชั้นเจิญผี	แทน	การเชิญวิญญาณตามความเชื่อของชาวบ้าน
2. ไม้เสียงทนาย	แทน	การติดต่อสื่อสารกับผี
3. ปืน หอก ดาบ	แทน	เครื่องประกอบยศของเจ้าเมือง
4. เครื่องเซ่น	แทน	คำสัญญาที่ให้กับผี
5. การอ้อ	แทน	การร้องขอ วิงวอนต่อผี
6. ผู้นำอนนงาย	แทน	เมืองที่คว่าได้หายแล้ว

วิทยากร

1. นายสมบุญร์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเทียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. นายต้น ผัดชัน อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลสะเทียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. นายกมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ 9 ตำบลสะเทียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
4. นายมูล ศรีคำภา อายุ 87 ปี บ้านเลขที่ 100 หมู่ 9 ตำบลสะเทียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมโดยใช้บริบทต่าง ๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงผีดังนี้

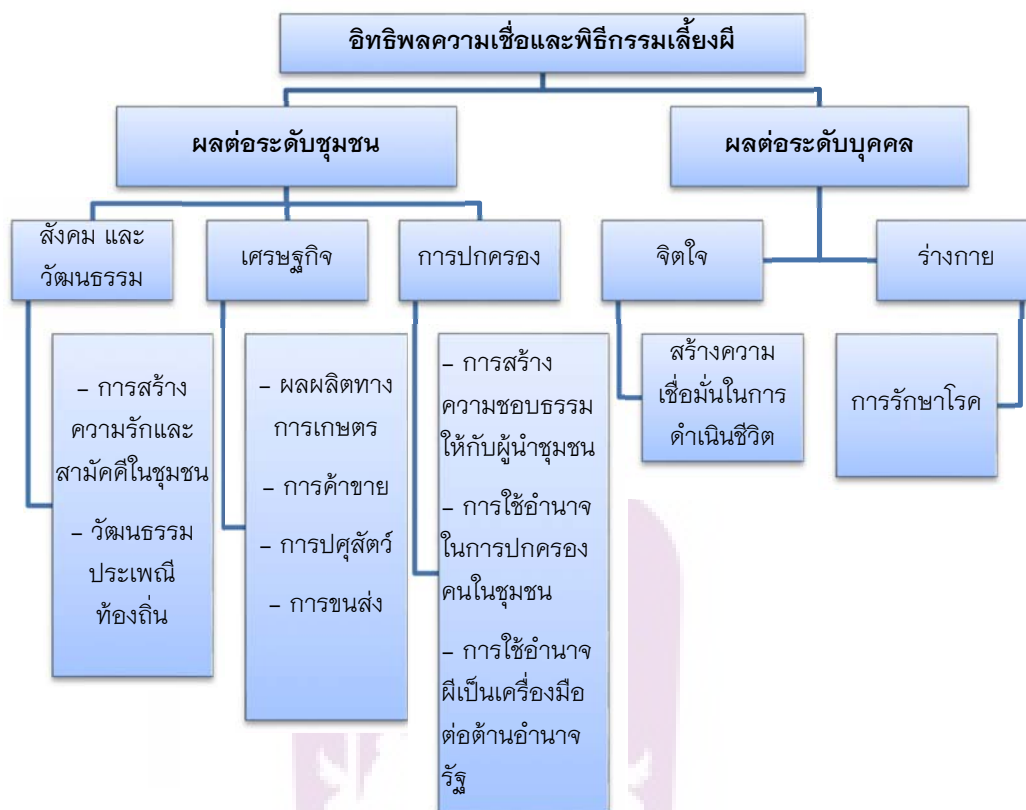
1. ปืน หอก ดาบ และการฆ่าสัตว์ในพิธีกรรม แทน อำนาจของผีที่ส่งผ่านมาในสัญลักษณ์เหล่านี้

2. ผู้นำชุมชนนอกรายเมื่อพิจารณาตามแต่ละที่ตัว แทนการยอมรับอำนาจของผีโดยยอมปฏิบัติตามผี
3. การฮ้าง แทน ความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ
4. เครื่องเซ่น แทนความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน
5. ไม้เสี่ยงทนาย แทน ธรรมชาติ
6. การวัดวาเสี่ยงทนายจากไม้ แทน การให้ธรรมชาติตัดสินเรื่องที่มนุษย์ตัดสินใจไม่ได้

อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบ โดยใช้ได้นำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาวิเคราะห์เพื่อดูความสัมพันธ์ของผลของพิธีกรรมกับชุมชนสะเอียบพบว่า ผลของพิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบได้มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนสะเอียบ ดังนี้

ภาพ 21 แสดงโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้แบ่งอิทธิพลของพิธีกรรมต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนสะเอียบ 2

จากโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้แบ่งอิทธิพลของพิธีกรรมต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนสะเอียบพบว่าอิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีได้ส่งผลกระทบต่อ 2 ระดับ คือ ผลต่อระดับบุคคล และผลต่อระดับชุมชน

1. อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมผลกระทบต่อระดับบุคคล

อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมผลกระทบต่อระดับบุคคลนั้นผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 ด้านดังนี้

1.1 ด้านร่างกาย เมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยซึ่งไม่สามารถรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันได้ ชาวบ้านจะพึ่งอำนาจของผีโดยการบนผีให้หายจากการป่วย ถ้าการบนผีประสบผลสำเร็จผลชาวบ้านก็จะมาทำการเลี้ยงผีเพื่อแก้บน

1.2 ด้านจิตใจ เมื่อชาวบ้านประสบปัญหาต่าง ๆ โดยไม่สามารถหาทางออกสำหรับปัญหานั้นได้ชาวบ้านก็จะพึ่งอำนาจผีแสดงออกทางพิธีกรรมเลี้ยงผีและวิงวอนขอให้ผีคุ้มครองตลอดจนพิธีกรรมบนผี เช่น การที่ชาวบ้านวิงวอนต่อผีเพื่อขอให้เดินทางปลอดภัยเมื่อออกเดินทางไปต่างจังหวัด และการที่ชาวบ้านบนผีเรื่องคัดเลือกทหาร การสอบเข้ารับราชการ ตลอดจนการสมัครงานเข้าทำงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจและกำลังใจในการดำรงชีวิตประจำวันให้กับชาวบ้าน

2. อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมผลกระทบต่อระดับชุมชน

อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมผลกระทบต่อระดับชุมชนนั้นผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม

2.1 ด้านการปกครอง

การปกครองชาวบ้านในชุมชนละเอียดได้ใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในการจัดการปกครองชุมชน ดังนี้

1. การสร้างความชอบธรรมให้กับผู้นำชุมชน

การสร้างความชอบธรรมให้กับผู้นำชุมชนเห็นได้จาก พิธีกรรมหบายเมือง ซึ่งเป็นการย้าให้ชาวบ้านยอมรับผู้นำชุมชนคนใหม่ที่ทางราชการแต่งตั้งขึ้น นั่นก็คือตำแหน่งกำนันตำบลละเอียด โดยการยอมรับผู้นำตามด้านนิตินัยคือการแต่งตั้งในทางราชการแต่ส่วนการยอมรับทางด้านพฤตินัยนั้นชาวบ้านจะยอมรับผู้นำคนใหม่ก็ต่อเมื่อผู้นำนั้นจะต้องจัดพิธีหบายเมืองเพื่อเลี้ยงผีเมืองก่อน เมื่อผีเมืองยอมรับผู้นำ ชาวบ้านก็จะยอมรับผู้นำด้วย โดยการปกครองชาวบ้านผู้นำจะต้องนำแนวปฏิบัติหรือคำสอนจากผีเมืองมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะเรื่องการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอย่างยิ่ง

2. การใช้อำนาจในการปกครองชุมชน

การใช้อำนาจในการปกครองชุมชน เห็นได้จาก พิธีกรรมหบายเมือง ผีเมืองมีอำนาจเหนือกว่าผู้นำชาวบ้านโดยการแสดงออกทางสัญลักษณ์ที่ใช้ประกอบในพิธี ได้แก่ ปืน หอก ดาบ ฯลฯ ซึ่งอาวุธเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและนอกเหนือจากนี้ อำนาจของผีเมืองยังแสดงออกผ่านขั้นตอนการหบายเมือง ในลำดับขั้นตอนที่ผีเมืองรำดาบรอบผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมพิธีแล้วเอาดาบไปแตะตรงตัวผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมพิธี เมื่อผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมพิธีจะนอนหงายพร้อมกัน ในขั้นตอนนี้สื่อให้เห็นถึงการยอมแพ้อำนาจของผีเมืองและยอมรับว่าผีมีอำนาจเหนือกว่า การแต่งตั้งผู้นำชุมชนจึงสำเร็จหลังผ่านพิธีกรรมนี้ ผู้นำชุมชนจะต้องดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชนโดยการปกครองชุมชนละเอียดสงบสุขนั้น ผู้นำชุมชนจึงต้องปฏิบัติตามแบบ

แผนดั้งเดิมที่ได้วางไว้คือจะต้องมีการเลี้ยงผีเมืองปีละ 2 ครั้งที่ชาวบ้านเรียกว่า เลี้ยงประเพณี ปางสามปางเก้า หากไม่ปฏิบัติตามก็จะเกิดความไม่สงบสุขในหมู่บ้าน

3. การใช้อำนาจผีเป็นเครื่องมือในการต่อต้านอำนาจรัฐ

ชุมชนสะเอียบได้มีการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นมาเป็นเวลาเกือบ 30 ปี ผู้นำชุมชนได้ใช้อำนาจของผีเมืองและผีอื่น ๆ ในชุมชนสะเอียบเพื่อการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้านในการต่อสู้กับภาครัฐบาลที่พยายามสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยอาศัยอำนาจผีผ่านการบนบานศาลกล่าวผีเมืองและผีอื่น ๆ ในชุมชนสะเอียบ ตลอดจนการสาปแช่งผู้ที่คิดจะสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นซึ่งชาวบ้านจะประกอบพิธีสาปแช่งหน้าหอผีเจ้าพ่อข้อมมือเหล็ก เพราะเชื่อว่าผีเจ้าพ่อข้อมมือเหล็กจะช่วย การประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้านในการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นได้

2.2 ด้านเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจในชุมชนสะเอียบได้รับผลกระทบจากอิทธิพลความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ในการทำให้ผลประกอบการนั้นเป็นไปตามความต้องการของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การปศุสัตว์ การค้าขาย ล้วนแต่ต้องอาศัยความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีโดยเฉพาะ เพราะผีที่มีหน้าที่ดูแลพื้นที่ในการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ชาวบ้านจะวิงวอนต่อผีหรือบนบานศาลกล่าวต่อผี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าการทำพิธีกรรมดังกล่าวจะทำให้ผลประกอบการของชาวบ้านนั้นเป็นไปตามความต้องการ

2.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

1. การสร้างความสามัคคีและความรักในชุมชน

พิธีกรรมเลี้ยงผีระดับหมู่บ้านต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน ชุมชนสะเอียบในการจัดพิธีกรรม ตั้งแต่การเตรียมพิธีกรรมตลอดจนการเข้าร่วมในพิธีกรรม โดยกระบวนการเหล่านี้ได้หล่อหลอมทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ซึ่งความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างชุมชนสะเอียบให้กลายเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการตัวเองได้ นอกจากนี้ผลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีทำให้ชาวบ้านชุมชนสะเอียบนั้นเกิดความรักในท้องถิ่น รักในทรัพยากรทางธรรมชาติที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีพของชาวบ้าน เมื่อเกิดกรณีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นบริเวณชุมชนสะเอียบ ชาวบ้านได้ใช้อำนาจของผีเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความสามัคคีของคนในสังคมเพื่อต่อสู้กับทางภาครัฐที่ผลักดันการสร้างเขื่อน แก่งเสือเต้น

2. วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

ชาวบ้านชุมชนสะเอียบมีความเชื่อในการนับถือผีสืบต่อหลายชั่วอายุคน พิธีกรรมเลี้ยงผีจึงถูกจัดขึ้นตามความเชื่อที่สืบทอดกันมากลายเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ส่งผล

ต่อชุมชนในรูปแบบประเพณีท้องถิ่น เห็นได้จาก การเลี้ยงผีประเพณีปางสามปางแก้ว ในเดือนสามเหนือ (เดือนธันวาคม) และเดือนเก้าเหนือ (เดือนมิถุนายน) ซึ่งชาวบ้านจะทำการเลี้ยงผีทุกปี เพื่อให้ผีดูแลความสงบสุขของหมู่บ้านและพืชผลทางการเกษตร

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาด้านคติชนในสังคมที่สืบต่อกันมาผ่านระบบความเชื่อ และสะท้อนออกมาในรูปแบบพิธีกรรม โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นไปที่ความเชื่อ และพิธีกรรมเลี้ยงผีประเภทผีอารักษ์ เป็นผีที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มของผีดีหรือผีให้คุณ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีกรณีศึกษาตำบลสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ไว้ 3 ข้อดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อรวบรวมความเชื่อและพิธีกรรมการเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ผู้วิจัยได้รวบรวมความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี ในชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบความเชื่อและพิธีกรรมว่าชาวบ้านในชุมชนสะเอียบนับถือพระพุทธรูปศาสนาแบบชาวบ้าน คือผสมผสานความเชื่อในการนับถือพุทธศาสนา พราหมณ์ และผีเข้าด้วยกัน โดยผู้วิจัยได้รวบรวมความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี จำนวน 6 ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี จำนวน 10 พิธีกรรม ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี 6 ความเชื่อ คือ

1.1 ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเชื่อว่าทุกพื้นที่ในชุมชนสะเอียบมีผีอารักษ์ดูแลรักษาอยู่ การทำกิจกรรมใดใดของชาวบ้านต้องขออนุญาตผีอารักษ์ที่ดูแลรักษาบริเวณพื้นที่นั้น ๆ ก่อนทุกครั้ง

1.2 ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเชื่อว่าการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีทุกปีทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุขและเมื่อเกิดความไม่สงบหรือเกิดเภทภัยขึ้นในหมู่บ้านชาวจะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าเมืองซึ่งเป็นผีอารักษ์เมืองสะเอียบ

1.3 ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเชื่อว่าเมื่อมีการเปลี่ยนผู้นำหมู่บ้านในตำแหน่งกำนัน จะต้องจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีที่เรียกว่า พิธีหงายเมือง

1.4 ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเชื่อว่าผีในชุมชนสะเอียบสามารถช่วยเหลือชาวบ้านที่เดือดร้อนผ่านการบนบานศาลกล่าว

1.5 ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเชื่อว่าผู้ที่ทำประโยชน์แก่ชุมชนเมื่อสิ้นอายุขัยแล้วจะกลายเป็นผีที่ให้คุณแก่ชาวบ้าน

1.6 ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเชื่อว่าสามารถอัญเชิญผีให้มาดูแลรักษาบริเวณสถานที่ตนกำหนดไว้ได้โดยการสร้างหอผีให้ผีอยู่

2. พิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเอียบ จำนวน 10 พิธีกรรม โดยแบ่งเป็นพิธีกรรมตามกาลเวลา 8 พิธีกรรม และพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ 2 พิธีกรรม คือ

2.1 พิธีกรรมตามกาลเวลา

ชาวบ้านได้กำหนดช่วงเวลาในการเลี้ยงผีที่เรียกเป็นภาษาชาวบ้านว่า “เลี้ยงประเพณีปางสามปางเก้า” หรือ “ปางเก้าปางสาม” ช่วงเวลาดังกล่าวจะอยู่ในช่วงก่อนการเพาะปลูกในเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) และช่วงหลังการเก็บเกี่ยวในเดือน 3 เหนือ (เดือนธันวาคม) เมื่อถึงช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านก็จะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองเจ้าเจิญเมือง พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อเผ่าต้าว พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อทรหด พิธีกรรมเลี้ยงผีเหมืองผีฝาย พิธีกรรมเลี้ยงผีไร่ฝินา ส่วนพิธีกรรมเลี้ยงผีครูบาศีลธรรมซึ่งเป็นผีอารักษ์วัดนั้นจะเลี้ยงตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยพิธีกรรมดังกล่าวจะมีวัตถุประสงค์เพื่อวิงวอนให้ผีดูแลรักษาบ้านเมืองสถานที่สำคัญและพื้นที่ทำกิน หรือพืชพรรณทางการเกษตร ตลอดถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

2.2 พิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ

พิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ หมายถึง พิธีกรรมที่ถูกจัดขึ้นนอกเหนือพิธีกรรมตามกาลเวลา ได้แก่

2.2.1 พิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพ คือ พิธีหงายเมือง โดยพิธีนี้จะถูกจัดขึ้นให้กับผู้นำชุมชนคนใหม่ที่เข้ารับตำแหน่ง กำนัน ซึ่งแต่เดิมเรียก เจ้าแขวน หรือเจ้าแคว้น มีฐานะเป็นเจ้าเมืองสะเอียบ ในอดีตการเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าแขวนจะทำได้ก็ต่อเมื่อเจ้าแขวนคนเดิมได้เสียชีวิตแล้วชาวเมืองสะเอียบเชื่อว่าเหตุการณ์ที่เจ้าแขวนเสียชีวิตนั้นทำให้เมืองล่ม เมื่อมีการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าแขวนคนใหม่ก็จะต้องมีพิธีกรรมจะมีการเลี้ยงผีเมืองและจัดพิธีกรรมหงายเมือง โดยผีเมืองจะแต่งตั้งเจ้าแขวนคนใหม่ ในปัจจุบันชาวบ้านสะเอียบถือเอาตำแหน่งกำนันแทนเจ้าแขวนในอดีต

2.2.2 พิธีกรรมแบบมีเงื่อนไข คือ พิธีกรรมบนผีและแก้บนผี นั้นจะถูกจัดขึ้นเมื่อชาวบ้านประสบกับปัญหาในชีวิตที่หาทางออกหรือแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้นในชีวิตไม่ได้จึงต้องการบนบานศาลกล่าวต่อผี เมื่อผีสามารถช่วยชาวบ้านตามเรื่องที่ชอบได้ชาวบ้านก็จะทำพิธีกรรมเลี้ยงแก้บนผี

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาขั้นตอน องค์ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชุมชนบ้าน สะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลของ ลำดับ ขั้นตอน และองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงผี จึงเห็นถึงความเหมือนและความแตกต่าง โดยผู้วิจัยได้แบ่งจัดรูปแบบของพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็น ที่มีความเหมือนและความแตกต่างได้ 2 พิธีกรรมดังนี้

1. พิธีกรรมเลี้ยงผีอรัญที่เข้าจำประกอบพิธี

พิธีกรรมนี้ต้องอาศัยเข้าจำในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองเจ้า เจิญเมือง พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อเต่าตัว พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้า พ่อทรหด พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าพ่อพญาขุนน้ำ พิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองผีฝ่าย พิธีกรรมบนผีและแก้ บนผีที่ชาวบ้านได้ไปบนกับเจ้าพ่อต่าง ๆ ในบ้านสะเอียบ เป็นที่สังเกตว่าหอยผีของผีเหล่านี้ จะมีขนาดใหญ่พอที่ลูกข้าวลูกแบ่ง กำลังและเข้าจำจะขึ้นไปประกอบพิธีกรรมในหอยผีได้ พิธีกรรม เลี้ยงผีเหล่านี้จะมีลำดับขั้นตอนที่สำคัญที่ต้องใช้เข้าจำในการติดต่อกับผีและดำเนินพิธีกรรม ให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอน โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ การฮ่ำเชิญผีลงหอยและการเสี่ยงทายโดยใช้ ไม้เสี่ยงทาย วัสดุอุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ นั่นก็คือ ขันเชิญผี เครื่องเซ่น และไม้เสี่ยงทาย เมื่อเสร็จ พิธีกรรมชาวบ้านจะแบ่งเครื่องเซ่นไปรับประทานเพื่อเป็นสิริมงคล

2. พิธีกรรมเลี้ยงผีอรัญที่ไม่เข้าจำประกอบพิธี

พิธีกรรมนี้จะไม่เข้าจำประกอบพิธีกรรมและไม่มีการเสี่ยงทาย ผู้ที่ประกอบ พิธีกรรมเป็นชาวบ้านทั่วไปที่ศรัทธาในผีของตน พิธีกรรมเลี้ยงผีอรัญที่ไม่เข้าจำประกอบพิธี ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงผีไร่ผิงา ชาวบ้านจะสร้างหอยผีไร่ผิงาบริเวณใกล้ที่นาของตน โดยหอยผีของผี ไร่ผิงานั้นจะมีขนาดเล็กมีพื้นที่เพียงพอที่จะวางเครื่องเซ่นได้ ชาวบ้านสามารถประกอบพิธีกรรม เองได้โดยลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมไม่ซับซ้อนเพียงแค่เอาเครื่องเซ่น กรวยดอกไม้ธูปเทียนไป วางที่หอยผีแล้วฮ่ำบอกกล่าวกับผีให้ช่วยดูแลไร่ผิงา นอกจากผีไร่ผิงาแล้วยังมีผีอรัญวัดหรือครู บาศีลธรรม ที่ชาวบ้าน พระสงฆ์ สามเณรสามารถประกอบพิธีกรรมได้โดยมีลำดับขั้นตอนแบบ ง่ายไม่ซับซ้อนเหมือนการพิธีกรรมเลี้ยงผีไร่ผิงา เพียงแต่จะแตกต่างตรงเครื่องเซ่น เพราะ ผีอรัญวัดหรือครูบาศีลธรรมจะไม่รับเครื่องเซ่นที่เป็นเนื้อสัตว์และสุรา ชาวบ้านนำเอาขนม ข้าวต้มมัดและผลไม้ไปถวายในวันพระหลังจากเสร็จพิธีสงฆ์ โดยทั้งสองพิธีกรรมนี้เมื่อเสร็จ พิธีกรรมแล้วเครื่องเซ่นจะถูกทิ้งไว้ที่หอยผีชาวบ้านจะไม่นำกลับมารับประทาน

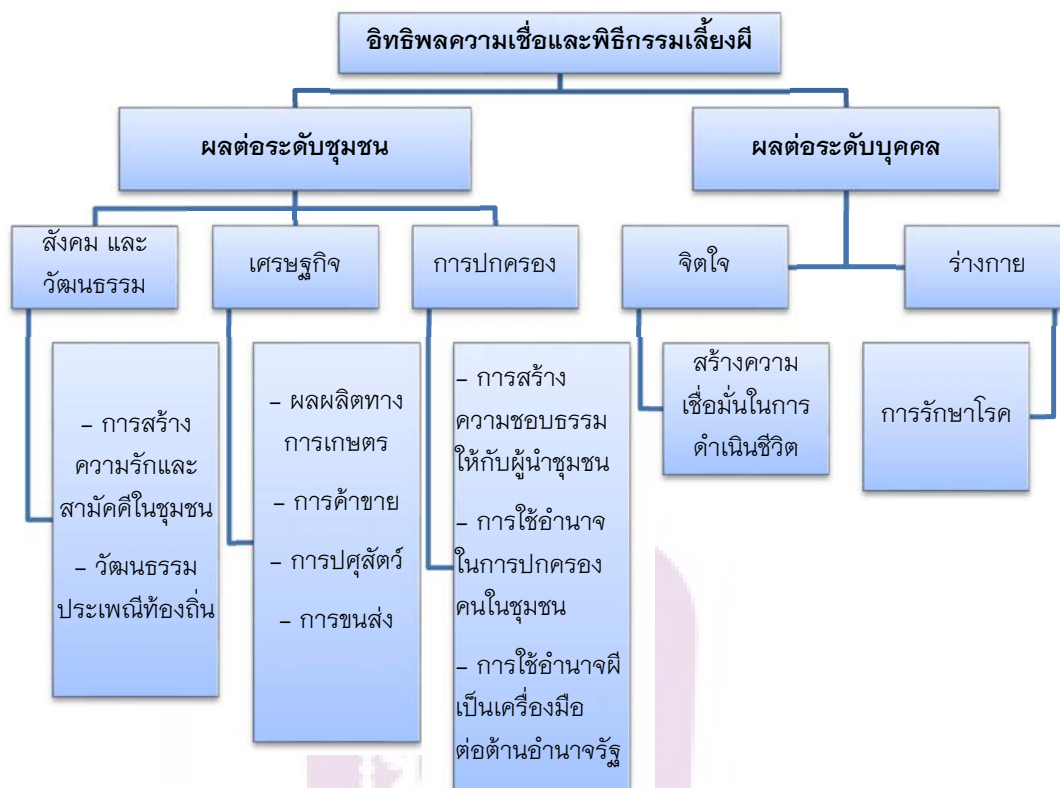
เมื่อเปรียบเทียบระหว่างพิธีกรรมเลี้ยงผีอรัญที่มีเข้าจำประกอบพิธีกับพิธีกรรม เลี้ยงผีอรัญที่ไม่เข้าจำประกอบพิธีแล้วจะเห็นข้อแตกต่างได้ชัดเจน ในส่วนของผู้ประกอบพิธี ลำดับขั้นตอน วัสดุอุปกรณ์ การเสี่ยงทาย แต่สิ่งที่เหมือนกันนั่นก็คือความเชื่อเรื่องผีของ

ชาวบ้านที่สะท้อนออกมาในรูปแบบพิธีกรรมที่แตกต่างและผลของพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านทำให้ชาวบ้านในชุมชนสะเอียบผลิตซ้ำความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีออกมา

นอกจากข้อมูลชั้นตอนองค์ประกอบและผลของพิธีกรรมเลี้ยงผีแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สัญลักษณ์ ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ กิริยาท่าทางและคำพูดที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงผี เช่น คำพูดที่เรียกว่าการฮ่ำ ผู้ประกอบพิธีจะใช้การฮ่ำในลักษณะปฏิภาณกวี คือคิดคำพูดขึ้นมาทันที โดยจะเป็นคำพูดที่มีเนื้อหาที่ดี อ่อนน้อม ไพเราะ ประกอบกับกิริยาท่าทางที่อ่อนน้อมต่อผี คำพูดและกิริยาท่าทางนี้ จึงแทนความอ่อนน้อมต่อผี ส่วนวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการประกอบพิธีนั้นล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจและความยำเกรง เช่น พิธีกรรมหรงเมืองมีการใช้ ปืน หอก ดาบ แทนเครื่องประกอบยศของเจ้าเมือง นอกจากนี้วัสดุอุปกรณ์เหล่านี้แล้วยังมีการฆ่าสัตว์ในพิธีกรรมที่สื่อถึงอำนาจและความยำเกรงต่อผีอย่างเห็นได้ชัด และสุดท้ายคือการเสี่ยงทายจากไม้เสี่ยงทาย คือ การให้ธรรมชาติตัดสินสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถตัดสินใจได้ จากการวิเคราะห์เรื่องสัญลักษณ์ทั้งหมดในพิธีกรรมนี้ อาจพบความหมายอีกนัยหนึ่งว่า ชาวบ้านสะเอียบอยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติและยำเกรงกับอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การวิเคราะห์อิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนบ้านสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในตำบลสะเอียบ โดยได้นำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาวิเคราะห์เพื่อดูความสัมพันธ์ความเชื่อและพิธีกรรมที่มีอิทธิพลต่อชุมชนสะเอียบโดยผู้วิจัยได้จัดทำเป็นแผนผังโครงสร้าง ดังนี้

ภาพ 22 แสดงโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้แบ่งอิทธิพลของพิธีกรรมต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนสะเอียบ 3

จากแผนผังโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้แบ่ง ทำให้สรุปได้ว่าอิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ นั้น ได้ส่งผลกระทบต่อ 2 ระดับ คือ ผลกระทบต่อระดับบุคคล ทำให้ชาวบ้านชุมชนสะเอียบสามารถดำเนินวิถีชีวิตอย่างปกติสุข ส่วนผลกระทบต่อระดับชุมชนทำให้ชุมชนนั้น ทำให้ชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นชุมชนที่มีความสามัคคีและมีความเข้มแข็ง อาจสรุปได้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเอียบมีหน้าที่ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการดำรงชีวิตประจำวันและอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความสุข

อภิปรายผลการวิจัย

ความเชื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนและยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ให้กระทำตามสิ่งที่ตนเชื่อ การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนบ้านสะเอียบ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นไปที่ความเชื่อเรื่องผีที่ทำหน้าที่ดูแลสถานที่หรือผีอารักษ์ ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ในการวิเคราะห์ความเชื่อในการนับถือผีของชาวบ้านชุมชนสะเอียบ ทำให้ผู้วิจัยพบความสัมพันธ์ระหว่างผีกับพื้นที่ที่สำคัญของหมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผีตามความเชื่อของชาวบ้านชุมชนสะเอียบเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผีอารักษ์พื้นที่สำคัญในหมู่บ้านกับกลุ่มผีอารักษ์พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกิน จากการแบ่งกลุ่มผีอารักษ์เป็น 2 กลุ่ม ทำให้พบว่ากลุ่มผีอารักษ์พื้นที่สำคัญในหมู่บ้านจะมีชื่อเรียกเฉพาะและเป็นบุคคลสำคัญที่เคยทำคุณประโยชน์ให้กับหมู่บ้านในอดีต ส่วนผีที่อารักษ์พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินจะมีชื่อเรียกตามสถานที่ที่ผีดูแลรักษาบริเวณผีเจ้าพ่อหรือทวดที่ได้ชื่อจากลักษณะการทำร้ายชาวบ้านที่รุกล้ำพื้นที่ของท่านโดยทำให้ชาวบ้านดังกล่าวนั้นมีอาการป่วยและแขนขาของผู้ป่วยนั้นจะพียงอดีตลำตัว ทำให้ไม่สามารถเดินได้ ผีอารักษ์ทั้ง 2 กลุ่มมีหน้าที่หลักในการดูแลรักษาสถานที่ แต่ก็ยังมีผีอารักษ์ที่มีหน้าที่นอกเหนือจากหน้าที่หลักคือผีอารักษ์ยังทำหน้าที่เป็นผีบรรพบุรุษของชาวบ้านบางตระกูลในชุมชนสะเอียบ และนอกจากนี้ผีอารักษ์ยังช่วยชาวบ้านโดยการรับการบนบานศาลกล่าวจากชาวบ้านเพื่อช่วยชาวบ้านประสบผลสำเร็จกับเรื่องที่ยังวอนร้องขอผ่านการบนบานศาลกล่าว เช่น บนเรื่องผลผลิตทางการเกษตร การเดินทาง การคุ้มครองความเป็นอยู่ การเรียน การทำงาน ตลอดจนช่วยในเรื่องของการรักษาโรค และชาวบ้านก็จะมาเลี้ยงผีแก้บนเมื่อประสบผลสำเร็จจากการบนบานศาลกล่าว

เมื่อพิจารณาจากผีและหน้าที่ของผีอารักษ์ในชุมชนสะเอียบแล้วยังพบความสอดคล้องของลักษณะอาชีพของชาวบ้านชุมชนกับความเชื่อในการนับถือผี คือ กลุ่มผีที่ดูแลพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินจะมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การแปรรูปสินค้าทางการเกษตรและการปศุสัตว์ อาจสรุปได้ว่าชาวบ้านสะเอียบให้ความสำคัญและนับถือผีอารักษ์พื้นที่สำคัญในหมู่บ้านเพื่อต้องการให้ผีอารักษ์รักษาความสงบสุขของหมู่บ้านและชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรจะเพิ่มความสำคัญให้กับผีอารักษ์พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกิน เพื่อต้องการให้ผีอารักษ์กลุ่มนี้ดูแลความเรียบร้อยในการทำการเกษตรตลอดจนดูแลผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน

ความเชื่อในการนับถือผีของชาวบ้านถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบพิธีกรรม 10 พิธีกรรม แบ่งเป็น พิธีกรรมตามกาลเวลา 8 พิธีกรรม และพิธีกรรมตามโอกาสพิเศษ 2 พิธีกรรม จากการวิจัยพบว่า วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนสะเอียบล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับ

ความเชื่อในผีที่มีหน้าที่คอยดูแลรักษาสถานที่และความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนมีความนอบน้อมต่อผี และปฏิบัติต่อผีตามจารีตประเพณีที่ได้สืบทอดกันมา ในรูปแบบของพิธีกรรมเลี้ยงผี พิธีกรรมเลี้ยงผีจึงเป็นการแสดงความอ่อนน้อมของชาวบ้านต่อผี เพื่อให้การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปตามปกติสุข ในพิธีกรรมเลี้ยงผีส่วนใหญ่จะมีผู้ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า เจ้าจ้ำ ซึ่งเป็นผู้ที่ติดต่อกับผีผ่านการเลี้ยงทายจากไม้เลี้ยงทาย จะทำให้ทราบว่าผีนั้นพอใจกับเครื่องเซ่นหรือพอใจในพิธีกรรมเลี้ยงผีครั้งนี้หรือยัง ตลอดจนเลี้ยงทายเพื่อบนบานสากกล่าวต่อผี ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักก็ตาม แต่เพราะชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีที่ว่าผีจะสามารถทำให้เกิดความสุข ความสมหวัง ความสบายกายความสบายใจ ความเป็นอยู่ที่ดี ศาสนาที่ชาวบ้านชุมชนสะเอียบนับถือจึงเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับ นฤจร อิทธิจิรจรัส (2523, หน้า 25) และฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527, หน้า 18) ที่ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในภาคเหนือจะนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านเพราะนอกเหนือจากพุทธศาสนาแล้วชาวบ้านยังเชื่อว่าอำนาจของผีหรือสิ่งลี้ลับจะช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นใจ มั่นคงในชีวิต

จากผลของของการศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงความสัมพันธ์ 3 ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนสะเอียบเกิดความเชื่อในการนับถือผี คือ 1. สถานที่ 2. วิญญาณหรือผี 3. หน้าที่ของผี ชาวบ้านชุมชนสะเอียบนั้นได้ให้ความสำคัญกับ 3 ปัจจัยนี้เป็นอย่างมาก ได้แก่ ปัจจัยที่ 1 การให้ความสำคัญกับสถานที่ที่สำคัญหรือสถานที่ที่เป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน โดยสถานที่นั้นชาวบ้านจะมีการกำหนดให้ผีอารักษ์ที่มีหน้าที่ดูแลอยู่ ทำให้การอยู่ร่วมกันในชุมชนสะเอียบเมื่อชาวบ้านจะทำอะไรก็ต้องบอกกล่าวกับผีอารักษ์หรือเจ้าที่เจ้าทางก่อนเป็นอันดับแรก ดังที่ สมมิ่ง เหมืองร้อง ได้ให้ข้อมูลว่า เมื่อ 2 ปีที่แล้วเคยมีคนงานมาขุดสระน้ำบริเวณหอดผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็กแต่ไม่ได้ขออนุญาตเจ้าพ่อในวันรุ่งขึ้นคนงานดังกล่าวได้ล้มป่วยลุกไม่ได้มีอาการยกมือยกขาไม่ขึ้นเหมือนกับมีของหนักมาทับที่มือและขา เจ้าจ้ำจึงฮ้างถามผีและพบว่า เป็นผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็กที่ทำให้คนงานดังกล่าวป่วยหนักต้องให้ญาตินำหัวหมูไปประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเพื่อขอขมาหลังเสร็จพิธีกรรมเลี้ยงผีในวันรุ่งขึ้นผู้ป่วยหายก็หายป่วยเป็นมีอาการเป็นปกติ ทำให้ชาวบ้านศรัทธาเจ้าพ่อข้อมือเหล็กมากยิ่งขึ้น ปัจจัยที่ 2 คือ วิญญาณหรือผีชาวบ้านสะเอียบได้ให้ความสำคัญกับวิญญาณของผู้ที่มีทำคุณประโยชน์แก่หมู่บ้านที่ได้เสียชีวิตไปแล้วและวิญญาณสถิตย์อยู่ในธรรมชาติ โดยจะเชิญวิญญาณให้มาทำหน้าที่ดูแลรักษาสถานที่ ได้แก่ วิญญาณผีเจ้าเมืองหรือเจ้าแขวน วิญญาณของผีเจ้าพ่อเฒ่าตัวว วิญญาณผีของเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก วิญญาณของผีอารักษ์วัดล้านแต่เคยเป็นพระสงฆ์ที่เคยอยู่ในวัด ซึ่งดวงวิญญาณดังกล่าวล้วนแต่เกิดจากผู้ที่ทำคุณประโยชน์ต่อชุมชนสะเอียบ นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้

ความสำคัญต่อวิญญาณหรือผีที่อยู่ในธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านสร้างขึ้น ได้แก่ ผีเจ้าขุนน้ำ ผีเหมืองผีผาย ผีไร่ผีนา โดยชาวบ้านจะสร้างหอผี และเชิญวิญญาณหรือผีมาอยู่ที่หอผี และจะรักษาวิญญาณหรือผีเหล่านี้ให้คงอยู่และทำหน้าที่ต่อไปโดยการประกอบพิธีกรรมขึ้นที่เรียกว่า พิธีกรรมเลี้ยงผี การสะท้อนความเชื่อในการนับถือผีผ่านการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวบ้านชุมชนสะเตียบ ได้สอดคล้องกับแนวคิด วิญญาณนิยม คือระบบความเชื่อที่เชื่อว่ามีวิญญาณสถิตอยู่ใน สัตว์ พืช และสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งในมนุษย์นอกจากนั้นความเชื่อแบบวิญญาณนิยมยังเชื่อว่ามีวิญญาณอยู่ในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ในสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ในวัตถุทุก ๆ อย่าง และแม้แต่ในสิ่งประติษฐ์ของมนุษย์ (วิสิฐ อรุณรัตน์านนท์, 2552, หน้า 1) นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับวิญญาณหรือผี บางครั้งอาจทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงประเภทของผีจากผีร้ายกลายเป็นผีดีได้ ดังที่ อุดม ศรีคำภา ได้เล่าถึงประวัติของผีเจ้าพ่อทรหดว่าเดิมที่เป็นผีร้ายชอบทำให้ชาวบ้านที่เข้าใกล้บริเวณป่าน้ำข่ามีอาการเจ็บป่วยภายหลังชาวบ้านอัญเชิญมาเป็นผีอารักษ์และจัดพิธีเลี้ยงผีตามกาลเวลาจากผีร้ายก็กลายเป็นผีดี ผีให้คุณแก่ชาวบ้านดูแลพื้นที่ป่าภายหลังมีการตั้งโรงกลั่นสุราและโรงเลี้ยงหมูบริเวณนั้นเจ้าของกิจการจึงนับถือเอาผีเจ้าพ่อทรหดเป็นผีอารักษ์ ปัจจัยสุดท้ายความสำคัญที่ชาวบ้านให้ความสำคัญนั้นก็คือน้ำที่ของผี ผีอารักษ์ในชุมชนสะเตียบมีหน้าที่มากกว่าการดูแลรักษาสถานที่ ชาวบ้านต้องการให้ผีอารักษ์ช่วยเหลือตนเมื่อเจอปัญหาจึงการบนบานศาลกล่าวกับผีและผีอารักษ์บางตนยังมีหน้าที่ทับซ้อนโดยเป็นทั้งผีอารักษ์และผีบรรพบุรุษด้วย จากหน้าที่ของผีในชุมชนสะเตียบทำให้ผู้วิจัยพบว่าประเภทของผีที่ วิถี พานิชพันธ์ (2548, หน้า 16) ได้แบ่งผีดีเป็น 4 ประเภทคือ ผีแกนมีหน้าดูแลท้องฟ้า ผีบรรพบุรุษมีหน้าที่ดูแลครอบครัว ผีอารักษ์มีหน้าที่ดูแลและสถานที่ และผีเจ้านายมีหน้าที่ดูแลลูกศิษย์และศรัทธาของตนนั้นเมื่อเทียบกับผีในชุมชนสะเตียบแล้ว ทำให้ทราบว่าผีในชุมชนสะเตียบสามารถทำหน้าที่ได้หลายหน้าที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญของชาวบ้านว่าจะให้ทำหน้าที่เป็นผีประเภทไหน การที่ชาวบ้านสะเตียบให้ความสำคัญต่อบัจจย 3 บัจจยที่กล่าวมาในข้างต้นได้ถูกนำมาเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีของชุมชนสะเตียบ

นอกจากนี้สิ่งสำคัญในพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ผู้วิจัยได้พบก็คือ ชีวิต ไม่ว่าจะเป็พิธีกรรมเลี้ยงผีประเภทใดล้วนแต่มีชีวิตมาเกี่ยวข้องในรูแบบของเครื่องเช่นสังเวย เครื่องเช่นในพิธีกรรมเลี้ยงผีที่มีลักษณะเป็นตัว เช่น หมู ไก่ วัว ฯลฯ จะมีในการเลี้ยงผีประจำปีทีเรียกว่าปางสามปางเก้าเครื่องเช่นที่มีราคาแพงมากเหล่านี้ชาวบ้านจะมีการรวมเงินหมู่บ้านเพื่อซื้อเครื่องเช่น ซึ่งสัตว์เหล่านี้จะถูกเชือดบริเวณหอผี แบ่งเป็นส่วน ๆ บางส่วนถูกนำมาทำเป็นอาหารในการเลี้ยงผี เว้นแต่พิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์วัดหรือผีครูบาศีลธรรมจะไม่ใช้เครื่องเช่น

สังเวชที่เป็นเนื้อสัตว์ชาวบ้านจะนิยมนำเอาขนมหวาน ขนมและผลไม้ มาเช่นสังเวช เพราะดี อารักษ์วัดดอนมีชีวิตเคยเป็นพระ ซึ่งแตกต่างจากผีทั่วไปในสะเอียบที่ดอนมีชีวิตเป็นคนเคยเป็น ผู้นำหรือเป็นทหารมาก่อน ซึ่งเป็นข้อแตกต่างระหว่างคนกับพระ ก่อนจะทำหน้าที่เป็นผีอารักษ์ ดูแลความสงบสุขของชุมชนสะเอียบ

ถึงแม้ว่าพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเอียบจะมีความแตกต่างกันในด้านของลำดับขั้นตอน และองค์ประกอบก็ตามแต่พิธีกรรมกรรมเลี้ยงผีในชุมชนสะเอียบนั้นยังมีจุดมุ่งหมายร่วมที่ เหมือนกันของพิธีกรรมนั่นก็คือผลของพิธีกรรมที่ส่งอิทธิพลต่อระดับบุคคลและระดับชุมชน ซึ่ง อิทธิพลเหล่านี้ได้ส่งผลทำให้ชาวบ้านในชุมชนสะเอียบนั้นมีกำลังกายและกำลังใจที่ดี สามารถ ดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างสงบสุขและนอกจากนี้ยังส่งผลให้ชุมชนสะเอียบเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เกิดความสามัคคีในชุมชนตลอดจนเป็นชุมชนที่สามารถจัดการตัวเองได้ ทำให้เกิดความสงบ สุขของชาวบ้านในชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งผลของพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวบ้าน สะเอียบได้สอดคล้องกับลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย ของ กิ่งแก้ว อุตถากร (2533) ที่ว่า พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่คนไทยในสังคมสร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ เมื่อประกอบพิธีกรรมใดไปแล้วผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ย่อมมีความสบายใจและความหวังใน ชีวิต เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำผลไปสู่ที่คาดหวัง พิธีกรรมมักเป็นไปในรูปแบบของพิธีกรรม ทางการเกษตรกรรมที่มุ่งหวังความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมทางศาสนาเสริมสร้างพิธีกรรมเพื่อ ความเป็นสิริมงคล และความสุขของสังคม นอกจากนี้พิธีกรรมอาจประกอบขึ้นในช่วงหัวเลี้ยว หัวต่อของชีวิต พิธีกรรมเหล่านี้จะบ่งบอกความเปลี่ยนแปลงของสถานภาพ เปลี่ยนวัย เปลี่ยน อาชีพ และเปลี่ยนฐานะทางสังคม ตลอดจนพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ซึ่งช่วยให้จิตใจคลายกังวล

การวิจัยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษา ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ นี้ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบสิ่งที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่งนั่นก็คือ ชุมชนสะเอียบเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนมีความหวงแหน อ่อนน้อมถ่อมตนกับธรรมชาติ มีความยำเกรงในอำนาจของธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อมีนายทุนเข้ามาทำลาย ธรรมชาติชาวบ้านก็จะร่วมมือต่อต้านดังที่ปรากฏเรื่องการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างขวัญและกำลังใจของชาวบ้าน จนสร้างเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถจัดการตนเอง ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีในชุมชน สะเอียบจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนสะเอียบอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ในการวิจัยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ นั้น เป็นการวิจัยเชิงคดีชนวิทยา โดยผู้วิจัยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลของความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี โดยมุ่งเน้นไปที่ผีอารักษ์ ด้วยเหตุที่แต่ละท้องถิ่นล้วนแต่มีเอกลักษณ์ ความเชื่อ และพิธีกรรมแตกต่างกัน ดังนั้นการนำผลวิจัยนี้ไปใช้นั้นอาจพบความเหมือนและความแตกต่างของรูปแบบความเชื่อและพิธีกรรม ผู้ที่นำผลวิจัยไปใช้จะต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น หัวข้อในการวิจัยของตนตลอดจนการเลือกขอบเขตพื้นที่ในการวิจัยควรมีสังคม วัฒนธรรมและประเพณีคล้ายหรือใกล้เคียงกับการวิจัยนี้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การทำวิจัยเชิงคดีชนวิทยาในเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมยังมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีที่น่าสนใจในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยผู้สนใจสามารถศึกษาค้นคว้าและเก็บข้อมูลได้ตามหัวข้อที่ได้เสนอแนะดังนี้

1. ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ปรากฏในท้องถิ่นต่าง ๆ
2. ศึกษาความเชื่อในลักษณะเดียวกันที่ทำให้เกิดพิธีกรรมที่แตกต่างในท้องถิ่นต่าง ๆ
3. ศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผีที่มีต่อชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศาสนา. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กาญจนา พจน์ราปรีน. (2541). **พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม**. พะเยา: สภาวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2528). ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทยศึกษา: อารยธรรม เล่ม 2**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2533). ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา (อารยธรรม)**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- กิ่งแก้ว อัดถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. (2520). **ความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์. (2544). **ความคิดทางปรัชญาในพิธีกรรมข้าวของล้านนา**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2521). **ของดีอีสาน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2530). **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- จิราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร. (2528). **สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จรี ชัยน. (2543). **ความเชื่อที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคมของคนในชุมชน**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). **ผีเจ้านาย**. เชียงใหม่: ออฟเซท พรินท์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2537). **เอกสารรวบรวมบทความ ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท**. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2545). **ผีเจ้านาย**. (พิมพ์ครั้งที่ 2), เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- เฉลิมพล ต้นสกุล. (2543). **พหุติกรรมศาสตร์สาธารณสุข**. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์.
- ชนิตา เวียงนิล. (2552). **พิธีกรรมผีปู่ย่ากับการขัดเกลาสังคม: กรณีศึกษาตำบลออยอำเภอบาง จังหวัดพะเยา**. ภาควิชา ศศ.บ., มหาวิทยาลัยนเรศวร พะเยา, พะเยา.

- ชมชนก ทรงมิตร (2547). **พิธีรำผีของชาวไทยเชื้อสายมอญ: ความหมายและบทบาทในการสืบทอดทางวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ. (2519). **คติความเชื่อในประเพณี**. ใน **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- เชิด ชันดี ณ พล. (2534). **ผีปู่ตา: ความเชื่อของคนอีสานกับการอนุรักษ์**. อาทิตยข่าวพิเศษ 14(323), 56-57.
- ฐานิตย์ สุพรรณ. (2549). **การจัดทำข้อมูลแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาเรื่องพิธีสงเคราะห์ของชุมชนบ้านผาตั้ง ตำบลขุนควร อำเภอปาง จังหวัดพะเยา**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- दनัย ไชโยธา. (2538). **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- เดือน คำดี. (2541). **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทัศนีย์ ทานตวนิช. (2523). **การศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน**.
- ธวัช ปุณโณทก. (2530). **ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน**. ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติ ความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เถียรชาย อักษรดิษฐ์. (2552). **พิธีกรรมพืชนผี: ภาพสะท้อนปรากฏการณ์ต่อรองอำนาจทางสังคม**. เชียงใหม่: ชารปัญญา.
- นภสมน นิจรัตน์. (2550). **โนรา: สัญลักษณ์ พิธีกรรม ตัวตนคนใต้รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ยุคโลกาภิวัตน์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- นฤจร อธิจิรจรัส. (2523). **ความเชื่อในผีบางเวทย์มนต์ของชาวนาไทยภาคเหนือ**. ใน **พุทธศาสนาในล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ทิพยเนตร.
- นันทนา ชุนภักดี. (2530). **การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิศึกษา**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นียบพรรณ ผลวัฒนะ. (2539). **มานุษยวิทยาว่าด้วยระบบครอบครัว การแต่งงานและเครือญาติ**. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.
- บุญเลิศ สดสุขชาติ. (2525). **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

- ปกกรณ์ ต้นสกุล (ผู้บรรยาย). ความสำคัญของพิธีกรรมตามประเพณีโบราณ. ใน **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- ประทุม พุ่มเพ็งพันธ์. (2521). พื้นฐานวัฒนธรรมภาคใต้. ใน **ศิลปากร**, 21(5), 30-41.
- ประเทือง คล้ายสุบรรณ. (2531). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: สุทธิสาร.
- ประสาธ อิศรปริดา และคณะ. (2518). **ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน**. กอฬลลนธุ์: จลตภณท์การพลมพ์.
- พลมวัลย์ ปรีดาสวัลดี และคณะ. (2530). **การดูแลสุขภาพตนเอง ทศนะทางสังคมวัฒนธรรมพื้นธรรมบ้าน**. กรุงเทพฯ: แสงแดด.
- พลมพณภัส จลนดาวงศ์ (2554). **การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเซียงใหม่ในปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ไพรวลลย์ ชมภูพาน. (2540). **พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านหนองเหล็ก อำเภอลโกสมพลลย์ จังหวัต มหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- ภลคชูปอธี แสนยานุภาพ. (2537). **เอกสารรวบรวมบทความ ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้าน ไทย-ไท**. เซียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัตเซียงใหม่ สถาบันราชภักฎเซียงใหม่.
- ม.ร.ว.ศลภฤทธิ ปราโมช. (2521). ช้างล้งเวียง. ใน **สยามรัฐรายวัน**. 7, 12.
- มณล พยอมยงศ์. (2529). **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มณล พยอมยงศ์. (2536). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คดลความเชื่อ**. (พลมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธลราช. (2532). **เอกสารประกอบการสอนชุด คดลชนวิทยาสำหรับครู**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธลราช.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธลราช (2532). **เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทยหน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธลราช.
- มานพ มานะแซม. (2541). **การศึกษาปรัชญาเรื่องคดลความเชื่อเรื่องการพอนผีในภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยเซียงใหม่, เซียงใหม่.
- มานพ มานะแซม. (2554). **ภาษาอาภรณ์ พอนผี**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พรลนดลิ่งเฮาส์.
- มารยาท ภลจสุวรรณ. (2526). คดลความเชื่อดลงเดลมของคนไทย. ใน **วัฒนธรรม**, 6, 6-14.

- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2551). **ผีในล้านนา**. เชียงใหม่: แสบปี๊บู้ค.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมนเนจเม้นท์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. (2539). **การขัดเกลาทางสังคม ด้านความเชื่อผ่านพิธีกรรมในชุมชนบพ**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- เรณู อรรฐาเมศร์. (2528). **โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม**. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, กรุงเทพฯ.
- เรณู อรรฐาเมศร์. (2535). **คติชนวิทยา**. เชียงใหม่: โครงการพัฒนาตำราสถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- วิญญู ผลสวัสดิ์. (2536). **พิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทยตำบลคำชะอีอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร**. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, มหาสารคาม.
- วิถี พานิชพันธ์. (2548). **วิถีล้านนา**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. (2533). **การเข้าทรงและร่างทรง: ความเชื่อพิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิสิฐ อรุณรัตน์านนท์. (2552). **การวิเคราะห์แนวทางการนำเสนอภาพยนตร์แนวสยองขวัญ**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- วีระศักดิ์ จารุโณปถัมภ์. (2544). **สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช การวิเคราะห์และตีความหมายเชิงมานุษยวิทยา**. วิทยานิพนธ์ ร.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ศรีเลา เกษพรหม. (2542). **ผีปู่ย่า**. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมนเนจเม้นท์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2534). **สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจวบจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

- ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). **นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมิ
นิเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
เล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2548). **ทฤษฎีคติชนวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทาน
พื้นบ้าน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ โรงเรียนนารีรัตน์. (2539). **ประเพณีและพิธีกรรมพื้นบ้าน
เมืองแพร่**. แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์.
- สนิท สม์ครการ. (2538). **วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย**.
กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สมใจ ศรีหกล้า. (2535). **หอมธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์ สค.ม.,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.
- สมปอง พิสิฐฐิพัฒนะ. (2536). **ศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวบ้านน้ำปู้
ตำบลน้ำปาง อำเภोजริม จังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ: สารนิพนธ์บัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานจังหวัดแพร่ ศาลากลางจังหวัดแพร่. (มกราคม 2556). **บรรยายสรุปจังหวัดแพร่**.
สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2557, จาก [http://www.phrae.go.th/file_data/
sum_phrae.pdf](http://www.phrae.go.th/file_data/sum_phrae.pdf)
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. (4 กุมภาพันธ์ 2554). **ประเพณีหางายเมือง**.
สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2555, จาก [http://www.m-culture.in.th/
moc_new/album/18771/](http://www.m-culture.in.th/moc_new/album/18771/)
- สายัณห์ ชำมหนึ่ง. (2549). **แม่น้ำยม ป่าสักทอง ... ชีวิตของชาวสะเอียบ**. เชียงใหม่:
วนิดาเพรส.
- สุทิน สนองฝัน. (2534). **ผีเชื่อหรือผีเชื่อสาย**. ใน **ศิลปวัฒนธรรม**. 12(3): 134-135.
- สุเทพ สุนทรเกาส์. (2535). **ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**.
ใน **อีสานรำลึก**: 116-133.

- สุเมธ เมธาวิทยกุล. (2532). **สังกัปพิธีกรรม**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์.
- สุรพงษ์ ลือทองจักร. (2552). **เอกสารประกอบการสอนหลักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา**. อุตรธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี.
- สุรศักดิ์ สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา. (ม.ป.ป). ศิลปวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. ใน **เอกสารประกอบการบรรยาย**. ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป [นามแฝง]. (2515). **เมืองสวรรค์และผีसाงเทวดา**. พระนคร: บรรณาคาร.
- เสวี พงศ์พิศ. (2529). **คืนสู่รากเหง้า: ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- เสวาลักษณ์ อนันตศานต์. (2530). ประเภทความเชื่อ. ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แสงดาว วัฒนาพร. (2545). **ความเชื่อเรื่องผีในชุมชนภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- อนุกุล ศิริพันธุ์. (2537). **การศึกษาเครื่องประกอบพิธีกรรมของผีเจ้านาย**. ภาคนิพนธ์ ศ.บ., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- อัมพิกา ยะคำป้อ (2554). **พลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านไม้สูงชน อำเภอมะสาข จังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2533ก). **ความเชื่อศาสนาในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2533ข). **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัจฉรา ประมวล. (2485). **ประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1**. แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2531). พิธีเลี้ยงผีเมืองลำปาง. ใน **ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา.
- อานันท์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์. (2533). พิธีกรรมความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทางศิลปกรรม. ใน **สมุดสังคมศาสตร์**. 12(2), 123-139.
- อุดม เขยกิจวงศ์. (2545). **ประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). ฝ. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. กรุงเทพฯ:
สยามเพรส แมนเนจเม้นท์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

Turner Victor W. (1967). *Forest of symbol: Acept of Ndembu Ritual*.

New York: Cornell University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. วิชยากร

ตำบลสะเคียบ หมู่ 1 บ้านดอนชัย

นางแก้ว สะเคียบคง อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายตา สะเคียบคง อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 203 หมู่ 1 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

พระครูสุธรรม ชัยสิทธิ์ อายุ 61 ปี วัดดอนชัย
เลขที่ 15/1 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายอุดม ศรีคำภา อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายฉัตรชัย ชันทะบุตร อายุ 25 ปี บ้านเลขที่ 230 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นางสุดารัตน์ ชัยมงคล อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ตำบลสะเคียบ หมู่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง

นายมูล ศรีคำภา อายุ 87 ปี บ้านเลขที่ 100 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายสมมิ่ง เหมืองร้อง อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 154 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายเล็ง ชวัญยืน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นางนอม ชวัญยืน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 132 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายกมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายชัช สະเคียบคง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 101 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นางวิมล ศรีคำภา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 102 หมู่ 9 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ตำบลสะเอียบ หมู่ 6 บ้านดอนแก้ว

พระศราวุฒิ ภูริปัญโญ อายุ 50 ปี วัดดอนแก้ว
เลขที่ 36 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายเป็ก หม้อดี อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ 6 ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายถา ศรีคำภา อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 13 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายสงค์ักดี ชันทะบุตร อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 11 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายศรีวัน หลีแก้วสาย อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 124 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายบุญยงค์ จันทร์แดง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 5 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

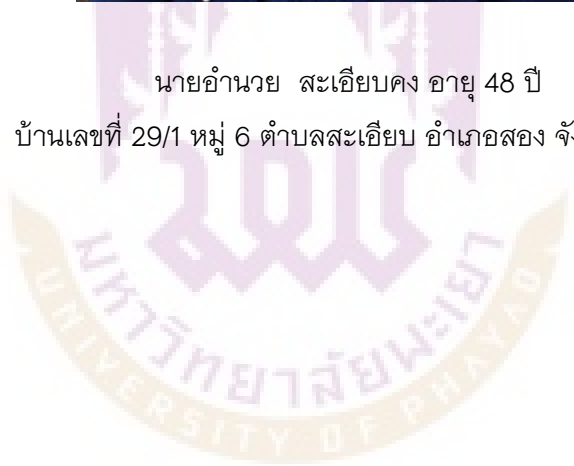
นายสมบูรณ์ ชันทะบุตร อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 32 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายต้น ผัดชัน อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลสะเคียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นายอำนาจ สะเอียด อายุ 48 ปี
บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 6 ตำบลสะเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ภาคผนวก ข. ภาพพิธีกรรมเลี้ยงผี ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

แสดงภาพกำลังและลูกเข้าลูกแบ่งปันข้าวเลี้ยงผีเมือง

แสดงภาพลักษณะของปันข้าวเลี้ยงผีเมือง

แสดงภาพชาวบ้านปั้นข้าวเลี้ยงบริวารของผีเมือง

แสดงภาพชาวบ้านรินเหล้าเลี้ยงบริวารของผีเมือง

แสดงภาพเข้าจำกำลังนำเครื่องเช่นและสังฆทานถวายมีเจ้าพ่อแต่่าตัว

แสดงภาพเข้าจำวัดวาเสียงทนายไม้เสียงทนาย

แสดงภาพเข้าจำฮ่ำเชิญผีขุนน้ำลงหอย

แสดงภาพเข้าจำวัดวาเสียงทนายไม้เสียงทนายผีขุนน้ำ

แสดงภาพชาวบ้านปั้นข้าวและรินเหล้าเลี้ยงผีขุนน้ำ

แสดงภาพเครื่องเซ่นเลี้ยงผีขุนน้ำ

แสดงภาพช่างซอ ซอเชิญผีเมืองลงย่ามาชี (ประทับร่างทรง)

แสดงภาพผีเมืองและลูกข้าวลูกแป้งร่วมกันฟ้อนรำบนหอดผี

แสดงภาพผีเมืองรำดาบเพื่อประกอบพิธีหงายเมือง

แสดงภาพผู้นำหมู่บ้านนอนหงายเมื่อผีเมืองรำดาบมาแตะที่ตัว

แสดงภาพผีเมืองและผีตระกูลทำนํ้ามนต์จากเหล่าให้ชาวบ้าน

แสดงภาพผีเมืองประพรมนํ้ามนต์ให้ชาวบ้านก่อนเสร็จพิธี

แสดงภาพวัวปุ๋ใหม่กับมั้ง เครื่องเซ่นในการประกอบพิธีหงายเมือง

แสดงภาพผลไม้ 9 ชนิด และอาวุธของเจ้าเมือง

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	คงอมร เหมรัตน์รักษ์
วัน เดือน ปี เกิด	22 กุมภาพันธ์ 2530
ที่อยู่ปัจจุบัน	269/2 หมู่ 4 ตำบลบ้านกวาง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
ที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา 19 หมู่ 2 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	อาจารย์ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา และ ตำแหน่ง ผู้ช่วยสอน สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
ประสบการณ์การทำงาน	
พ.ศ. 2559	อาจารย์ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา และ ตำแหน่ง ผู้ช่วยสอน สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
พ.ศ. 2553	อาจารย์พิเศษ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2551	ศษ.บ. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่

ผลงานตีพิมพ์

ที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์

คงอมร เหมรัตน์รักษ์ และเปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ (ผู้บรรยาย). (28 มกราคม 2559).

ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ พะเยาวิจัย

ครั้งที่ 5 (หน้า 1362-1369). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.

ผลงานตีพิมพ์อื่น ๆ -